

KALBİN ERBAINİ

PROF. DR. MEHMET GÖRMEZ

OTTO

OTTO 41²

© TN İletişim

Mehmet Görmez Kitaplığı 03

Kalbin Erbaini

Prof. Dr. Mehmet Görmez

Son Okuma: Ahmet Dursun Karaca

Redaksiyon: Mehmet Aknar

Dizin: Zeynep Aknar, Hasret Karalı

Grafik Tasarım: Nurullah Özbay

Uygulama: Tavoos

Cilt: Birinci Cilt

Baskı: Ziraat Gurup Matbaacılık / Varlık Ankara

ISBN 978-605-4696-45-1

Sertifika No: 13858

1. Baskı: Nisan 2014

2. Baskı: Kasım 2014

İletişim Adresleri

Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4

06420 Çankaya Ankara

tel.-faks: 0312. 439 01 69

www.ottoyayin.com

facebook.com/otto.yayinlari

twitter.com/ottoyayin

KALBİN ERBAİNİ

Prof. Dr. Mehmet Görmez

OTTO

MEHMET GÖRMEZ

Nizip-Gaziantep'te doğdu (1959). İlk öğrenimini Nizip'te, orta öğrenimini Gaziantep İmam-Hatip Lisesi'nde tamamladı. Yüksek öğrenimini Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde yaptı (1983). Kahire Üniversitesi'nde inceleme ve araştırmalarda bulundu (1988). *Musa Carullah Bigiyef, Hayatı, Fikirleri ve Eserleri* adlı tez ile yüksek lisansını tamamladı (1990). *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu* adlı teziyle doktorasını bitirdi.(1994). Doktora çalışması, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Birincilik Ödülü'nü kazandı (1996). Ahmet Yesevi Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde dersler verdi (1995-1997). Anadolu Üniversitesi İlahiyat ön lisans programının hazırlanmasında görev aldı. İnceleme ve araştırmalar yapmak üzere İngiltere'de bulundu (1997-1998). Yardımcı doçent (1998), ardından doçent oldu (1999). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde dersler verdi (2001-2003). Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı görevine atandı (2003). Diyanet İşleri Başkanı oldu (2010). Hâlen aynı görevi sürdürmektedir. Evli ve üç çocuk babası olup Arapça ve İngilizce bilmektedir. Yazarın yayımlanmış birçok makalesi vardır. Bazı telif eserleri şunlardır: *Musa Carullah Bigiyef, Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu, Hadis İlminin Temel Meseleleri, Kalbin Erbaini, Gazâli'de Sünnet, Hadis ve Yorum*. Ayrıca, Muhammed Ebû Şehbe'den *Sünnet Müdafası*, Musa Carullah'tan *Kitâbu's-Sunne ve Hatun* adlı kitapları çevirmiştir.

İÇİNDEKİLER

01. BEDEN ÜLKESİNİN SULTANI: KALP	11
02. KALBİN İBADETİ: İHLAS VE SAMİMİYET	19
03. KALBİN İRFANI	25
04. KALBİN KIBLESİ: İSTİKAMET	31
05. KALBİN TERBİYESİ: MERHAMET EĞİTİMİ	37
06. KALBİN SALAHI: SALİH AMEL	41
07. KALBİN SADAKATI: SADAKA	45
08. KALBİ İMAR EDEN MÂBED: CAMİ	51
09. KALBİN TERCÜMANI: DİL	59
10. SÖZ VE HAKİKAT	71
11. KALBİN EYLEMİ: İMAN	77
12. KALBİN MİRACI: NAMAZ	85
13. KALPLERİN İBADETİ: ORUÇ	91
14. KALBE YOLCULUK: HAC	101
15. KALPLERİN RAĞBETİ: RABBİMİZ	107
16. KALBİ İMAR EDEN KİTAP: KUR'AN	111
17. KALBİN TABİBİ: MUHAMMED MUSTAFA (SAS.) -1	121
18. KALBİN TABİBİ: MUHAMMED MUSTAFA (SAS.) -2	127
19. KALPLERİN GECESİ: KADİR GECESİ	133
20. KALPLERİN BÜYÜK SEVİNCİ: BAYRAM	139
21. YILIN BAYRAMI: RAMAZAN	147
22. TARİHİN BAYRAMI: KURBAN	151
23. MÜMİNİN SEVGİ VE BARIŞ DOKUNUŞU: SELAM	157
24. KALBİN MESULİYETİ: BİLMEYEN KONUŞMAK	163
25. KALPLERİN İŞGALİ	169
26. KALBİN HASTALIĞI: NİFAK	175
27. KALBİN AĞIR YÜKÜ: MÂLÂYÂNİ	179
28. KALBİN SAFİYETİ	183
29. DİN VE DİNDARLIK	189
30. KALBİN YAKARIŞI: DUA	197
31. KALBİN AHLAKI: VEFA	203

32. KALP VE MİHRAB	209
33. RAHMAN'IN GERÇEK KULLARI	213
34. HELAL KAZANÇ VE HELAL LOKMA	221
35. HAK VE HAKİKAT	225
36. HAYÂ HAYATTIR	231
37. BİLGİ AHLAKI	235
38. KARDEŞLİK AHLAKI	243
39. İNFAK AHLAKI	249
40. KOMŞULUK AHLAKI	255
DİZİN	257
HADİSLER DİZİNİ	261

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ”لَا يَسْتَقِيمُ
إِيمَانُ عَبْدٍ حَتَّى يَسْتَقِيمَ قَلْبُهُ وَلَا يَسْتَقِيمَ قَلْبُهُ حَتَّى يَسْتَقِيمَ
لِسَانُهُ، وَلَا يَدْخُلُ رَجُلٌ الْجَنَّةَ لَا يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ.“

Enes ibn Mâlik'ten rivayetle Resulullah (sas.) şöyle buyurmuştur: “Kulun kalbi istikamet üzere olmadan, imanı istikamet üzere olamaz; dili istikamet üzere olmadan da kalbi istikamet üzere olamaz. Şerrinden komşusu emin olmayan kişi cennete giremez.”

BEDEN ÜLKESİNİN SULTANI: KALP

Nu'mân ibn Beşîr'den rivayet edildiğine göre Allah Resulü şöyle buyurmuştur:

أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضَغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ
أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ.

“Dikkat edin! Vücutta öyle bir et parçası vardır ki o iyi/doğru/düzgün olursa bütün vücut iyi/doğru/düzgün olur; o bozulursa bütün vücut bozulur. Dikkat edin! O, kalptir.”¹

Arapçada *sadr*, *fuâd*, *lubb*, *nuhâ*; Türkçede *gönül*, *yürek*, *dil* gibi kelimelerle ifade ettiğimiz kalp, irfan geleneğimizde insanoğlunun dinî, manevî, ilmî, fikrî, hissi, ahlaki ve vicdani hayatının merkezinde yer alır. Kalp, insanoğlunun bâtinî ve deruni idraklerinin tamamını ihata eden ilhamlar, anlamlar ve semboller kaynağıdır. Varlığı maddeden, hayatı dünyadan, insanı bedenden ibaret zannetmek ne kadar eksik, ne kadar yanlış bir düşünce ise kalbi de sadece vücutta kan dolaşımını sağlayan bir organ olarak tanımlamak o kadar eksik, o kadar yanlış olur. Bu sebeptendir ki Kur'an, kalbi, imana, hakikate, bilgiye ve hikmete dair kavramsal çerçevenin merkezine yerleştirmiştir. Her şeyden önce Kur'an, tabîbu'l-kulûb olan bir beşerin kalbine nazil olmuş² ve bütün kalplerin basiretini açmayı gaye edinmiştir. Kalp, Kur'an'da kelime olarak 131 yerde doğrudan, 36 ayette dolaylı olarak geçse de Kur'an'ın kalbe verdiği önemi kelime sayısı ile izah etmek doğru olmasa gerektir. Kur'an'ın kalbe dair çizdiği çerçeve, bilgiye, sevgiye, hikmete ve hakikate dayalı bütün gönül felsefelerine vücut verecek enginlik ve zenginlikte olmuştur.

¹ Buhârî, İmân, 39.

² 2/Bakara, 97.

Aynı zenginlik ve derinliği Sevgili Peygamberimiz'in bize bıraktığı hadis mirasında görmek mümkündür. Hadis kaynaklarımızda yer alan onlarca hadis, kalbe dair muazzam bir literatüre vücut vermiş, nice âlimlerin, yazarların ve şairlerin gönüllerine ilham kaynağı olmuştur. İslam bilginleri, kâmil insanı inşa edecek gönül terbiyesini söz konusu hadis-i şeriflerle yoğurmuşlardır.

Buhârî'de yer alan bir rivayete göre sadece Sevgili Peygamberimiz değil, bütün peygamberler gönderildikleri toplumlarda, katılmış, hakikatin önünde perdelenmiş kalpleri açmakla, karanlıklara gömülen marazlı kalplere şifa dağıtmakla görevli kimselerdir. Onların kazanmaya ve fethetmeye çalıştıkları ilk şey insanların kalbi olmuştur. Bu bağlamda Resul-i Ekrem için en çok kullandığımız sıfat “tabîbu'l-kulûb” olmuştur. İşte kalplerin manevi tabibi Allah Resulü'nün kalbe dair şifa dağıtan sözlerinden birisi:

“Dikkat edin! Vücutta öyle bir et parçası vardır ki o iyi/doğru/düzgün olursa bütün vücut iyi/doğru/düzgün olur; o bozulursa bütün vücut bozulur. Dikkat edin! O, kalptir.”

Resul-i Ekrem'in kalp ile beden arasındaki ilişkiyi anlatan sözleri bundan ibaret değildir. Kadim hadis kaynaklarımızda yer alan bazı rivayetlerde insan bedeni bir şehre yahut ülkeye benzetilir. Hem de sınırları, bekçileri, orduları olan bir ülkeye. Sürekli, saldırılara, taarruzlara muhatap bir ülkeye. Sınırları sürekli ihlal edilmek istenen, hükümdarın bir anlık gafleti ile işgal edilebilen bir ülkeye. Ancak cihad-ı ekber ile ayakta durabilen bir ülkeye. Kalp de ahsen-i takvîm/en güzel kıvamda yaratılan bu harikula-de ülkenin sultanına benzetilir.

Bu sultan da her hükümdar gibi hem çok zayıf hem çok güçlü bir sultan. Küçük bir öfke ile, basit bir arzu ile ülkesini harabeye çevirecek kadar zayıf; ilim, iman ve hikmet nuruyla bütün kâinatı abad edecek kadar güçlü. Her sultan gibi hem çok küçük hem çok büyük. Kin, öfke, intikam, kibir, haset gibi basit bir duygu ile ülkesini zillate duçar edecek kadar küçük, sultanlar sultanına ev sahipliği yapacak kadar büyük:

Yere, göğe sığmayan bir müminin kalbindedir.

. Katremin içinde ummânımdır Allâh hû diyen.

Melekût âlemine, müteal olanın vahyine, Rahman'ın ilhamına açık olacak kadar mümin ve âlim, şer güçlerin desisesine, şeytanın vesvesesine sinesini açacak kadar münkir ve cahil bir sultan. Her sultan gibi hem çok sabit, çok azimli, çok kararlı hem de çok değişken, çok dönüşken, çok kararsız; hakikat denizinde hiçbir fırtınaya kapılmayacak kadar sırat-ı müstakim üzere sabit, her an her türlü ihtilale, her türlü inkılabı, her türlü değişime, dönüşüme, başkalaşmaya müsait olacak kadar kararsız. Zaten kalbe kalp denilmesi de bu özelliğinden değil midir?

Ebû Mûsâ'dan rivayet edilen bir hadis-i şerife göre Allah Resulü şöyle buyurmuştur:

“Kalbe kalp denilmesinin sebebi çok değişken olduğundandır. Kalbin misali çöldeki bir ağacın üzerinde asılı kalan kuş tüyünün misali gibidir. Rüzgâr onu bir oraya bir buraya savurur.”³

Mikdâd ibn Esved der ki Allah Resulü'nden öyle bir söz işittim ki sonunu görmeden hiç kimse hakkında iyi yahut kötü diyemez oldum. Allah Resulü şöyle buyurdu:

“Âdemoğlunun kalbi (ateşin üzerinde) kaynayan bir tencere gibidir (sürekli değişir).”

Abdurrezâk'ın *Musannef*'inde Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Resul-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

“Kalp (bedenin) sultanıdır ve onun orduları vardır. Sultan, düzgün/iyi olursa askerleri de düzgün/iyi olur. Sultan, bozuk/kötü olursa orduları da kötü olur. Kulaklar, bu sultanın habercileridir. Gözler, bekçileridir. Dil, sultanın tercümanıdır. Eller, (tebaasını kuşatan) kanatlarıdır. Ayaklar, postacılarıdır. Ciğer, şefkat ve merhamet kaynağıdır. Dalak ve böbrekler, (kendisine yönelen tehlikeleri bertaraf eden) tuzaklarıdır. Akciğer, (hayatın kaynağı) nefestir. Sultan iyi olursa askerleri de iyi olur, sultan kötü olursa askerleri de kötü olur.”⁴

³ Ahmed ibn Hanbel, *Musned*, IV, 409.

⁴ Abdurrezâk, *el-Musannef*, XI, 221. Sembolik anlatımlarla dolu bu rivayet sadece Ebû Hureyre tarafından rivayet edilmemiştir. Beyhâkî, Abdullâh ibn Mubârek tarihiyle de rivayet etmiş (*Şuabu'l-İmân*, I, 122) ve Ebû Sa'îd'den de merfu olarak rivayet edildiğini haber vermiştir. Ebû Dâvûd'a göre bu haber Ka'bu'l-Ahbâr'ın mevkuf olarak naklettiği bir rivayettir (Ebû Dâvûd, II, 18). Başka bir rivayette ise Ka'b bunu Hz. Âişe validemize anlatmış, Hz. Âişe de bu sözü Resulullah'tan işittiğini ifade etmiştir (*Feyzu'l-Kadîr*, IV, 704).

Bu hadis isnad bakımından tartışmalı olsa da Peygamberimiz'in Nu'mân ibn Beşîr tarafından rivayet edilen ve sahih olduğunda hiç şüphe olmayan, "Dikkat edin cesette bir et parçası vardır. O düzgün olursa bütün beden iyi olur o kötü olursa bütün beden kötü olur." hadisine paralel olduğu içindir ki İslam geleneğinde kalbe dair bu sembolik anlatım oldukça rağbet görmüş ve bu rivayet gönül felsefemize vücut veren, yürek yazılarımızı biçimlendiren bir rivayet olmuştur.

Ebû Tâlib el-Mekkî'nin *Kûtu'l-Kulûb* (Kalbin Azığı) adlı eserine şekil veren, Gazâlî'ye "Kalbin Orduları" nı yazdıran da bu rivayet olmuştur. İrfan geleneğimiz kalbe dair literatürün merkezine bu hadisi almıştır.

Gazâlî, Muhalled *İhyâ'sında* ilhamını bu rivayetten alarak şöyle der: "Kalp, bir şehrin yahut memleketin hükümdarı; beden ise nefsin vatani, memleketi ve şehri gibidir. Bedenin diğer organları ve kuvvetleri sultanın işçileri ve sanatkârları; akıl ve düşünce ona yol gösteren müsteşarları ve vezirleri gibidir. Şehvet ve arzu, beden ülkesine yiyecek ve içecek taşıyan bir hizmetçi; öfke ve hamiyet, sultanın muhafızları gibidir. Ülkeye erzak taşıyan şehvet ve arzu, yalancı, habis ve düzenbaz olduğu hâlde samimi görünür. Samimiyet görüntüsünün altında korkunç kötülükler ve öldürücü zehirler vardır. Onun asıl vazifesi düşüncelerinde samimi olan vezirlerin düşünce ve tedbirlerine karşı çıkmaktır. O, itirazlarından bir an bile geri durmaz. Beden ülkesinin sultanı hikmetli veziri ile istişare ederek bu habis hizmetkârın iğvalarına aldanmaz, ondan yüz çevirir, söylediklerinin doğru ve hakikat olmadığını tespit ederse muhafızları onu tedip eder, vezir onu yönetimi altına alırsa, kendisini ve avanesini sultana boyun eğdirirse ülkenin işleri düzelir, adalet hâkim olur; nefis akıldan yardım alır gazabın hamiyeti ile edeplenirse öfkeyi şehvete musallat ederse bütün kuvvetleri düzene girer ve ahlakı güzelleşir."⁵

Gazâlî'ye göre Allah'ın kalplerde, ruhlarda ve diğer âlemlerde sayısını ve hakikatini bilmediğimiz, kendisinden başka kimsenin bilemediği pek çok askeri vardır. Nitekim, "Rabbi'nin askerlerini O'ndan başkası bilmez, ancak O bilir."⁶ buyrulmuştur. Buna gö-

⁵ Gazâlî, *İhyâ'*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ty, III, 7.

⁶ 74/Muddessir, 31.

re kalbin iki çeşit askeri vardır. Biri dünya gözü ile, biri de ancak kalp gözü ile görülür. Göz ile görülen askerleri; el, ayak, göz, kulak, dil, dudaktır. Bunların hepsi kalbin emrinde ve hizmetindedir. Kalp dilediği gibi bunlar üzerinde tasarruf eder ve bunları istediği istikamete sevk eder.⁷

Her sultanın asıl gayesi ülkesini huzur ve refaha erdirmektir. Ancak bu sultanın asıl gayesi sadece beden ülkesini huzur ve sükûna erdirmek değil; cihad-ı ekber ilan ederek askerleriyle, nefse karşı mücadele vererek sinesine masivayı sokmamaktır; asıl gayesi sultanlar sultanına doğru yolculuk etmektir. Beden ülkesi bütün askerleriyle sadece sultanın binitidir. Akıl kalbin veziridir. Allah'a giden yolda en önemli azık marifettir. Sultan beden ülkesinde kalarak ve ülkesini iyi yöneterek dünyadan geçmezse Allah'a ulaşamaz. Enginleri geçmeden yükseklerle çıkamaz. Hakîm Tirmizî hem Kur'an'da hem de hadislerde geçen *kalb*, *fuâd* (gönül), *lubb*, *sadr* (göğüs) kelimelerini ve aralarındaki farkları izah etmek için müstakil bir kitap kaleme almış ve bu kitapta kalbi Kâbetullah'a, sadrı da kalbin harem bölgesine benzetmiştir. Sultanın asıl görevi haremine masivayı sokmamaktır.⁸

Sevgili Peygamberimiz'in (sas.) çokça yaptığı bir dua ile bitirelim:

Şehr ibn Havşeb der ki bir heyet olarak Ümmü Seleme validemize giderek, "Ey müminlerin annesi! Allah Resulü senin yanında iken en çok yaptığı dua ne idi?" diye sorduk. O da Allah Resulü'nün en çok yaptığı duanın şöyle bir dua olduğunu söyledi:

يَا مُغَلَّبَ الْقُلُوبِ ثَبَّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ

"Ey Kalpleri bir hâlden diğer bir hâle çeviren Rabbim, benim kalbimi senin dinin üzere sabit kıl." Ben kendisine, "Ey Allah'ın Resulü neden bu duayı çokça yapıyorsun?" diye sordum. Şöyle buyurdular: "Hiç kimse yoktur ki onun kalbi Allah'ın parmakları arasında olmasın, dileyenin kalbini düzeltir, doğru yola kor, dileyenin de kalbini kaydırır, yoldan çıkar." Hadisin ilk ravisi Mu'âz

⁷ Gazâlî, *İhyâ'*, III, 13.

⁸ Hakîm Tirmizî, *Beyânu'l-Fark*, s. 4-5.

sonra Őu ayeti okur: “Ey Rabbimiz bizi hidayete erdirdikten sonra kalplerimizi saptırma! Katından bize rahmet bahŐet! Şüphesiz sen bađıŐı en çok olansın.”⁹

Ey kalpleri hâlden hâle evirip çeviren Allah’ım! Kalbimize hakikat üzere sebat ihsan eyle. Âmîn!

⁹ Tirmizî, Da’avât, 89.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ”ادْعُوا اللَّهَ وَأَنْتُمْ مُوقِنُونَ بِالْإِجَابَةِ، وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ لَا يَمْتَجِبُ دُعَاءَ مَنْ قَلْبٍ غَافِلٍ لَاهٍ.“

Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Resulullah (sas.) şöyle buyurmuştur: “Allah’a, kabul edileceğine gerçekten inanarak dua edin. Bilin ki Allah, ciddiyetten uzak ve umursamaz bir kalp ile yapılan duaları kabul etmez.”

KALBİN İBADETİ: İHLAS VE SAMİMİYET

Hıristiyan bir din bilgini iken hicretin dokuzuncu senesinde Medine'ye gelerek İslam'la şereflenen Temîmu'd-Dârî'nin rivayet ettiğine göre bir gün Allah Resulü (sas.), ashabına hitap ederken, üç kez tekrarlayarak şöyle seslendi: “الدِّينُ النَّصِيحَةُ / Din samimi olmaktır. Din samimi olmaktır. Din samimi olmaktır.” Sahabeden bazıları, “Din kime karşı samimi olmaktır Ya Resulallah?” diye sordular. Sevgili Peygamberimiz de (sas.), “Allah'a karşı, Kitabı'na karşı, Peygamberi'ne karşı, Müslümanların meşru idarecilerine karşı ve bütün Müslümanlara karşı samimi olmaktır.”¹ diye cevap verdi.

Dinin doğru ya da yanlış yorumlanmaya müsait bir zemini vardır. Din, eğer doğru yorumlanırsa insan hayatında su ve hava kadar önemli ve tabiidir. Ancak yanlış yorumlandığında bu tabiiyet bozulur. Bu yanlış yorumlamanın vereceği zarar da dinsizliğin vereceği zararla eşdeğerdir.

Dinin doğru yorumlanma sorunu bazen bir hadisin tümünde bazen de –buradaki gibi– bir kelimedede ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu hadisteki *nasihat* kelimesi Arapçadan Türkçeye geçerken anlam kaymasına uğramış; bu yolla hem bu güzel söz yanlış anlaşılmış hem de Hz. Peygamber'in (sas.) yaptığı bu güzel din tanımını gözlerden kaybolmuştur.

Görüldüğü gibi burada anahtar kavram *nasihat* kelimesidir. *Nasihat* kelimesi doğru anlaşılmadan yahut Hz. Peygamber'in (sas.) bu kavramdan ne kastettiği tespit edilmeden –bir tespite göre– İslam'ın dörtte birine denk kabul edilen bu hadisin doğru anlaşılması mümkün değildir.

Bilindiği gibi Türkçemizde *nasihat* kelimesi “iyiye ve güzele sevk etmek için yapılan güzel konuşma, vaaz ve öğüt vermek”

¹ عَنْ نَعِيمِ الدَّارِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ، قَالَ : “الدِّينُ النَّصِيحَةُ” فَنُنَا : لِمَنْ ؟ قَالَ : “لِلَّهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِأُمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ.” (Muslim, İmân, 95, Ebû Dâvûd, Edeb, 59).

anlamlarına gelmektedir. Oysa Arapça *nasihat* kelimesi “samimiyet”, “içtenlik” ve “gönülden bağlılık” anlamlarına da gelmektedir. Bu sebeple Kur’an dilinde içten samimi tevbe için *tevbe-i nasûh* ibaresi kullanılmıştır. Çünkü *nasûh* ve *nasihat* aynı kökten gelmektedir.

Buhârî’nin, iman ile ilgili hadislerin başında, “Ameller niyetlerle göredir.”² hadisine yer verip sonunda ise bab başlığı olarak da olsa “Din nasihattir.” hadisini zikretmesi oldukça manidardır. Zira bununla, imanın amelleriyle birlikte niyete, niyetin ise ihlas ve samimiyete dayanması gerektiğini ima etmiştir.³

Bütün bunlara rağmen pek çok eserde *nasihat* kelimesine “aldatmak (ğill), kandırmak (ğışş), ihanet, adavet ve ikiyüzlü davranma”nın zıddı olarak “ihlas, samimiyet, içten davranmak ve gönülden bağlanmak” anlamı değil de “öğüt, vaaz ve tavsiye” anlamı verilmiş; bu hadis de “Din samimiyettir.” yerine “Din vaaz ve irşaddır.” şeklinde anlaşılmıştır.

Vaizler yaptıkları işin, üstlendikleri görevin dinin özüne taalluk ettiğini ifade etmek için söze hep bu hadisle başlamış ve hadise de bu yanlış anlamı yüklemiştir.⁴

Bu kutlu ifadeye göre; Din-i mübin-i İslam’ı kabul eden her insan Allah’a iman ve kulluk, Kur’an’a tabi olma, Hz. Peygamber’i (sas.) örnek alma, meşru yöneticilere karşı hakkı söyleme ve toplumsal görevlerini yerine getirme, sınıf ve statü farkı gözetmeksizsin bütün Müslümanların ve hatta bütün insanların haklarına riayet etme gibi konularda ciddi bir samimiyet sınavına tabi tutulmuş demektir.

Buna göre ihlas ve samimiyet, dinin özü, dindarlığın hülasesidir. İhlas ve samimiyet, inancın, kulluğun ve itaatin sadece ve sadece âlemlerin Rabbi Allah’a özgü kılınmasıdır. İhlas ve samimiyet, bütün ibadetlerin, her türlü riya, gösteriş ve çıkar kaygılarından arındırılıp sadece Allah rızası için yapılmasıdır.

İhlas, yaratıcısına gizli açık hiçbir şeyi ortak koşmadan yapılan samimi imandır. İhlas, dünyevi bir çıkar beklemeden sırf Allah

² Buhârî, Bedü’l-vahy, 1.

³ Buhârî, İmân, 138.

⁴ Bkz. Mehmet Görmez, “Hz. Peygamber’in Bir Din Tanımı, –Bir Hadisin Semantik Tahlili–”, *Diyanet İlmî Dergi*, Peygamberimiz Hz. Muhammed (sas.) Özel Sayısı, Ankara 2003, s. 331-338.

rızası için yapılan kulluktur. İhlas, Allah'a karşı olduğu gibi insanlara, canlı cansız bütün varlıklara karşı gösterilen samimiyettir. İhlas, nifak ve ikiyüzlülükten uzak bir kalp safiyetidir. İhlas, Allah rızasına göre hareket eden akıl ve kalbin karşılıksız, garazsız amelidir. İhlas, Hz. Mevlânâ'nın ifadesiyle, olduğu gibi görünmek ve görüldüğü gibi olmaktır.

İhlas olmazsa ruhumuzun miracına sebep olması gereken namazlarımız bizleri kötülüklerden alıkoyamaz. İhlas olmazsa oruçlarımız, artık bizim için bir kalkan değil, sadece açlık ve susuzluktan ibaret kalır. İhlas olmazsa kurbanlarımız Rabbimize kurbiyete vesile olamaz, elimizde kalan sadece onların etleri ve kanları olur. İhlasın yerini gösteriş, samimiyetin yerini riya almışsa, sağ elimizin verdiğini sol elimizin bilmemesi gereken fedakârlıklarımızı herkes biliyorsa, o vakit sadakalarımız Rabbimize sadakatimizi ifade etmekten çok uzakta demektir. Gösteriş malzemesi yapılan sadakalar ömrümüze bereket getirmekten ziyade bizi çoraklaştırır. Riya ile safiyetini kaybeden ameller, Rabbimizin katında, üzerinde az bir toprak parçası bulunan ve şiddetli yağmura maruz kalınca çıplak hâle gelen kayaya benzer.⁵

İhlas ve samimiyet, sadece inanç ve ibadetlerimizde değil, insanlarla ilişkilerimizde de son derece önemlidir. Müslüman'ın Müslüman'a karşı samimi, içten ve gönülden davranması da dinin önemli bir ilkesidir. Zira müminin en önemli vasfı olan güvenilirlik ancak içten ve samimi davranışlarla sağlanabilir. Aile ve akraba ortamında, komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerinde, iş ve ticaret hayatında, kısacası hayatın her alanında insanlara karşı içten ve samimi davranmak en büyük ahlaki erdemlerdendir. Bu erdemi kazanmanın en kısa yolu da her işimizde Allah rızasını ön planda tutmak ve O'nun her an bizi görüp gözettiğini aklımızdan çıkarmamaktır. İnsanları değerlendirmemizde ve eşyaya bakışımızda bu yaklaşım esas olursa dünyevi çıkar ve hırsların körüklediği pek çok olumsuzluk kolayca bertaraf edilebilir.

Halis ameller, riya ile gösteriş arzusu ile "desinler diye" yapılarak kirletildiğinde anlamını kaybeder. Samimiyet olmadan değerler, değerini yitirir. "Cömert" desinler diye infakta bulunan, "âlim" desinler diye ilim tahsil eden, "kahraman" desinler diye

⁵ 2/Bakara, 264.

savaşan kimsenin çabasının Allah nezdinde hiçbir kıymeti yoktur. Hatta bu kimseler, sahte niyetlerle yapılan sahte amellerinden ötürü ahirette hüsrana uğrayacaklardır.⁶ Çünkü ihlası, samimiyeti bilmeyene insanlar “âlim” dese de hakiki cahil odur. Gönlnü Rabbinin rızasıyla zenginleştirmeyenin adı “zengin” olsa da hakikatte o, insanların en yoksuludur. Samimiyetsiz secdelelele âbid, dünyaya gönül bağlayarak zahid, dünyalık için hicret ederek muhacir olunmaz. Gerçek muhacir her şeyden önce dünyaya ve dünyalıklara dair her şeyi terk ederek “ihlas”a hicret edendir.

Uzaklarda bir yerlerde boynu bükük bir hâlde ihlas bizi bekliyor. Riyadan, kibirden, ikiyeüzlülükten uzaklaşıp samimiyetin kapısını ne zaman çalacağız? Kulluk gösterilerinden, gösteriş bağımlılığından, iyilikleri pazarlarda satmaktan uzaklaşıp ihlas, samimiyet ve takvanın gönlnü ne zaman alacağız? Sahi yolculuğumuz nereye? Bizler kimin muhaciriyiz? Ayet-i kerimede de ifade edildiği gibi Allah’ın azabından sadece O’nun ihlaslı kulları kurtulacaktır.⁷

Hız. Peygamber bir hadislerinde (sas.), “Ey yücelik ve ikram sahibi! Beni ve ailemi dünya ve ahirette her an sana ihlas ve samimiyetle bağı kıl.”⁸ şeklinde dua etmiştir.

Netice olarak Hız. Peygamber’in (sas.) din tanımı şöyledir: “Din samimiyettir; içten ve gönülden bağılılıktır. Din samimiyettir; içten ve gönülden bağılılıktır. Din samimiyettir; içten ve gönülden bağılılıktır.”

Kısaca mümin her şeyden önce imanında samimi olmak zordur ki “Samimi İmanın Şubeleri” de bir sonraki yazının başlığıdır.

⁶ Muslim, İmâre, 152.

⁷ 37/Saffât, 38-40.

⁸ Ebü Dâvûd, Tefrîu Ebvâbi'l-Vitr, 25.

عَنْ عَامِرٍ قَالَ: سَمِعْتُ النُّعْمَانَ بْنَ بَشِيرٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ
اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: ”...أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَا صَلَحَتْ
صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، أَلَا وَهِيَ
الْقَلْبُ.“

Âmir'in en-Nu'mân ibn Beşîr'den işittiğine göre, Allah Re-
sulü (sas.) şöyle buyurmuştur: “...Bilin ki vücutta öyle bir
et parçası vardır ki o, iyi (doğru ve düzgün) olursa bütün
vücut iyi (doğru ve düzgün) olur; o bozulursa bütün vü-
cut bozulur. Bilin ki o, kalptir.”

KALBİN İRFANI

Kânûnî döneminde Çankırı'da yapılan Süleyman Camii'nin duvarlarına şöyle anlamlı bir hat nakşedilmiştir:

أَوَّلُ مَا يَطَّلِعُ إِلَى سَمَاءِ الْقَلْبِ نَجْمُ الْحِكْمَةِ . ثُمَّ قَمَرُ الْعِلْمِ . ثُمَّ شَمْسُ الْمَعْرِفَةِ . فَبِضْوَةِ نَجْمِ الْحِكْمَةِ
تُشَاهَدُ حَقَائِقُ الْأَشْيَاءِ فَبِضْوَةِ قَمَرِ الْعِلْمِ تُشَاهَدُ عَالَمُ الْمَعْنَى . فَبِضْوَةِ شَمْسِ الْمَعْرِفَةِ تُشَاهَدُ حَضْرَةُ
الْمَوْلَى .

“Kalbin semasına doğan ilk ışık hikmet yıldızıdır. Sonra ilim ayıdır. Sonra marifet güneşidir. Kalbe doğan hikmet yıldızının ışığında eşyanın hakikati müşahade edilir. İlim ayının ışığında mana âlemi müşahade edilir. Marifet güneşinin ışığında ise Hz. Mevlâ müşahade edilir.”

Yüce dinimiz İslam, bir “ilim” medeniyeti olduğu kadar, aynı zamanda bir “irfan” medeniyetidir. “İlim” ve “irfan”, Kur’an-ı Kerim’in bilgiyi ifade etmede bizlere sunduğu en temel iki kavramdır. Aynı anlamları ifade eden “ma’rifet” kelimesi de “ilim” ve “irfan”dan ayrı ve bağımsız olarak düşünülemez.

İlimsiz bir irfan, tek başına bizleri maksada ulaştıramayacağı gibi, irfana dayanmayan bir ilim de her zaman eksik kalmaya mahkûmdur. Bu yüzden bilginimizin içselleştirilmesi, derunumuzda bir mana kazanması, hazmedilmesi, pratiğe aktarılması, kısaca ilmimizin irfana dönüşerek gönüllerimizi kemale erdirmesi gerekmektedir. Nitekim Resul-i Ekrem’in (sas.) “Allah’ım faydasız ilimden... sana sığınırım.”¹ hadisi, irfan geleneğimizde şu şekilde karşılık bulmuştur:

İlim, ilim bilmektir.

İlim kendin bilmektir.

Sen kendini bilmezsin

Ya nice okumaktır?

¹ Nesâî, İstiâze, 64.

Maddenin kutsallaştırıldığı, mananın unutulmaya yüz tuttuğu, bilginin yegâne güç olarak görüldüğü içerisinde bulunduğumuz yirmi birinci yüzyılın şu günlerinde, eşyaya, maddeye ve bilgiye ibretli bir şekilde, basiretle bakmayı ön gören İslam irfanına olan ihtiyacımız her zamankinden daha fazladır.

Kur'an-ı Kerim ve hadislerde yer alan "ihsân", "bâtın", "basîret", "firâset", "yakîn", "hikmet", "nûr" ve daha birçok kavramı kendisine temel alan İslam irfanı, maddeden manaya, kabuktan öze, zahirden bâtına, hükümden hikmete ulaştırmayı hedeflemektedir. Bu yüce değerlere ulaşmanın öncelikli şartı kişinin kendini bilmesi, tanınmasıdır. Amellerini ve şeytanı bilmekle, nefsini tanımaya başlayan insan, ilim ve amel arasında kuracağı bağlarla irfanın en yüce mertebesi olan marifetullahı adım atar. Öte yandan irfana talip olan arif, insanın hakikati, ruh, varlık ve âlem hakkındaki tasavvur ve tefekkürüyle de bu yüce gayeye ulaşmayı arzular.

Bir beşer olan insanın idrak sistemi, birtakım hakikatleri zahiri duyular yoluyla, bazı hakikatleri bâtını duyular yoluyla, diğer bazı hakikatleri ise basiret kuvvetiyle kavrar. Evvela kalbin bir eylemi olan iman, marifetin konusudur. Allah'ı sevmek, O'na karşı samimi olmak, O'na tevekkül edip, ümidini O'na bağlamak ve O'na yönelmek gibi eylemlerimizin hepsi kalbe özgü haller olması dolayısıyla ilm-i irfanın konusunu teşkil eder. Öte yandan ibadet, amel, ahlak ve edebî hakikati de irfana ihtiyaç duyar. Nasıl ki ibadî ve içtimai hayatımızın zahiri, şekli boyutunu fıkıh ilmi tanzim etmişse, kalbî, manevî ve hikmet boyutunu irfan geleneğimiz üstlenmiştir. İrfanla ibadet ve amellerimiz birer donuk kural ve kaide olmaktan çıkar, "muhabbet", "huzûr-ı kalb", "tefehhüm", "ta'zîm", "recâ", "ümit" ve "ihlâs" ile kalplerimizin derinliklerine işler. "İrfan" ve "marifet", nefsin eğitilmesinin, ruhun arındırılmasının yanında toplumda barış, sükûnet, gönül birliği ve huzuru sağlayan önemli bir amil olmuştur. Nitekim kişilik inşa etmede model olma görevini üstlenerek Hz. Peygamber'in (sas.) "üsve-i hasene" misyonunu yerine getirmeye çalışan Hoca Ahmet Yesevî, Yunus Emre, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Hacı Bektâş-ı Velî ve daha pek çok irfan mektebinin yetiştirdiği gönül erleri, yaşadıkları toplumlarda örneklığın, muhabbetin, kardeşliğin, hoşgörünün, birlik ve beraberliğin sembolü olmuşlardır.

Ehl-i irfan, farklı dindarlık aşamalarını ifade etmek için “şeriat”, “tarikat”, “hakikat” ve “ma’rifet” şeklinde dörtlü bir taksimde bulunmuştur. Bunlardan “tarikat”, “hakikat” ve “ma’rifet”, şeriata alternatif olarak düşünülmemiş, tam aksine şeriat çerçevesinde ilm-i bâtının kemale doğru giden aşamalarını temsil etmiştir. Arifler bu hakikati, “Veli yeni bir şeriat getirmez. Ancak Kitap ve sünnet hakkında daha önce hiç kimsenin bilmediği yeni bir anlayış getirir.” şeklinde ifade etmişlerdir. Bu yeni anlayışın insanlara ulaştırılmasını Hz. Peygamber’in (sas.) bir sünneti olarak telakki eden arifler, Kur’an ve sünneti farklı bir bakış açısıyla, hikmet nuruyla anlama ve yorumlamayla baş başa kalmış, bu anlama ve yorumlamadan elde edilen anlayış, ariflere hem kendi gönüllerini, hem de başkalarının gönüllerini aydınlatma gibi bir sorumluluk yüklemiştir.

Kur’an-ı Kerim’de “Nefsini arındıran kurtuluşa ermiştir.”² fermanı ile yegâne kurtuluş yolu olarak “nefis tezkiyesi” gösterilmiş, “Ey huzur içinde olan nefis! Sen O’ndan razı O da senden razı olarak Rabbinde dön.”³ ayetiyle de nefisten, eşyanın tabiatında hâsıl olan bilgiyle değil, letaif cinsinden en deruni ve sırlı bilgileri özümseyerek ilahî hoşnutluğa erişmesi istenmiştir. “...O’na ruhumdan üfledim...”⁴ ayetinde varlığın en mükemmeli ve Allah’ın halifesi olan insanın tabiatı konusunda “nefha-i ilahî” meselesini gündeme getiren Kur’an-ı Kerim’in daha pek çok ayeti, kalbi, ilahî nurun yansıdığı bir ayna olarak gören, nefsanî arzuları dizginleyerek ruhu inkişaf ettirmeye çalışan irfan geleneğimizi şekillendirmiştir.

Resul-i Ekrem’in (sas.) hayatı, sünneti, sözleri, yaşadığı haller, ilahî coşku ve heyecanı da irfani işaretlerle doludur. Nitekim peygamberliğine yakın yıllarda uzlet, inziva, düşünceye dalma gibi halleriyle “âfak”ta ve “enfüs”te yüce yaratıcının delillerini araştırması, sadece bu aşamada kalmayıp, peygamberlik görevini aldıktan sonra topluma yönelerek, gönderildikleri toplumların kalplerini mamur hâle getirmekle görevli tüm peygamberler gibi, Allah’tan aldığı hakikatleri insanlara iletme için talim, terbiye ve tezkiye görevini üstlenmesi, nefsin hakkını ihlal etmeden ya-

² 91/Şems, 9.

³ 89/Fecr, 27-28.

⁴ 15/Hicr, 29.

şadığı mutedil zühd hayatı ve Cibril hadisinde “ihsân”ı, “Allah’ı görüyormuşçasına kulluk etmendır. Her ne kadar sen onu görmüyorsan da O seni görüyor.”⁵ şeklinde tanımlaması, irfan geleğimizin temel referanslarından sadece birkaç tanesidir.

Netice itibarıyla, manevi ve ilahî hakikatleri tadarak elde edilen bilginin adı olan irfan, müminlerin “maddi” ve “manevi”, “zahir” ve “bâtın” hayatında basamaklarını tırmandığı bir ilerleme, yükselme ve arınma yolu, kemale açılan kapısıdır. İrfanla nefsini tanıyan insan, bir taraftan Allah’a, diğer taraftan insanlara yaklaşır. İslam’ın irfanı, Müslümanların ayetlerini okuduğu, üzerinde teffekkür ederek gereklerini yerine getirdiği Kur’an-ı Kerim’den ve en güzel örnek olarak model aldıkları Hz. Peygamber’den (sas.) kaynaklanıp neşv ü nema bulan irfandır.

⁵ Buhârî, İmân, 37.

حَدَّثَنِي شَهْرُ بْنُ حَوْشَبٍ قَالَ: قُلْتُ لِأُمِّ سَلَمَةَ: يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ! مَا كَانَ أَكْثَرُ دُعَاءِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ إِذَا كَانَ عِنْدَكَ؟ قَالَتْ: كَانَ أَكْثَرُ دُعَائِهِ: «يَا مُقَلَّبَ الْقُلُوبِ! ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ.» قَالَتْ: فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! مَا أَكْثَرُ دُعَائِكَ يَا مُقَلَّبَ الْقُلُوبِ! ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ؟ قَالَ: «يَا أُمَّ سَلَمَةَ! إِنَّهُ لَيْسَ آدَمِيٌّ إِلَّا وَقَلْبُهُ بَيْنَ أَصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ اللَّهِ فَمَنْ شَاءَ أَقَامَ وَمَنْ شَاءَ أَرَاغَ.»

Şehr ibn Havşeb anlatıyor: “Ümmü Seleme’ye; ‘Ey müminlerin annesi! Allah Resulü (sas.) senin yanındayken en çok hangi duayı ederdi?’ dedim. Ümmü Seleme, ‘Onun çoğunlukla ettiği dua şuydu: ‘Ey kalpleri çeviren (Allah’ım)! Benim kalbimi dinin üzere sabit kıl.’ Ben kendisine, ‘Ey Allah’ın Resulü! ‘Ey kalpleri çeviren (Allah’ım)! Benim kalbimi dinin üzere sabit kıl.’ diye neden çok dua ediyorsun?’ dedim. Allah Resulü şöyle buyurdu: “Ey Ümmü Seleme! Hiçbir insan yoktur ki kalbi Allah’ın iki parmağı arasında olmasın. O, dilediği (kulunun kalbini) istikamet üzere kılar, dilediğini ise saptırır.”

KALBİN KIBLESİ: İSTİKAMET

Bir gün sahabeden Sufyân ibn Abdillâh Resul-i Ekrem'e (sas.) gelerek şöyle der: "Ey Allah'ın Resulü! İslam'a dair bana öyle bir şey söyle ki artık senden sonra bu konuda hiç kimseye bir şey sormayayım." Sevgili Peygamberimiz (sas.) buna iki kelimelik bir cümleyle cevap verir: "Allah'a iman ettim de ve dosdoğru ol!"¹

Diğer bir rivayette ise kendisine sınıksız sınırlanacağı bir emir buyurmasını isteyen bu sahabe Peygamber Efendimiz (sas.), "Rabbim Allah de! Sonra da dosdoğru ol!"² diye buyurmuşlardır.

Zikrettiğimiz bu hadis, Peygamber Efendimiz'in (sas.) "cevâmiu'l-kelim" dediğimiz az, öz ama kapsamlı veciz sözlerinden birisidir. Sevgili Peygamberimiz (sas.) bu veciz cevabında İslam'ı, iman ve istikamet şeklinde formüle etmiştir.

Burada iman, Allah'ı birlemeyi yani tevhidi; istikamet ise buna uygun dosdoğru yaşayışı ve tevhidi bozacak her türlü inanç, söz ve davranışlara düşmemeyi ifade etmektedir. İman ettim diyerek dosdoğru yola çıkmak ve bu yoldan hiç sapmadan, savrulmadan cennetle, cemelullahla müşerref olana kadar dosdoğru ilerlemek...

Sevgili Peygamberimiz (sas.), bu hadisinde âdeti ayetleri peygamber diliyle formüle etmiştir. Nitekim Yüce Rabbimiz Kur'an-ı Kerim'de "iman" ve "istikamet" kelimelerini birlikte kullanmış; iman eden ve dosdoğru olan kimseleri âdeti müjdelere boğmuştur.

Rabbimiz, 46/Ahkâf suresi 13. ayette şöyle buyurmaktadır: "Rabbim Allah'tır dedikten sonra dosdoğru olanlar var ya onlar için ne korku ne de hüznü vardır."

41/Fussilet suresi 30. ayette ise şöyle buyurmuştur:

"Rabbimiz Allah'tır deyip sonra dosdoğru olanlara Allah'ın me-

¹ Muslim, İmân, 62.

² Tirmizî, Hıfzu'l-Lisân, 60.

lekleri şöyle seslenir: “Korkmayın, üzülmeyin! Vaat olduğunuz cennetle sevinin.”

İstikamet, Müslüman'ın bu dünyadaki yolculuğunun adıdır. Hayatı her an dosdoğru yol, sırat-ı müstakim üzerinde bulundurma hassasiyetini gösterebilmektir. Rabbimize iman ettikten sonra Kur'an-ı Kerim'in mesajları doğrultusunda tıpkı Sevgili Peygamberimiz (sas.) gibi dosdoğru bir hayat sürebilmektir. Sadık bir imanla hak, hakikat, adalet, fazilet ve erdem yolunda istikrarlı, aşırılıklardan uzak, dengeli bir hayat sürebilmektir. Din-i Mübin-i İslam'a aykırı her türlü inançtan, her türlü düşünce ve davranıştan, her türlü bidat ve hurafeden uzak durabilmek; Kur'an-ı Kerim ve sünnet-i seniyye hükümlerince yaşayabilmektir. Sevgili Peygamberimiz'in (sas.), “Size iki şey bırakıyorum, onlara sımsıkı sarıldığınız sürece kesinlikle yolunuzu şaşdırmayacaksınız: Allah'ın kitabı ve Peygamber'inin sünneti.”³ hadis-i şerifi gereğince hareket edebilmektir.

Her gün her namazın her rekâtında okuduğumuz Fâtiha suresinde, “إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ” / (Rabbimiz!) Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz.” diyerek tevhid inancımızı dile getiriyoruz. Sonra da, “إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ” / Bize sırat-ı müstakimi göster, bizi dosdoğru yola ilet!” diye Rabbimize dua ve niyazda bulunuyoruz. Aynı surede sırat-ı müstakimin, dosdoğru yolun mahiyeti şöyle ifade edilir: “صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ” / Nimetine erdirdiklerinin yoluna ilet!” Ve son olarak da, “غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ” / Gazaba uğramışların yoluna da doğrudan sapmışların yoluna da değil!” diyerek niyazımızı, yakarışımızı ifade ediyoruz. Her gün okuduğumuz bu sureden öğrendiğimize göre sırat-ı müstakim, yeni bir yol değildir. Daha önce üzerinden gidilmiş, tecrübe edilmiş bir yoldur. Kimi o yolun hakkını vermiş nimete kavuşmuştur; kimi o yoldan sapmış dalalete düşmüştür. Kimi de o yoldan çıkmış gazaba duçar olmuştur. Unutmayalım ki başka bir ayette Rabbimiz, nimete kavuşanların, sırat-ı müstakim üzere olanların peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salihler olduğunu bildiriyor; Allah'a ve Resulü'ne itaat edenlerin onlarla birlikte olacağı müjdesini veriyor.⁴

³ Muvatta', Kader, 3.

⁴ 4/Nisâ', 69.

Şu imtihan dünyasında istikamet sahibi olmak zordur. Nefis ve şeytan, heva ve hevesler, arzu ve istekler, menfaat ve ihtiraslar, bağımlılık ve tutkular, güç ve dünya tutkusu, iman ve istikametimize sürekli zarar veren, bizleri hidayetden dalalete sürükleyen unsurlardır. Bu sebeple imtihanı, ancak Rabbimizin lütuf ve inayetiyle, sadık iman, samimi niyet, sahih bilgi ve salih amellerle kazanabileceğimizi bilmeliyiz. Bunun için daima her türlü niyet, kalp ve düşüncelerimizde, her türlü dil, üslup, söz ve söylemlerimizde, her türlü iş, eylem, tutum ve davranışlarımızda doğruluk ve istikamet sahibi olup olmadığımızın muhasebesini yapmalıyız. Gerçekten bugün Müslümanlar olarak bizler “iman ve istikamet” noktasında nerede duruyoruz? Kur’an’ın yanında, Peygamberimiz’in tarafında mıyız? Hakkı istiyor, hakikati arıyor muyuz? Akıl ve irademizi hak ve hakikat yolunda kullanıyor muyuz? Her işimizin doğru, her sözümüzün hak olmasına özen gösteriyor muyuz?

Peygamber Efendimiz (sas.) bir hadis-i şeriflerinde, “Kalp istikamet üzere olmadan kişinin imanı istikamet üzere olamaz. Dil istikamet üzere olmadan kişinin kalbi istikamet üzere olamaz. Komşusu kötülüklerinden emin olmayan kişi de cennete giremez.”⁵ buyuruyor. Buna göre kalp ve dil istikamet üzere olmadan iman istikamet bulamaz. Kişinin ahlakı doğruluk ve dürüstlük üzerine yönelmeden nefsi istikamet bulamaz. Hâl ve hareketleri istikamet üzere olmayan kişinin bütün emekleri boşa gider. Ahlaki nitelikleri ve huyları istikamet üzere olmayan kişinin manevi gelişmesi mümkün değildir.

Kur’an-ı Kerim’de akl-ı selim sahiplerinin yaptığı bildirilen bir dua vardır: “Rabbimiz! Bizi doğru yola erıştirdikten sonra kalplerimizi saptırma! Bize tarafından bir rahmet bağışla. Hiç kuşku yok, lütfu bol olan yalnız sensin.” (3/Âlu İmrân, 8).

Netice olarak ayet ve hadisler, önce imanın şart olduğunu; sonra da bu imanı bozacak her türlü inanç, söz ve davranışlara düşmemek için istikamet üzere olmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır. İman ve istikametın mekânı ise kalptir.

⁵ Ahmed ibn Hanbel, III, 199.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: "لَا يَجْتَمِعُ الْإِيمَانُ
وَالكُفْرُ فِي قَلْبِ امْرِئٍ، وَلَا يَجْتَمِعُ الصِّدْقُ وَالْكَذِبُ جَمِيعًا،
وَلَا تَجْتَمِعُ الْخِيَانَةُ وَالْأَمَانَةُ جَمِيعًا."

Ebû Hureyre'den nakledildiğine göre, Resulullah (sas.)
şöyle buyurmuştur: "Bir kişinin kalbinde aynı anda iman
ile küfür, doğruluk ile yalancılık, hıyanet ile emanet bir
arada bulunmaz."

KALBİN TERBİYESİ: MERHAMET EĞİTİMİ

İslam'ın kendisi en büyük rahmettir. İslam Peygamberi âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. Her Müslüman, bütün söz ve davranışlarında, rahmeti prensip edindiğini ilan etmek için Allah'ın rahman ve rahim sıfatlarını zikrederek başlar. Gönüllere giren rahmet, kâinatı kucaklayan bir merhamete dönüşür. İlahî rahmetin tecelli etmediği yüreklerde merhamet tahakkuk etmez. Merhametsiz yüreklerde sevgi, şefkat, ülfet, refet, rikkat bulunmaz. Ebû Dâvûd'un rivayet ettiği bir hadiste Allah Resulü şöyle buyurmuştur:

“Merhamet ancak kalbi katılaştırmış inançsız bedbahtların kalbinden kaldırılmıştır.”

Merhamet eğitimi, kalbin katılığı, kasvetini, kabalığını, gıltatını ortadan kaldıran bir eğitimidir. Merhamet eğitimi kalbin pasını silen, üzerindeki lekeleri izale eden ilahî rahmet ile arasındaki kilidi açan, her türlü perdeyi, kılıfı kaldıran bir eğitimidir.

Merhamet eğitimi, kalbe rikkat, refet ve şefkat kazandıran, yürekleri işgalden kurtaran gönülleri özgürlüğe kavuşturan bir eğitimidir.

Merhamet eğitimi, kalbin basiretini açan, eşyaya ve kâinata kalp gözü ile bakmayı sağlayan bir eğitimidir. Merhamet eğitimi; kalpleri kin, öfke, intikam, şehvet, ihtiras gibi hastalıklardan temizleyen bir eğitimidir.

Merhamet eğitimi, kalplerden kalplere şefkat ve merhamet şebekesi kuran bir eğitimidir. Merhamet eğitimi salt bir öğretim işi, bilgi ile yükleme ameliyesi değildir.

Merhamet eğitimi, zihinlerin yalnızca okuma yazmayı öğrenerek elde edeceği bir eğitim değildir.

Bugün bütün insanlığı saran bir hiddet ve şiddet sarmalından söz ediliyor. Bu ise merhamet eğitimindeki eksikliktenidir. Gün geçmiyor ki annesini babasını hunharca katleden evlat haberleri gündemimizi işgal etmesin, ciğerparelerini akıl almaz yöntemler-

le katleden anneler, babalar, toplu katliamlar artık sıradanlaştı. Bilim adamları, uzmanlar, siyasetçiler bütün bunların sebeplerini derin psikolojik, sosyolojik tahlillerde arayadursun, aradığımız bütün sebepler bizi şefkat ve merhametten uzaklaşmış paslı yüreklerle, nasır tutmuş, katılaşmış kalplere götürecektir. Bu şefkatsizlik ve merhametsizliğin sebeplerini çağlarda, asırlarda, kadim törelerde ve geleneklerde değil, paslı kalplerde, nasırlaşmış yüreklerde, lekelenmiş gönüllerde aramak gerekir.

Kısaca kalpleri işgalden kurtarmak için yapılacak ilk iş; gönül terbiyesi ve yürek ahlakını içine alan bir merhamet eğitimidir. Kalplerdeki pası silmek, parlamasını sağlamak, yaratıcıya açmak, ışık almasını ve ışık vermesini sağlamak ancak bu yolla mümkün olur. Allah Resulü'nün sıkça yaptığı şu duayı hatırdan çıkarmamak gerekir:

“Allah'ım! Senin katından öyle bir rahmet istiyorum ki o rahmet vasıtasıyla kalbimi doğru yola ilet.”¹

¹ Ebü Dâvûd, Daavât, 30.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "لَا يَجْتَمِعُ الشُّحُّ
وَإِلِيمَانُ فِي قَلْبٍ عَبْدٍ أَبَدًا."

Ebû Hureyre'nin naklettiğine göre, Resulullah (sas.) şöyle buyurmuştur: "...Bir insanın kalbinde cimrilik ve iman asla bir arada bulunmaz."

Nesâî, Cihâd, 8.

KALBİN SALAHI: SALİH AMEL

Yüce Mevlamız insana, imanı ön kabul olarak sunmuş ve yapacağı işlerde, hareket ve davranışlarında “amel”in kabulü için “salih”lik vasfını şart koşmuştur. İslam için sadık iman ve sahih bilgi ne kadar önemli ise salih amel de o derece önemlidir. Arap dilinde bozgunculuk, kötülük, fitne, kavga, çekişme ve didişme anlamlarına gelen “fesad” kelimesinin zıddı, “sulh” ve “salah” kökünden gelen “salih”, en yalın anlamıyla “uygun” demektir. Bu uygunluğun başında inanca uygunluk gelir. Bundan başka Allah’ın rızasına, insanın fitratına ve insanlığın maslahatına uygun her hâl ve hareket salih amel kategorisine girer.

Kur’an’da salih amel, yüzü aşkın yerde imanın ayrılmaz bir parçası olarak zikredilmiştir.

Kur’an’ın en temel kavramlarını günlük hayatta en ince teferuatına kadar kullanan Sevgili Peygamberimiz’e (sas.) göre sulh ve salahın başlangıç merkezi kalptir. Vücutta kalp denilen bir et parçası vardır ki o salih olduğu zaman bütün vücut salih olur. Yine Efendimiz’e (sas.) göre ailenin huzur ve saadeti salih bir eşe, toplumun mutluluk ve refahı salih idarecilere bağlıdır. Yine ona göre insanlar öldükten sonra amel defterleri geride bıraktıkları salih evlatları sayesinde kapanmaz. Sevgili Peygamberimiz (sas.) günahsız geçen güne salih gün, zekâtı verilen mala salih mal, inananlara yararlı olmaya salih ahlak, örnek her davranışa salih sünnet, asayişin berkemal olduğu yere salih belde, hakikat ile örtüşen rüyalara salih rüya adını vermiştir.

Yaratıcının öngördüğü güzel dünyayı kurmak için bireysel olarak salih bir kalbe, samimi bir niyete/düşünceye ve salih amellelere sahip olmak yetmez. İfsat hareketinin bırakın fertleri ve toplumları, tabiatın ekolojik dengesini sarsacak kadar yaygınlaştığı günümüzde bireysel bir salihlik ne derece fayda verebilir ki? Nitekim tarihin her safhasında nice salih insan bozguncularla beraber ilahî gazaba maruz kalmıştır. Salih fertlerden istenen, bir

adım daha atarak “muslih” olmaktır. Başka bir ifadeyle insanlığı ve evreni saran ifsat hareketine karşı bir ıslah hareketi başlatarak, bu yolda güç ve çaba sarf etmektir. “Rabbin, ahalisi ıslah edici kimseler olan şehirleri zulüm ile helak edecek değildir.” (11/Hüd, 117) ayetinde helak olmama garantisi salihlere değil muslihlere verilmiştir.

Bir de “salih” kelimesi ile aynı kökten gelen “maslahat” kelimesi vardır. Maslahat ise İslam hukukunun temel esasını teşkil eder. İmam-ı Mâlik, “İslam şariatının onda dokuzu maslahattır.” derken Allah’ın din göndermedeki gayesinin insanlığın maslahatı olduğunu vurgulamak istemiştir. Ancak, salih insanların belirlemediği, ilahî rızaya dayanmayan maslahatlar kısa süre içinde çıkar ve menfaate dönüşür. Oysa maslahat ile menfaat birbirinden farklıdır. Maslahat, mefsedeti def etmeyi hedef alırken; çıkar ve menfaat, her türlü mefsedetin celbine yol açar. Hukukun öncelikli vazifesi mefsedetleri def etmektir. Bu sebeple bir mefsedet def etmek, bir maslahatı celp etmekten evla sayılmıştır.

Sevgili Peygamberimiz, yaptığı dualarda yüce Rabbimiz’e salih amellerde muvaffak olmayı, ahirette salihler zümresine ilhak olmayı talep etmiştir.

“Rabbim! Ebeveynime verdiğin nimetlere şükretmeme ve seni razı kılacak salih amelleri işlememe beni muvaffak eyle. Zürriyetimi de salih eyle. Ben sana tevbe ettim, ben sana teslim oldum.” (46/Ahkâf, 15).

“Rabbim! Beni Müslüman olarak öldür ve salih kulların arasına kat!” (12/Yûsuf, 101).

“Rabbim! Bana hikmet ver ve beni salihler zümresine ilhak eyle!” (26/Şu’arâ, 83).

“Rabbim! Anama babama verdiğin nimetlere şükretmemi, seni razı kılacak salih amelleri işlememi kolaylaştır ve beni rahmetinle salih kullarının arasına kat!” (27/Neml, 19). Âmîn!

Salih amel sahibi istikamet üzere olan mümindir. Ki istikamet de imanın zorunlu neticesidir.

عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ”مَثَلُ الْقَلْبِ
مَثَلُ الرِّيشَةِ تُقَلِّبُهَا الرِّيحُ بِفَلَاةٍ.“

Ebû Mûsâ el-Eşarî'den (ra): Resulullah'ın (sav), şöyle buyurduğu mervidir: “Kalbin durumu, bomboş arazide rüzgârların döndürdüğü kuşun yeleşine benzer.”

İbn Mâce, Sunne, 10.

KALBİN SADAKATİ: SADAKA

Hadis kaynaklarımızda yer alan ve Abdullâh ibn Mes'ûd'dan rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (sas.) şöyle buyurmuştur:

“Doğruluktan (sıdk) ayrılmayın, zira doğruluk sizi iyiliğe (*birr*), iyilik de sizi cennete götürür. Kişi sürekli doğru söyler ve doğrunun peşinde olursa Allah katında doğrulardan (*sıddîk*) yazılır. Yalandan kaçının, zira yalan sizi kötülöklere (*fucûr*) götürür. Kişi sürekli yalan söyler, yalanın peşinde olursa Allah katında yalancılardan (*hezzeb*) olduğu yazılır.”¹

Hz. Ebu Bekir'den gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber bu sözü son vasiyetleri arasında zikretmiştir.² Başka bir hadisinde, “Her kim Allah ve Resulü'nün kendisini sevmesini istiyorsa sözünde doğru olsun.” buyrulmuştur.³ Sevgili Peygamberimiz başka bir hadisinde, cennete götüren hasletleri sayarken doğru sözlülüğü (*sıdku'l-hadîs*) en başta zikretmiştir.⁴ Aynı şekilde Hz. Âişe validemiz, doğru sözlü olmayı İslam'ın on büyük erdeminin başında zikretmiştir.⁵ “Tehlike bile görseniz doğruluktan ayrılmayın. Zira kurtuluş doğruluktur. Kurtuluş dahi görseniz yalandan kaçının. Zira asıl tehlike yalandadır.” sözü de hadis olarak nakledilen bir rivayettir.⁶

Ahlaki bütün sistemlerin ahlaklı ve erdemli bir hayat için şart koştukları en büyük ilke şüphesiz doğruluktur. Doğruluk sadece söze özgü ve sözden beklenen bir ilke olmadığı gibi aynı şekilde doğrunun zıddı olan yalan da sadece sözle ilintili değildir. Susarak yalan üzere hayat sürenler, yalan söz söyleyenlerden hep fazla olmuştur. Eski dilimizde buna “samt-ı kâzib” denmiştir.

¹ Muslim, *es-Sahîh*, 29. Bab, IV, 2012; Tirmizî, *es-Sunen*, 46. Bâb, IV, 347.

² Abdullâh ibn Muhammed el-Kureşî, *Mekârimu'l-Ahlâk*, Kahire 1990, I, 46.

³ el-Kureşî, *Age.*, I, 90.

⁴ el-Kureşî, *Mekârimu'l-Ahlâk*, I, 45.

⁵ el-Kureşî, *Mekârimu'l-Ahlâk*, I, 26.

⁶ el-Kureşî, *Mekârimu'l-Ahlâk*, I, 46.

Gerçek anlamda sıdk (doğruluk):

- a) Hakikat anlamında doğru olanı tasdik etmek,
- b) Tasdik ettiğimiz hakikate uygun doğru söz söylemek ve verdiğimiz sözde durmak,
- c) Söylediğimiz doğru söze uygun davranışta bulunmaktır.

Şayet doğruluğu sözün sıfatı olarak alacak olursak sözün, hem insanın iç dünyasına, inancına ve düşüncesine hem de iş ve davranışlarına uygun olması demektir.

Kur'an dilinde, kalbinde tasdik ettiği inancına uygun davranan ve düşüncelerinin doğruluğunu iyi ve güzel davranışlarıyla ortaya koyan kimseye sadık denmiştir. Bakara suresi 177. ayette, iyilik (*birr*) ve doğruluk (*sıdk*) arasındaki ilişkiye dikkat çekilmiş ve Allah'a iman, ahirete iman, namaz ve zekâtın yanı sıra yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenmek durumunda kalanlara, özgürlüğünü kaybetmiş olanlara çok sevdiğimiz mallarımızdan tasadduk etmek, verdiğimiz sözde durmak, zorluk ve sıkıntılara sabretmek sadıkların özellikleri olarak zikredilmiştir.

Hz. Peygamber'in hadisleri incelendiğinde Peygamberimiz'in doğruluğun davranış boyutuna da "sadaka" adını verdiğini görürüz. "Sadaka" kavramı sadece dilimize geçerken değil, klasik ve çağdaş Arap dilinde de anlam daralmasına uğramış ve sadece karşılıksız olarak fakirin eline verdiğimiz yardımın adı olmuştur.

Oysa el-Munâvî sadakayı şöyle tarif etmiştir: "Sadaka, imanın sadakatini ortaya koyan her davranıştır."⁷ *Tâcu'l-Arûs*'ta sadaka şöyle tanımlanmıştır: "Doğruluğun davranışla aranmasıdır; doğruluğu davranışla arama teşebbüsüdür."⁸

Buna göre insanın özünde ve sözünde doğru olduğunu ifade eden her davranış "sadaka"dır. Tıpkı insanın aklında ve düşüncesinde var olan güzelliği (*hüsn*) yansıtan davranışlara *hasene/hasenât* denildiği gibi.

Şimdi Hz. Peygamber'in dilinde "sadaka" olarak adlandırılan davranışları hadis kaynaklarımızdan sıralayacağımız hadislerle ortaya koymaya çalışalım:

⁷ *et-Tevkîf*, s. 140.

⁸ *Tâcu'l-Arûs*, s. 6421.

“Güzel söz sadakadır.”⁹; “Yumuşak söz sadakadır.”¹⁰; “Kardeşi-
nin yüzüne tebessüm etmen sadakadır.”¹¹; “Allah’ın kullarına se-
lam vermen sadakadır.”¹²; “İnsanlara yol göstermen sadakadır.”¹³;
“Yolunu kaybedene yol göstermeniz sadakadır.”¹⁴; “Yolda insanla-
ra eziyet veren bir şeyi kaldırıp atman sadakadır.”¹⁵; “Bir kimsenin
bineğine binmesi için yardımcı olman sadakadır.”¹⁶; “Bir kimsenin
yükünü yüklemesi için yardımcı olman sadakadır.”¹⁷; “Doldurdu-
ğun kovayı kardeşinin boş kovaşına boşaltman sadakadır.”¹⁸; “Za-
yıf bir kimseye gücünle yardımcı olman sadakadır.”¹⁹; “Sanat eh-
line yardımcı olmanız sadakadır.”²⁰; “İki kişinin arasını bulman,
iki kişinin arasında adaletle hükmetmen sadakadır.”²¹; “Konuşma
özürlü (*ersem*) bir insanın kendisini ifade etmesine yardımcı ol-
man sadakadır.”²²; “Hastaları ziyaret etmeniz sadakadır.”²³; “Top-
rağa diktiğiniz her bitki, her ağaç sizin için sadakadır.”²⁴; “İn-
sanın veya hayvanların ondan yedikleri sizin için sadakadır.”²⁵;
“İnsanlarla iyi geçinmek sadakadır.”²⁶; “Çocuklarınıza yedirdi-
ğiniz sadakadır.”²⁷; “Eşinize yedirdiğiniz sadakadır.”²⁸; “Yanınız-
da çalışanlara yedirdiğiniz sadakadır.”²⁹; “Kişinin kendi ailesi
için nafaka temin etmesi sadakadır.”³⁰; “En üstün sadaka kişi-
nin ilim öğrenmesi ve öğrendiği ilmi Müslüman kardeşine de
öğretmesidir.”³¹; “Cenazelere katılmanız sadakadır.”³²; “Emr-i

⁹ Ahmed ibn Hanbel, *Musned*, II, 312.

¹⁰ Buhârî, *Edeb*, 34.

¹¹ Tirmizî, IV, 339.

¹² Buhârî, *Sulh*, 11.

¹³ Ahmed ibn Hanbel, *Musned*, II, 154.

¹⁴ Ahmed ibn Hanbel, *Musned*, II, 42.

¹⁵ Buhârî, *Mezâlim*, 34.

¹⁶ Ahmed ibn Hanbel, *Musned*, II, 350.

¹⁷ Ahmed ibn Hanbel, *Musned*, II, 316.

¹⁸ Tirmizî, *Birr*, 36.

¹⁹ Ahmed ibn Hanbel, *Musned*, V, 154.

²⁰ el-Heysemî, *Hilye*, VII, 109.

²¹ Buhârî, *Sulh*, 11.

²² Ahmed ibn Hanbel, *Musned*, V, 154.

²³ el-Heysemî, *Hilye*, VII, 109.

²⁴ Ahmed ibn Hanbel, *Musned*, VI, 362.

²⁵ Ahmed ibn Hanbel, *Musned*, VI, 362.

²⁶ İbn Ebî'd-Dunyâ, *Mudârât*, s. 24.

²⁷ Ahmed ibn Hanbel, *Musned*, IV, 121.

²⁸ Ahmed ibn Hanbel, *Musned*, IV, 121.

²⁹ Ahmed ibn Hanbel, *Musned*, IV, 121.

³⁰ Buhârî, *İmân*, 41.

³¹ İbn Mâce, I, 89.

³² el-Heysemî, *Hilye*, VII, 109.

bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker sadakadır.”³³; “Namaza attığınız her adım sadakadır.”³⁴; “Allah’a hamdetmeniz sadakadır.”³⁵; “Allah’ı tesbih edişiniz sadakadır.”³⁶; “Allah’ı tekbir edişiniz sadakadır.”³⁷; “Şerden uzak olmanız sadakadır.”³⁸; “Maruf olan her şey sadakadır.”³⁹

Bütün bu hadislerden hareketle Hz. Peygamber’in dilinden sadakayı şu şekilde tarif etmek mümkündür: Sadaka, kişinin Rab-bine, kendine ve bütün insanlara karşı sadakatini gösteren her davranıştır. Yani sadaka, sıdk üzere olan sadıkların davranışdır.

³³ Ebû Dâvûd, *Tatavvu*, 12.

³⁴ Buhârî, *Cihâd*, 62.

³⁵ Muslim, *Musâfirîn*, 84.

³⁶ Ebû Dâvûd, *Tatavvu*, 12.

³⁷ Ahmed ibn Hanbel, *Müsned*, V, 167.

³⁸ İbn Ebî'd-Dünyâ, *Kitâbu's-Samt*, 179.

³⁹ İbn Ebî'd-Dünyâ, *Kitâbu'l-Havâric*, s. 21.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ "سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللَّهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ الْإِمَامُ الْعَادِلُ وَشَابٌّ نَشَأَ فِي عِبَادَةِ رَبِّهِ وَرَجُلٌ قَلْبُهُ مُعَلَّقٌ فِي الْمَسَاجِدِ وَرَجُلَانِ تَحَابَّا فِي اللَّهِ اجْتَمَعَا عَلَيْهِ وَتَفَرَّقَا عَلَيْهِ وَرَجُلٌ طَلَبَتْهُ امْرَأَةٌ ذَاتُ مَنْصِبٍ وَجَمَالٍ فَقَالَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ أَخْفَى حَتَّى لَا تَعْلَمَ شِمَالَهُ مَا تُنْفِقُ يَمِينُهُ وَرَجُلٌ ذَكَرَ اللَّهَ خَالِيًا فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ."

Ebû Hureyre'nin naklettiğine göre, Resulullah (sas.) şöyle buyurmuştur: "Başka bir gölgenin bulunmadığı Kıyamet gününde Allah, yedi insanı, arşının gölgesinde barındıracaktır: Âdil idareci, Rabbine kulluk ederek büyüyen genç, kalbi meşicilere bağlı kimse, birbirlerini Allah için seven ve buluşmaları da ayrılımları da Allah için olan iki kimse, güzel ve mevki sahibi bir kadının beraber olma isteğini 'Ben Allah'tan korkarım' diyerek reddeden kimse, sağ elinin verdiğini sol elinin bilemeyeceği şekilde sadaka veren kimse, tenhada Allah'ı zikredip göz yaşı döken kimse."

KALBİ İMAR EDEN MÂBED: CAMİ

“

Kur'an-ı Kerim'de yaratılış gayemizi anlatırken Yüce Rabbimiz, “Allah, sizi yerden, topraktan yarattı ve sizden yeryüzünü imar etmenizi istedi.”¹ buyurmaktadır. Buna göre insanlığın yaratılış gayelerinden biri yeryüzünü imar etmektir. Yine Kur'an'a göre bir diğer yaratılış gayesi de ibadettir.

İnsanın yeryüzünü imar etmesi, umrana varması, medeniyet kurması öncelikle kendi gönül dünyasını imar etmesine bağlıdır. Kalpleri ve gönülleri imar etme merkezleri mescid ve camilerdir. Camiler, Müslümanların kalplerinin attığı mekânlardır. Kalplerimizi ve gönüllerimizi yönelttiğimiz Kâbe'nin birer şubeleridir. Allah'ın evleridir. Huzur ve sükûnün kaynağıdır. Sevgi, bilgi, birlik ve ibadet mekânlarıdır. İslam'da kutsal tapınak anlamında bir mekân yoktur. İbadetin yapıldığı her yer kutsal ve temiz, müminin her davranışı ise Rabbini hatırlayarak ve onun rızasına uygun yapıldığı sürece ibadettir. Resul-i Ekrem (sas.), bir hadisinde bu durumu şöyle ifade etmiştir:

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «جُعِلَتْ لِي الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهْرًا أَيَّمَا أَدْرَكَ رَجُلٌ مِنْ أُمَّتِي الصَّلَاةَ صَلَّى».

“Yeryüzü bana mescid kılındı. Ümmetimden kim nerede namaz vaktine ulaşırsa hemen orada namazını kılabilir.”²

Bununla birlikte Resul-i Ekrem'in, hicret ettikten sonra Medine'ye gelir gelmez yaptığı ilk iş, bir mescid tesis etmek olmuştur. Hatta Medine'ye varmadan Kuba'da konaklamış ve burada Kur'an-ı Kerim'in, «لَمَسْجِدٍ أُسَسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ» / Tak-

¹ 11/Hûd, 61.

² Nesâî, Mesâcid, 42.

va temelleri üzerine kurulan mescid”³ diye övgüyle söz ettiği Ku-
ba camisinin temellerini atmıştır. Medine’de inşa ettiği mescit-
te bir işçi olarak çalışmış ve mübarek sırtında kerpiçler taşımış-
tır. Hem de

هَذَا الْحِمَالُ لَا حِمَالَ خَيْرَ هَذَا أَبْرُ رَبَّنَا وَأَطْهَرُ
اللَّهُمَّ لَا خَيْرَ إِلَّا خَيْرُ الْآخِرَةِ فَاعْفِرْ لِلْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَةِ

Ey Rabbimiz, taşıdığımız şu yük Hayber’in yükünden daha
hayırlı, daha temiz.

Ya Rab, hayır ancak ahiret hayrı. Muhacirlere Ensara acı!

diyerek recezler, şiirler okuyarak taşımıştır. Ammâr ibn Yâsir’in,
“Biz Müslümanlarız. Mescidler inşa ederiz.” şeklindeki şiirlerine
tebessümle mukabelede bulunarak... Hem o büyük insan ve o
büyük Peygamber bu inşaatta çalışırken sırtında taşıdığı kerpici
almak isteyen sahabiye, “Git, sen de başka kerpici al. Vallahi sen
Muhammed’den daha fazla Allah’a muhtaç değilsin.” deyip bü-
tün arınmışlığına rağmen Allah’ın rahmetine ihtiyacını belirterek
Medine’de bir mescid inşa etti.

Mescidler ve camiler insan sosyalliğinin bir gereğidir. İslam’da
ibadet sadece bireyin kendi başına yapacağı bir arınma süreci de-
ğildir. İslam hayatın içinde olarak müminin tüm davranışlarına
yansıtacak ahlaki bir arınma ve tekâmülü öngörür. Bu anlamıyla
yetim hakkına riayet ve infakla namazı, toplumsal dayanışmanın
gereği olarak sadaka ve zekâtla orucu bir görür. Hülâsa ibadet sa-
dece birtakım ritüellerle, menasikin yerine getirilmesi değil, ha-
yatımızın her yönünü o menasikin ruhuna ve ahlaki öğretilere
göre belirleyerek yaratıcının rızasına uygun hareket etmektir.

Hiç düşündünüz mü acaba? Resul-i Ekrem, bütün yeryüzü
kendisine mescid kılındığı hâlde neden Medine’de ilk iş olarak
bir mescid inşa ettirdi?

Meseleye toplum kültür sistemlerinin gelişme seyirleri açısin-
dan bakıldığında Resulullah’ın toplumların inşası için gerekli
olan bir sünneti icra ettiğini görmekteyiz. Teoriden pratiğe, mü-
esseseleşme safhasına ve oradan da insanlarla müşahhaslaşma

³ 9/Tevbe, 107-109.

merhalesine ulaşamamış hiçbir inanç, kültür ve değerler sisteminin kalıcı ve bütünleşmiş bir sosyal sistem hâline geldiği görülmemiştir.

İslam Peygamberi Medine’de inşa ettiği mescide büyük bir önem vermiş, ashabını burada eğitmiş ve müminlerin tüm sosyal ihtiyaçlarını burada karşılamıştır. Peygamber’in inşa ettiği mescid müminlerin hem bireysel hem de toplumsal arınma merkezleridir. Müminler için mescidler birlik mekânları, mümin kalplerinin birleşme yerleridir. Bunun için secde edilen yer anlamındaki mescidler aynı zamanda bizim için toplanma yeri anlamına gelen camiidir. Camiler ayrılık ve tefrika mekânları değildir. Tefrika amacı ile kurulan mescidleri Kur’an, Mescid-i Dırar olarak tarif etmiş ve müminlerden ancak takva üzere mescid inşa etmelerini istemiştir. Peygamberimiz İslam’ı ve İslam’ın ibadetini içine hapsetmek için değil oradan bütün dünyayı aydınlatmak için mescid inşa ediyordu.

İslam medeniyetinin çiçek açtığı her sahanın tohumu bu mescidde atılmıştır. Hem maddi değerler olarak hem manevi değerler olarak, hem insanın kemale ermesi için hem de toplumsal hayatın tüm unsurları olarak yönetimden eğitime, ilimden ahlaka kadar tüm hamleler burada yapılmıştır.

İslam ümmetinin çekirdeği sahabedir ve sahabe bu mescidde dünyaya seslenme atmosferini bulmuştur. İslam’ın öncü kuşakları bu mescidde yetişmiş; burada cömertliği, yiğitliği, asaleti, fedakârlığı öğrenmiş ve kalplerinden kini, nefreti, intikamı, öfkeyi atarak kardeş olmayı öğrenmişlerdir.

Allah Resulü, İslam ümmetini, bu mescidde saf saf dokumuş ve onların kalplerini birleştirmiştir. “Saflarınızı sık tutunuz. Omuzlarınız birbirine yaklaşsın, aranızda boşluk kalmasın. Sonra kalpleriniz değişir başka başka olur. Aranıza şeytan girer.” Bu cümleler, mescidin ilk banisi ve imamı Muhammed Mustafa’nın (sas.) kendisine uyanlara sürekli ve her namaz öncesi ikazlarıdır. Böylelikle müminlerin arasından su sızmayacak, kenetlenmiş duvar gibi bir topluluk olarak şeytanın iğvasından, nifakından ve vesvesesinden uzak ümmet olacaklar. İşte İslam ümmetinin çekirdeği bu terbiyeyle inşa olmuştur.

Hep birlikte Allah’ın ipine (Kur’an’a) sımsıkı sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah’ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler

birbirinize düşmanlar idiniz de o, kalplerinizi birleştirmişti. İşte onun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz de o sizi oradan kurtarmıştı. İşte Allah size ayetlerini böyle apaçık bildiriyor ki doğru yola eresiniz (3/Âlu İmrân, 103).

Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır. Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır (3/Âlu İmrân, 104-105).

Mescid, İslam çağlarının medeniyet hamlelerinde maddi unsurun ruh kökü olmuştur. Cumaların kılındığı, peygamber hali-felerinin imamet ettiği büyük camilerde Mescid-i Nebî'ye bizzat Resulullah tarafından taşınan kerpiçlerin, tuğlaların nişanı vardır. Sirtını kuytu dağlara dayamış köy mescidlerinde, Mescid-i Nebî'nin hasreti, selâm ve bağlılık andı müşahade edilir. İslam medeniyetinin sosyal müesseseleri olarak kurulan ve hizmet veren imarethaneler, dâruşşifalar, kervansaraylar, tıpkı mescidler gibi peygamber mescidinden izler taşırlar. Çünkü o mescid, insan unsuru olarak İslam ümmetini dokurken müessese olarak da İslam medeniyetinin bütün müesseselerinin çekirdeği olmuştur.

Peygamber mescidinin sadece bir ibadet mahalli olarak inşa edilmediği daha külli bir sistemin çekirdeği olduğunda şüphe yoktur.

Mescid, nasıl Hz. Peygamber döneminde Allah'a secde edilen yer, ümmeti dokuyan mekân, hayatın merkezi ve toplum faaliyetlerinin nirengi noktası ise daha sonra İslam'ın güçlü berrak çağlarında da böyle olmuş ve bu ruhla mescidler inşa edilmiş ya da mescidlerin yanlarında toplumsal fonksiyonlara göre külliye-ler inşa edilmiştir.

Bugün yeryüzünde Müslümanların sahip oldukları camiler, Hz. Peygamberin başlattığı ve İslam medeniyetinin parlak devirlerindeki fonksiyonları icra edemez olmuştur. Uzun zamandır mescidin ruhu hayattan, hayat mescidin ruhundan kopmuştur. Tarihsel süreç içerisinde mescidlerin mabede dönüşmesiyle yetim hakkı gözetilmeden namazların kılınmasıyla mescidin fonksiyonları aşınmaya başladığı gün, İslam toplumları zayıfla-

miş ve güçten düşmeye başlamışlardır. Mescidler ibadet merkezi olarak toplayıcılığını, cami özelliğini yitirdiği gün müminlerin kalpleri ülfeti ve kardeşliği unutmuş ve toplumsal çözülme başlamıştır.

Camileri ve mescidleri inşa etmek önemli değildir. Önemli olan camileri ve mescidleri imar etmek ve mamur etmektir. Müminin kalbini, gönlünü imar etmeden, bu uğurda çaba sarf etmeden camileri imar etmiş olmayız.

Camiler neden bugün bizleri birleştiremiyor? Bu güzel mabedi inşa ederken, bu sorunun cevabını aramalıyız. Mescidler inşa ediyoruz ama ümmeti inşa edemiyoruz. Müminler namazlarını bu mescidlerde ihya ediyor ama mescidin fonksiyonlarını ihyaya soyunamıyor.

Oysa ümmetle mescid hayata birlikte doğar. Müminler her türlü soy sop kabile ayırımına bakmaksızın mescidde kardeş olurlar. Aynı safta hizaya dururlar. Hâlen saf düzenini kaybeden, aynı safta dizilemeyen, saflarında kopmalar, eğrilmeler, yamulmalar bulunan, bu yüzden de kalpleri başkalaşıp aralarına şeytanlar sokulan müminler bu kardeşliği tesis edemezler. Müminlerin aralarında su sızmayacak, omuzlarını birbirine daha bir yaklaştıracaklar, mescid gerçek mescid olacak ümmet de gerçek ümmet. İşte o zaman mescidin yolunu yeniden keşfetmiş olacağız. İşte o zaman mescidler bizi ayırmayacak, cami bizi birleştirecektir. Bedenlerimiz de gönüllerimiz de bir olacaktır. İhtilaflarımız bizim için ayrılık değil rahmet olacaktır.

Gelin yeniden mescidin yolunu keşfedelim. Mescidi, mihrabı, minberi, ezanı yeniden ortak sevgi odağı hâline getirelim ve müminler kardeştir gereğince kardeş olalım.

Bugün İslam coğrafyasında ve ülkemizin her yerinde minareleriyle mahzun bir şekilde bizi seyreden mescidler var. Birliğin ve tevhidin parolası ezanlar günde beş kez bu minarelerden bize sesleniyor; yeniden mescidleri imar edecek ve kardeşliği ihya edecek mümin gönülleri bekliyor. Onlar ezanın parolasıyla birbirlerini kucaklamaya hazır. Yeter ki onlara koşanlar birbirleriyle kucaklaşmaya hazır olsunlar.

Allah sevgisiyle mescid inşa edenler, Allah sevgisi etrafında bir ümmet olmaya karar verirlerse peygamber mescidinin ruhu her mescidde hayat bulur.

أَنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنِ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَحْشَ إِلَّا اللَّهَ
فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَن يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ

“Allah’ın mescidlerini ancak Allah’a ve ahiret gününe inanan, namazı kılan, zekâtı veren ve Allah’tan başka kimseden korkmayan insanlar imar ederler.” (9/Tevbe, 18).

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذَكَّرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا أُولَٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ
يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ

“Allah’ın mescidlerinde Allah’ın adının anılmasına engel olan ve onların harap olmasına çalışandan daha zalim kim vardır. Bunların oralara korka korka girmeleri gerekir. Bunlar için dünyada rezillik, ahirette de büyük azap vardır.” (2/Bakara, 114).

İşte iki ayet... Allah’ın mescidlerini imar etmek de bizlere ait harap etmek de. İmar edersek oradan yepyeni bir toplum olarak yepyeni bir hayata doğarız. Harap edenlerle birlikte olursak, buraları ruhundan koparır ya da harap olmasına göz yumarsak biz de harap olur yok oluruz.

Acaba gönlümüzde mamur bir mescid özlemi var mı, mahallelerimizdeki mescidi bir sabah namazında ziyaret edip kandi-
lini yakıyor muyuz? Orada bir mümine kavuşma, bir müminle kucaklaşma sevincini yaşıyor ve yaşatıyor muyuz? Çocuklarımızın ışıltılı gözleri oranın Kur’an pınarında yıkıyor mu? Görkemli mescid yapmak, İslam’ın estetiğini, zarafetini ve güzelliğini mimaride göstermek önemlidir, ancak İslam’ın iyiliğine, ahlakına ve kardeşliğine dayalı görkemli ümmet olmak daha önemlidir. Mescidlerimizin ve camilerimizin hem ezanın ruhuna, hem de oralarda namazlarda tilavetini yaptığımız Kur’an’ın ruhuna uygun olarak hayatımıza yön vermesi Allah’tan dileğimiz olmalıdır.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: قِيلَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ: أَيُّ النَّاسِ
أَفْضَلُ؟ قَالَ: «كُلُّ مَخْمُومِ الْقَلْبِ صَدُوقِ اللِّسَانِ»، قَالُوا:
صَدُوقُ اللِّسَانِ نَعْرِفُهُ، فَمَا مَخْمُومُ الْقَلْبِ، قَالَ: «هُوَ التَّقِيُّ
النَّقِيُّ، لَا إِثْمَ فِيهِ، وَلَا بَغْيَ، وَلَا غِلَّ، وَلَا حَسَدَ.»

Abdullâh ibn Amr'dan nakledildiğine göre Resulullah'a (sas.): "En efdal insan kimdir?" diye soruldu. "Kalbi mahmûm, dili doğru sözlü olan herkeştir." buyurdular. Orada bulunanlar: "Doğru sözlü olmayı biliyoruz. Mahmûmu'l-kalb ne demektir?" diye sordular. Resulullah (sas.): "Mahmûm kalp, Allah'tan korkan tertemiz kalptir, içinde günah yoktur, zulüm yoktur, kin yoktur, hased yoktur." buyurdular.

KALBİN TERCÜMANI: DİL

İnancımızda, kültürümüzde, medeniyetimizde söze başlarken dört şey yaparız. Önce Rabbimiz'e *iltica* ederiz, istiaze ile. Her türlü kötülükten uzak olduğumuzu ilan eder, O'na iltica ederiz. Sonra *besmele* ile Rabbimiz'in ismini anarız. O'nun Rahman ve Rahim sıfatlarını zikrederek rahmeti kendimize prensip edindiğimizi ilan ederiz. Sonra *hamdimizi* ifade ederiz. Sonra da belki de yeryüzünde en büyük vefa borcu olarak bütün peygamberlere ve Resul-i Ekrem'e *salat ve selam* ederiz.

Bunun çeşitli ifade şekilleri var ama çağımızda bunu Elmalılı Hamdi Yazır tefsirine başlarken ne güzel ifade etmiştir:

İlahi! Hamdimi sözüme sertâc ettim,
Zikrini kalbime mirâc ettim.
Kitabını kendime minhâc ettim.
Ben yoktum sen var ettin.
Varlığından haberdâr ettin.
Kalbimi aşkınla bîkarâr ettin...

Kur'an'ın kendisi aynı zamanda bir 'söz'. Yüce Rabbimiz kelam sıfatıyla insanlığa hitap etmeye tenezzül buyurmuş ve bize bir 'söz' göndermiştir. Hem de 'ağır bir söz'. Kur'an'da Yüce Rabbimiz, "إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا" - Biz sana çok ağır bir söz ilka ediyoruz."¹ buyuruyor. Yüce Rabbimiz, Kelam sıfatının bir tezahürü olarak 'en büyük söze muhatap olma şerefi'ni bize bahşetmiştir. Dil vermiş, farklı diller vermiş, farklı dilleri kendi ayeti olarak zikretmiş "Dillerinizin farklılığı benim ayetlerimdir."² buyurmuş; bizi yaratmış ve bize beyanı öğretmiş. Kur'an'la bir-

¹ 73/Muzzemmil, 5.

² 30/Rûm, 22.

likte beyanı öğretmiş. Hz. Âdem'i yaratmış, Hz. Âdem'e esmayı öğretmiş.

Kur'an'da 'söz' manasına gelebilecek yahut bizim 'söz' diye Türkçeye çevirdiğimiz kelimeler var. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz: *Lafz, nutk, kavl* (Bu kelime 'söz'ün tam karşılığıdır ve 'söz' karşılığı olarak en çok kullanılan kelimedir.), *kelime, kelâm, beyân, hadîs, hitâb*.

'Söz'ün üç boyutu vardır:

1. Sözün Hakikati.
2. Sözün Ahlakı.
3. Sözün Estetiği.

Sözle ilgili bütün Kur'an ayetlerini topladığımızda bu üç boyut üzerinde durulduğunu görürüz.

Müslümanlar, ulûm-i İslâmiye'yi oluştururken sözün mana ve hakikat ile ilişkisi üzerinde çokça durdukları için konu ile ilgili birkaç metodoloji geliştirmişlerdir. Mesela, sözün hakikat ile ilişkisini 'delalet ilmi' dediğimiz bir ilim ile ortaya koymuşlardır. Usul-i fıkhıdaki delalet konuları bununla ilgilidir. Şimdi sözün üç boyutunu ayrı ayrı incelemeye çalışalım.

1. Sözün Hakikati

'Söz', hikmet ve hakikati yahut manayı ne kadar ifade etmektedir. Çünkü herkes sözü başka bir mecraya çekebilir. Kur'an-ı Kerim'de söze zulmedenlerden, haksızlık edenlerden, sözü kendi mecrasından saptıranlardan söz edilir. Mesela, "يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ" - Onlar kelimeleri yerlerinden kaldırıp değiştirirler."³ derken iki şey kastedilir:

1. Kelimenin cümle içerisindeki yeri ile oynayıp manayı tahrif etmek.
2. Doğrudan manayı saptırarak insanların kendi arzularını kelimelere söyletmesi.

Bu konu, ilahî metinleri esas alan dinlerin tarihinde en önemli husustur. Böyle olduğu için de Müslümanlar, kelimenin, sözün manaya, hikmete, hakikate delaleti üzerinde metodolojiler geliştirmişler ve o metodolojilerin dışına çıkmayı sapmak olarak kabul etmişlerdir.

³ 4/Nisâ', 46.

Aynı şekilde *kavl* kelimesini esas aldığımızda, ‘kavl’ kelimesi yazıya dönüştüğünde ‘kitâb’ olur. Aslında ‘kitâb’ dediğimiz şey sözden ibarettir.

Söze, ‘söz’ denilebilmesi için illa da ağızdan çıkması gerekmez. *Lafız*, ağızdan çıkan her şeydir. “مَا يَنْفُطُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ” - Ağızdan çıkan hiçbir söz yoktur ki Allah’ın gözetici melekleri onu kaydetmesin.”⁴ Bu ayette ‘lafz’ ve ‘kavl’ kelimeleri birlikte kullanılmıştır. Yine bu ayet, sözün değerini ve ilahî murakabe altında ifade edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Arapçada hurmayı yedikten sonra çekirdeği ağızdan atmak için de ‘lafz’ kelimesi kullanılır. Çekirdeği atmak da bir nevi lafızdır. Kur’an-ı Kerim, kalpte düşünceye dönüşmüş ifadelere de henüz söylenmediği hâlde ‘kavl’ tabirini kullanır.

Eğer ağızdan çıkan söz, boş ve beyhude ise sadece bir lafızdır. Henüz ‘kavl’e, ‘kelime’ye, ‘kelam’a dönüşmemiştir. Henüz beyana ve hitaba layık değildir. Aynı şekilde eğer bu söz ‘okunan bir söz’ ise *kur’ân* olmuştur. *Kur’ân*, ‘okunan söz’ demektir; ‘Kitâb’ ise ‘yazılan söz’ demektir. Bizim kitabımız hem *kitab*dır hem de *kur’ân*. Hem yazılan bir sözdür hem de okunan bir söz. Ağızdan çıkan söz başkasına verilmişse bu bir *ahiddir* Ağızdan çıkan söz karşılıklı şartlara bağlanmışsa bu da bir *akiddir*. Ancak bu sözün hakikat terazisinde değeri yoksa *lağv*dir. *Lağv*, Kur’an’ın en çok kullandığı, üzerinde durduğu kelimelerden bir tanesidir. *Lağv*, ‘boş, beyhude, anlamsız, faydasız’ demektir.

Sözlerimiz ister *cehrî*, ister *hafî* olsun; ister *zahir*, ister *sabit* olsun Allah onları bilir. *Zahir* söz, sadece söz olsun diye söylenen sözdür. *Sabit* söz ise kalpte yerleşmiş ve hayata dönüşmeye hazır bir sözdür.

Kelime ise Kur’an-ı Kerim’de hem Allah’ın kanunları için, hem kelime-i tevhid için hem de Hz. İsa için kullanılmıştır. Hadislerde de “Allah’ın tam kelimelerinden dolayı ona iltica ediyorum.” dediğinde o büyük kelime kastedilir. Büyük kelime, Rabbimiz’in “Ol!” emridir. Hz. İsa da böyle bir emrin ürünü ve gereği olarak doğduğu için ona ‘Kelimetullâh’ denmiştir.

⁴ 50/Kâf, 18.

Kelâmullâh tabiri Kur'an-ı Kerim'de dört⁵ ayrı yerde kullanılmıştır. "Allah'ın kelamını dinlerler/işitirler."⁶ derken Allah, doğrudan kelamı kendisine izafe etmiştir.

Sözden birçok ilim çıkmıştır. Kalam ilmi aynı zamanda bir söz ilmidir. Kalam ilmi, bir söze dayandığı için usûl-i dindir; usûl-i tevhiddir; tevhid ilmidir; akaid ilmidir. Kelimetullah'ın etrafında dolaştığı için kalam adını almıştır.

Hadîs, bir ilimdir ve her ne kadar Hz. Peygamber'in sözleri olarak kullanılsa da o da bir sözdür ve bu söz bizim için çok değerlidir. Dinimizin, Kur'an-ı Kerim'den sonra ikinci kaynağıdır.

Beyân, hem Kur'an-ı Kerim için kullanılır, hem de insan için. Allah insanı yarattı ve ona beyanı, kendisini ifade etmeyi, başkasına kendisini açıklamayı öğretti.

Bu kavramsal çerçeve etrafında oluşan ilimlerimiz vardır: Kalam gibi, hadis gibi, tefsir gibi. Bütün bunlar aslında bir tek sözü 'Kelimetullah'ı, yahut ondan neşet eden kelamı, kelimeyi, kavli yeryüzünde anlatmak, hakikat terazisindeki değerini anlamak ve onu hayata geçirmek için kurulmuş ilimlerdir. Ayrıca usul ilimlerimiz de sözün yine hakikat terazisindeki değerini, manaya ve hakikate delaletini bize öğreten ilim dallarıdır.

2. Sözün Ahlakı

Söz ahlakı ile ilgili kavramsal çerçeve için Hucurât suresine göz atmak gerekmektedir. Çünkü Hucurât suresi, söz ahlakını bize öğretmek için nazil olmuş bir suredir. Aynı zamanda surenin bazı müfessirlerce adı 'Ahlâk' suresidir.

Surenin nüzul sebebi, Sevgili Peygamberimiz'in "إِنَّ مِنَ الْبَيِّنَاتِ لَسِحْرًا" – Sözün sihir gücü vardır." hadisinin de sebebidir. Temimoğulları adında bir Arap kabilesi vardır. Bu kabile en son Müslüman olan kabilelerden biridir. Arabistan Yarımadası'nın büyük bir kısmına hâkimdir. Irak'tan Necid çöllerine hatta Yemen'e kadar büyük bir bölgeye hâkim olmuşlardır. Muhtelif zamanlarda bu kabilelerden bazıları Medine'ye esir düşer. Bu kabilenin insanları şöyle bir karar verir: "Biz bu Peygamberi ancak sözün gücüyle yenebiliriz. Kabilelerimizden sözün bütün ustalarını toplayalım, hep birlikte

⁵ 2/Bakara, 75; 9/Tevbe, 6; 9/Tevbe, 40; 48/Feth, 15.

⁶ 2/Bakara, 75

gidelim Medine'ye. O'nu ve ekibini söz düellosuna davet edelim. Böylece bizim sözümüzün onların sözünden daha güçlü olduğunu ortaya koyalım.” Derken büyük bir kalabalıkla Medine'ye gelirler. Ancak, çok edepsiz ve kaba bir şekilde Efendimiz'e ismen hitap edip meydan okuyarak, “Çık meydana, bütün söz ustalarıyla karşımıza çık. Seni söz düellosuna davet ediyoruz!” derler. Hatta bir rivayete göre bunlar Medine'ye girdiklerinde Hz. Bilal ezan okumakta, Hz. Peygamber de abdest almaktadır. Bunlar Mescid-i Nebi'nin mübarek hücrelerinin etrafında atlarıyla dolaşarak, çirkin sesler çıkarırlar, Hz. Peygamber'i ve ashabını bir meydana ve o meydana bir söz düellosuna davet ederler. Bunun üzerine hiçbir şey demez Resul-i Ekrem, abdestini alır; Mescid-i Nebi'ye girer, namazını kılar. Namazdan sonra tekrar hücre-i saadete döner, sünnet namazlarını eda eder, sonra tekrar mescide gelir ve daha sonra elçiler sütunu adını vereceği sütuna sırtını dayayarak, “Şimdi o bağırıp çağırınlar huzuruma gelsin.” der. Onlar da hep birlikte huzura gelirler. “Buyurun, ne istiyorsunuz?” diye sorar. “Biz, söz ustalarımızla geldik, senin en büyük gücünün söz olduğunu biliyoruz. Sözlerimizle seni yenmeye geldik. Biz, sözün gücüyle hem överiz hem yereriz, övdüklerimiz mahmûd olur; yerdiklerimiz mezmûm olur.” derler.

Sevgili Peygamberimiz de daha sonra Hâtimu'n-Nebî adını alacak Sâbit ibn Kays'a söz verir. Sâbit ibn Kays çok etkili bir konuşma yapar. Sonra onlar da kendi söz ustalarını konuştururlar. Bir söz düellosu yaşanır. Amr ibn Zeberkan, Temimoğulları ile birlikte gelenlerdendir. Sonra Müslüman olacaktır. Hz. Peygamber onu bütün bölgelere zekât memuru olarak görevlendirecektir. Bir Amr ibn Zeberkan söz alır; bir Sâbit ibn Kays söz alır. En sonunda Resul-i Ekrem, dinlemekten çok büyük zevk aldığı şair Hassân ibn Sâbit'i kürsüye davet eder. O kürsüye doğru yürürken dudaklarından şu cümle dökülür: “اللَّهُمَّ أَيَّدُهُ بِرُوحِ الْقُدْسِ - Allah'ım Ruhu'l-Kuds/Cebrail ile onu teyit et.” Hassân ibn Sâbit sözlerini Kur'an'a dayandırarak çok etkili konuşmalar yapar. Sonunda Temimoğullarının başındaki kişi bu söz düellosuna ara vererek bir toplantı yapar ve “Bizim bugün itiraf etmekten başka çaremiz yok. Duyduğumuz sözler, bizim söz ustalarının söylediği sözler karşında çok güçlü.” der. Neticede büyük bir kısmı iman eder. İşte “إِنَّ مِنَ الْبَيِّنَاتِ لَسِحْرًا” – Sözün sihir gücü vardır.” hadisini Efendimiz, Temimoğullarının söz

ustaları konuşurken “Bir batıl nasıl bu kadar güzel ifade edilir?” diyerek, o ifadenin güzelliği karşısında bu hadisi buyurmuştur.

Bunun üzerine Hucurât suresi nazil olur ve bu sure bize söz ahlakını anlatır ki önce işe üsluptan başlar; nasıl hitap edeceğimizi öğretir; sesimizi Peygamberimiz’in sesinin üzerine çıkarmamamızı emreder; herhangi birisini çağırdığımız gibi Peygamberi çağırılmamamız gerektiğini ifade eder. Mesela bu surede, “وَلَا تَتَّبِعُوا” - Lakaplarla birbirinizi çağırmayacaksınız.”;⁷ “Bir topluluk başka bir toplulukla alay etmesin.”;⁸ “Kadınlar başka kadınları alaya almasın.”;⁹ “Tecessüs etmeyeceksiniz.”;¹⁰ “Zanna dayalı bilgileri ifade etmeyeceksiniz.”¹¹ “Size birisi, bir fasık haber getirdiğinde o haberi araştıracaksınız.”;¹² “Birbirinizin gıybetini yapmayınız.”¹³ gibi ayetler bulunmaktadır.

Bugün kitle iletişim araçlarının, dünyada egemen medyanın kullandığı dil ve üslubun bütün yanlışlıklarının Hucurât suresinde ifade edildiğini görebiliriz. Eğer orada ifade edilen bütün ilkelere ve prensiplere riayet edilse, hiç kimse sözle hakarete uğramaz. Yalan bir haber yayımlanmaz.

Kur’an-ı Kerim’e baktığımız zaman sözle ilgili dokuz sıfat geçer. Bunlar:

1. *Kavl-i Hasen*

‘Güzel söz’ demektir. “Hani, biz İsrailoğulları’ndan, ‘Allah’tan başkasına ibadet etmeyeceksiniz, anne babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz, insanlarla güzel konuşacaksınız, namazı kılacaksınız, zekâtı vereceksiniz.’ diye misak almıştık.”¹⁴ Burada Allah, misakın içerisine insanlarla güzel konuşmayı, güzel söz söylemeyi de eklemiştir.

2. *Kavl-i Maruf*

Anlamlı, faydalı, hakikat değeri olan, gönül alıcı, olumlu sözdür. Kavl-i marufun geçtiği ayetlerden bir tanesi fakirlerle ilgi-

⁷ 49/Hucurât, 11.

⁸ Bkz. 49/Hucurât, 11.

⁹ Bkz. 49/Hucurât, 11.

¹⁰ Bkz. 49/Hucurât, 12.

¹¹ Bkz. 49/Hucurât, 12.

¹² Bkz. 49/Hucurât, 6.

¹³ Bkz. 49/Hucurât, 12.

¹⁴ Bkz. 2/Bakara, 83.

lidir ve çok etkileyicidir: “Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden ziyet gelen bir sadakadan daha hayırlıdır.”¹⁵

3. *Kavl-i Adl*

‘Adaletli söz’ demektir. Ayette “Kendinizin aleyhine de olsa, annenizin, babanızın, arkadaşınızın, kardeşinizin aleyhine de olsa, söz söyleyeceğiniz zaman adaletten ayrılmayın.”¹⁶ buyrulmaktadır.

4. *Kavl-i Sedid*

‘Sağlam söz’, ‘doğru söz’ demektir. Bizim inancımıza, ilkele-rimize, prensiplerimize göre söz de ameldir. Hem de büyük bir ameldir. Bu sebeple, “Sağlam konuşursanız Allah amellerinizi de güzelleştirir.”¹⁷ buyrulur. Biz, “Amelleriniz güzel olursa sözleriniz de güzel olur.” deriz ama ayırmadan, hem güzel sözlü hem güzel özlü hem de güzel amelli olmak gerekmektedir.

5. *Kavl-i Tayyib*

‘Kelime-i tayyibe’ diye de isimlendirilir. Bu, genelde kelime-i tevhid için kullanılır ama geniş manada almak gerekir. Bu ma-nada, şu ayet-i kerimeler muhteşem bir teşbih ve tasvirdir: “Gör-medin mi Allah kelime-i tayyibeyi (güzel bir sözü) nasıl misal getirdi? (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir. Bu ağaç Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara misaller getirir. Kelime-i habi-senin (kötü bir söz) durumu da; yerden koparılmış, ayakta dur-ma imkanı olmayan kötü bir ağacın durumu gibidir.”¹⁸

6. *Kavl-i Kerim*

Bu ifade sadece anne babayla yapacağımız konuşmada kulla-nılmıştır. Çünkü biz anne-babamızla konuşurken her sözümüz bir ikram olmalıdır.

7. *Kavl-i Beliğ*

‘Açık söz’ demektir. Kur’an, bu ifadeyi münafıklarla konuşur-ken kullanmamızı istemektedir. Sözü eğip bükmeden, net, açık konuşmamız gerektiği vurgulanmaktadır.

8. *Kavl-i Meysur*

‘Kolay söz’, ‘kolaylaştırıcı söz’ demektir. Bu da fakirlerle, yok-sullarla, yetimlerle konuşurken kullanılması gereken bir sıfattır.

¹⁵ 2/Bakara, 263.

¹⁶ 4/Nisâ, 135.

¹⁷ 33/Ahzâb, 70-71.

¹⁸ 14/Ibrâhîm, 24-26.

9. *Kavl-i Leyyin*

'Yumuşak söz' demektir. Allah Teala, Hz. Musa'yı ve Harun'u Firavun'a gönderirken "Onunla yumuşak konuşun!" der.

Kur'an'da kötü sıfatlarla ifade edilen sözler ise şunlardır:

1. *Kavl-i Sû'*

'Kötü söz' demektir. Ayet, kötü sözü zulüm olarak değerlendirmektedir. "Allah kötü sözü cehri olarak ifade etmenizden asla hoşlanmaz, ancak zulme uğrayan hariç."¹⁹ ayetinden, mazlumun kendi duygu ve düşüncelerini ifade etmek için kullanacağı söz yine kötüdür, ama affedileceği anlamı çıkmaktadır.

2. *Kavl-i Münker*

Kadınla ilgili cahiliye telakkilerini reddetmek için kullanılan bir ifadedir. 'Çirkin söz' demektir. Bu manada Türkçede de kullandığımız kadın aleyhtarı çok kavl-i münker vardır. "Saçı uzun, aklı kısa" deyimi tam bir kavl-i münkerdir. Hakikat terazisinde hiçbir değeri yoktur.

3. *Kavl-i Zûr*

'Yalan söz', 'hakikat ifade etmeyen söz' demektir. Ayette, "Pislikten (pislik olan putlardan) kaçının, zûr sözden de kaçının."²⁰ buyrulmaktadır. Bu ayette hakikat değeri olmayan söz ile put beraber zikredilmektedir.

4. *Kavl-i Lahn*

'Eğri büğrü söz' demektir. Bu ifade de münafıklarla ilgili ayetlerde geçmektedir.

5. *Kavl-i Zuhruf*

'Süslü püslü, cilalı yalan' demektir.

Her kitabımız, her sözümüz, her hitabımız, her konuşmamız Kur'an-ı Kerim'in sözle ilgili kullandığı müspet sıfatları hakkıyla taşısa menfi olanlarından uzak olsa gerçekten sözümüz hakikat ifade eder.

Son olarak 'lağv' tabiri ile bitirelim. Bir gün, rahmetli babam, kendisinden ders alan arkadaşlarımin da bulunduğu bir mecliste bize şunu sordu: "Çocuklar, sizce cennetin en güzel nime-ti nedir?" Biz de "Kur'an-ı Kerim'de Cennet-i Adn var; Cennet-i

¹⁹ 4/Nisâ', 148.

²⁰ 22/Hacc, 30.

Firdevs var.” dedik ve cennetin nimetlerini tek tek saymaya başladık. “Yok, ben öyle düşünmüyorum.” dedi. “Öyleyse bu nimet nedir efendim?” dedik. “لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَابًا” - Cennette ne boş ve beyhude bir söz işitirler, ne de bir yalan.’ ayetini okudu ve “Bence cennetin en güzel nimeti bu olsa gerek.” dedi.

Mu’minûn suresi, gerçek müminleri tarif ederken. “Onlar ki boş ve beyhude sözlerden yüz çevirirler.”²¹ diye devam eder. Furkân suresinde de “Onlar ki boş ve beyhude bir söze uğradıklarında ‘selam’ der geçerler. Oraya takılıp kalmazlar.”²² denilmektedir.

²¹ 23/Mü’minûn, 3.

²² 25/Furkân, 63.

عَنْ حَفْصِ بْنِ عَاصِمِ بْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ
 عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِذَا قَالَ الْمُؤَدِّنُ
 اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ. فَقَالَ أَحَدُكُمْ: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ. ثُمَّ قَالَ:
 أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ. قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ثُمَّ قَالَ:
 أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ. قَالَ: أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ.
 ثُمَّ قَالَ: حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ. قَالَ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ. ثُمَّ
 قَالَ: حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ. قَالَ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ. ثُمَّ قَالَ:
 اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ. قَالَ: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ. ثُمَّ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا
 اللَّهُ. قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، مِنْ قَلْبِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ.»

Hafs ibn Âsim ibn Ömer ibn Hattâb'ın, babası aracılığıyla dedesi Ömer ibn Hattâb'dan rivayet edildiğine göre, Resulullah (sas.) şöyle buyurmuştur: “Müezzin ‘Allâhu ekber, Allâhu ekber’ dediğinde sizden biri de ‘Allâhu ekber, Allâhu ekber’ derse; sonra müezzin, ‘Eşhedü en lâ ilâhe illâ’llâh’ dediğinde o da, ‘Eşhedü en lâ ilâhe illâ’llâh’ derse; ardından müezzin, ‘Eşhedü enne Muhammeden Resulullâh’ dediğinde o da, ‘Eşhedü enne Muhammeden Resulullâh’ derse; sonra müezzin, ‘Hayye ale’s-salâh’ dediğinde o, ‘Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh’ derse; sonra müezzin, ‘Hayye ale’l-felâh’ dediğinde o, ‘Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh’ derse; ardından müezzin ‘Allâhu ekber, Allâhu ekber’ dediğinde o da ‘Allâhu ekber, Allâhu ekber’ derse; sonra müezzin ‘Lâ ilâhe illâ illâ’llâh llâh’ dediğinde o da bütün kalbiyle ‘Lâ ilâhe illâ illâ’llâh llâh’ derse, cennete girer.”

SÖZ VE HAKİKAT

Söz, Hakikat'in tecellisi olduğu için Yeni Ahid "Önce söz vardı." diye söze başlar. Yazıdan maksat sözdür. Sözdən maksat mana ve Hakikat'tir. Yazı söze, söz bilgiye, bilgi bilinene, bilinen Hakikat'e bağlıdır. Söz uçar, yazı değişir, bilinen değiştiğçe bilgi de değişir der Gazâlî. Değişmeyen ezeli ve ebedi tek şey Hakikat'tir.

Hakikat'i temsil ettiği oranda zordur söz söylemek. Biz de zor olanına talip olduğumuzu söylemişiz. "İnsanoğlunun yeryüzü macerasında söz söylemenin kolay olacağı bir âna inanmadığımızı" ilan etmişiz. Dahası çağımızın yaşadığı dil(sizlik) bunalımını aşmaya ve söz sahiplerini "yaşadığımız toprakların yitirdiği ve şimdilerde çok ihtiyaç duyduğu 'sahih' ve 'salih' bir dili arama yolunda yürüyüşe" davet etmişiz. Bu sözü verenler, anlamsızlığın iktidarında, egemen imajlara konulmuş gereksiz bir dipnota indirgenen söz ile sahih ve salih bir dilin inşa edilemeyeceğinin farkında olmak isterler.

Jackues Ellul'un dediği gibi imajla uyuşturulmuş bilincimizi uyandırmak için elbette söze ihtiyaç vardır. İnsanlığı kurtarmak isteyen herkes öncelikle sözü kurtarmalıdır. Sözü oluşturan kelimeler, Hakikat'in kaynağı değil işaretleridir. Anlam ve yorum, Hakikat'i kelimeye uydurmak değil işaretlerin gösterdiği Hakikat'e doğru yürümektir. Nitekim Gazâlî, usûl kitaplarından şu hikmeti süzerek (*el-Mustasfâ min ilmi'l-usûl*) almıştır: "Bilmiş ol ki, manaları lafızlarda arayan herkes yolunu şaşırır ve helak olur."

Zira, söz sestən, harften ve lafızdan ibaret değildir. Onu önemli kılan, anlamı, muhtevası, düşünce eylem ile olan irtibatı, en önemlisi de Hakikat ile olan ilişkisidir. Sözüün öncesinde niyet, irade ve düşünce; sonrasında iş ve davranış vardır. Kur'an'ın ifadesiyle sahih söz salih amel doğurur. Söz niyet ve düşüncenin neticesi, iş ve eylemin/ amelin başlangıcıdır. "Ameller niyetlere

göredir.” Ancak söz hem niyetlerin hem de amellerin ifade ve tercümanıdır. “...Sağlam/sahih söz (kavl-i sedîd) söyleyin ki, Allah sizin amellerinizi salih kılsın (33/Ahzâb, 70).” ayeti bunun açık ifadesidir.

Kur’an, hiçbir zaman sözü, iş ve davranıştan ayırmamıştır. Söz önce kulağı gerektirir. “...De ki o (peygamber), hayır kulağıdır... (9/Tevbe, 62).” “Söz dinlenir ve en güzeline tabi olunur (39/Zümer, 18).” Amel defterine yazılanlar sadece iş ve davranışlar değildir. Ağızdan çıkan her söz Hakikat terazisinde tartılır ve ilahi kayıt ile zapturapt altına alınır. “İnsan bir söz sarf etmeye dursun yanı başında bir gözetleyici onu kaydediverir (50/Kâf, 18).”

Söz de tıpkı insan gibidir. Nitekim “Uslûbu beyan aynıyle insan.” denmiştir. Nasıl ki insanın iyisi, kötüsü, hayırlısı, şerlisi, güzeli, çirkini vardır. “Güzel sözün misali güzel bir ağaç gibidir. Bu ağacın kökü sağlam, dalları göğe uzanmıştır. Meyvesi her zaman yenir. Mevsimi geçmez. Çirkin bir söz ise kötü bir ağaç gibidir. Köksüz ve kararsızdır. Meyvesi olmaz olsa da yenmez (14/İbrâhîm, 24).

Hakikat yolcularına daima iman edenler, daima kavl-i hasen (güzel söz), kavl-i mâruf (anlamli ve olumlu söz), kavl-i sedîd (sağlam söz), kavl-i tayyib (hoş söz), kavl-i adl (hak söz), kavl-i leyyin (yumuşak söz) söylemek yararır.

Hakikat’in üstünü örttüğü içindir ki, her mümin, kavl-i habîs (çirkin söz), kavl-i seyyi’ (su’) (kötü söz), kavl-i lahn (eğri söz), kavl-i muhtelef (çelişkili söz), kavl-i münker (olumsuz söz), kavl-i zûr (yalan söz) kavl-i münker (olumsuz söz), kavl-i bâtil (boş söz) söylemekten nehyedilmiştir. 22/Hac suresi 30. ayette Allah’ın yerine tapınılan sahte putlarla doğru sözün yerine sarf edilen kötü, yanlış ve yalan söz (kavl-i zûr) eşdeğer kabul edilmiştir.

Resul-i Ekrem “Ya hayırlı söz söyleyin ya da susun (Buhârî, *Kitâbu’l-edeb*)” buyurur. Hayır söylenmiyorsa susulur. “Sâkîte söz isnad edilmez (*Mecelle*)” dense de Hakikat’in üstü örtülürken susulmaz. Dalaletin en büyükleri ‘delalet-i gayr-ı lafzî’ ile işlenmiştir. Haksızlık karşısında suskun kalmak kadim Osmanlıcada ‘samt-ı kâzib’ diye ifade edilmiştir. ‘Samt-ı kâzib’ susarak yalan söylemektir.

Sözün özü, anlamsızlığın iktidarını yıkmak –değilse de tanımamak– için sözün hem sahih olanında hem de salih olanında ısrar etme azminde olacağız. Zira, değerli dost Burhanettin Tatar'ın dillendire geldiği gibi;

“Bizim, Hakikat’le randevumuz var.”

عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ”إِنَّ مِنْ قَلْبِ
ابْنِ آدَمَ، بِكُلِّ وَادٍ شُعْبَةً. فَمَنْ اتَّبَعَ قَلْبُهُ الشُّعْبَ كُلَّهَا، لَمْ يُيَالِ
اللَّهُ بِأَيِّ وَادٍ أَهْلَكَهُ. وَمَنْ تَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ كَفَاهُ التَّشْعُبَ.“

Amr ibn Âstan rivayet edildiğine göre, Resulullah (sas.) şöyle buyurmuştur: “Âdemoğlunun kalbinden bütün (arzu) vadilerine (uzanan) yollar vardır. Allah, kalbini bütün bu yollara açmış olan kişiyi bunların hangisinde helâk ettiğini önemsemez, fakat kim Allah’a güvenirse Allah onu (arzularının) keşmekeşliğinden kurtarır.”

KALBİN EYLEMİ: İMAN

Buhârî ile Muslim'de geçen ve Ebu Hureyre'den rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (sas.) şöyle buyurur: "İman, yetmiş küsur şubeye ayrılır. En üst derecesi "lâ ilâhe illallâh" sözü, en alt derecesi ise yolda insanlara eziyet veren bir şeyi alıp kenara koymaktır. Hayâ da imandan bir şubedir."¹

Bu hadis-i şerifte geçen "yetmiş" ifadesi, tarihsel süreçte ciddi bir yanılğı sonucu matematiksel bir ifade olarak algılanmış ve iman, yetmiş bölüm olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Oysa Hz. Peygamber'in (sas.) sözlerindeki bu tür ifadeler matematiksel nitelikte değildir ki Hz. Peygamber'in (sas.) buna benzer pek çok ifadesi vardır. "Bir Müslüman'ın diğer bir Müslüman üzerindeki hakkı beştir." sözünde olduğu gibi. Bu ifadeden Müslüman'ın altıncı bir hakkının olmadığı anlamı çıkmaz. Hz. Peygamber'in (sas.) bu şekilde verdiği rakamlar, konunun daha somut açıklanabilmesi için verdiği rakamlardır ve bu, Hz. Peygamber'in (sas.) izah tarzlarından biridir. Yine "İmanın esası altı, İslam'ınki beştir." ifadesi de böyledir. Esas olarak bilinen hususların dışında imanı ve İslam'ı öz/nitelik olarak ifade eden, doğru olmak, yalan söylememek, emanete riayet etmek, ahde vefa göstermek gibi diğer birtakım unsurlar burada yoktur. Aslında bunlar da Müslümanlığın esaslarındandır. Ne var ki din, dünden bugüne genel olarak ibadet boyutuyla ele alınmaktadır. Bu durum da şekli ön plana çıkarmakta ve özü geri plana itmektedir.

Arapçada "yetmiş" ifadesi çokluk ifade etmektedir. Türkçede de buna benzer "yüz" ve "bin" ifadeleri bazen çokluk ifade etmek için kullanılmaktadır. Mesela "Sen yüz kez çağırırsan da ben sana cevap vermeyeceğim." derken matematiksel bir amaç kastedilmez. "Sen ne kadar çağırırsan çağır, ben senin çağırına icabet

¹ Buhârî, İmân, 2, hadis no: 8.

etmeyeceğim.” demektir. Bundan dolayı Hz. Peygamber (sas.), “İman, yetmiş küsur şubeye ayrılır.” derken, imanın sayısız şubeleri vardır yahut iman kategorisinde değerlendirebileceğimiz sayısız hâl, hareket ve davranış bulunmaktadır, anlamında bu sözü söylemiştir. Buradaki küsur ifadesi de sayının yetmiş rakamıyla sınırlı olmadığını göstermektedir. Buna göre imanın şartlarını ve esaslarını beş ile, altı ile, otuz iki veya elli dört ile sınırlandırmak doğru değildir.

İslam dininin, inanç ve ibadetle ilgili tüm esasları bir taraftan insan ile kendisi ve yaratıcısı arasındaki ilişkileri düzenlerken, diğer taraftan insanın insanla ve insanın eşya ve tabiatla ilişkisini tanzim etmektedir. Hz. Peygamber bu hadiste, imanın formülü olan kelime-i tevhid ile yolda insanlara eziyet veren bir şeyi kaldırıp atmayı birleştirmiş ve her ikisini de imanın tarifi içinde zikretmiştir.

Sözlükte birlik demek olan tevhid, sadece Allah’ın varlığına ve birliğine iman değildir. Tevhidin bireysel ve toplumsal boyutları da vardır. Aklın ve kalbin birliği, ruhun ve beden birliği, ferdin ve toplumun birliği gibi tüm birlikler tevhid inancının yansımalarıdır. İmanın ve tevhidin sosyal boyutunu da Hz. Peygamber (sas.), yolda insanlara eziyet veren şeyleri kaldırıp atmayı, iman kategorisi içinde değerlendirerek ifade etmiştir. Burada sadece fiziki anlamda yollarda insanlara eziyet veren bir taşı yahut dikenini kaldırıp atmak değil, mecazi anlamda hakka, hakikate doğru giden yoldaki engelleri kaldırmak da kastedilmiştir. Yol kesmenin en kötüsü, insanın Allah’a, Peygamber’e, doğruya, güzele, hakka ve hakikate giden yolunu kesmektir. Yol açmanın en güzel çeşidi de insanın, doğruya giden yolunu açmak ve bu yoldaki engelleri kaldırmaktır. Hatta Hz. Peygamber (sas.), bununla ilgili imanımızı ölçecek mükemmel bir ölçü vermiştir. Bu ölçü, kendi nefsin için istediğin bir şeyi mümin kardeşin için de isteyebilmektir.²

İmanı yalnızca gönüllere, ibadeti yalnızca camilere tahsis ettiğimiz zaman din, fonksiyonunu kaybeder. Böyle bir “âmentü” anlayışı kişiye iman ile hayatı birbirinden ayırma hakkı vermez. Yani inanç, insanın kalbinde kalmalı, hayatı da kafası estiği gibi yönlendirmeli düşüncesi İslam’ın “âmentü”sü ile bağdaşmaz.

² Buhârî, İmân, 2, hadis no: 7.

Öncelikle Allah inancı bütün dinlerin temelidir. Allah inancı sağlam bir temele oturmamışsa bu inanç, “inandım” demekle bedeli ödeniveren bir dil olayı yahut vicdan olayı hâlini alır. Hâlbuki iman, kalbe hayat vermezse ibadetler şuursuz birer alışkanlığa dönüşür. Onun için hayır konuşmak ya da susmak; komşuya iyilik, misafire ikram; iyilikten yana olmak ve kötülüğe karşı tavır almak imanın gereği sayılmıştır.

Hz. Peygamber (sas.), bu sözünde, biri “lâ ilâhe illallâh”, diğeri yolda insanlara eziyet veren bir maddeyi kaldırıp atmak olan iki hedef göstermiştir. İşte bu iki hedefin arasında meydana gelebilecek her anlamlı ve insanlığın yararına olan davranış, aslında imandandır ve onun bir yansımasıdır. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in (sas.) iman tanımı, sosyal boyutu olan bir iman tanımıdır ve klasik akaid ve ilmihal kitaplarındaki teorik iman tanımından biraz farklıdır. Hz. Peygamber (sas.), teorik imanla birlikte pratik iman üzerinde ısrarla durmaktadır. Bu hadisten hareketle imanı teorik iman ve pratik iman olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür.

Teorik iman, mümini eyleme ve salih amel işlemeye sevk etmelidir. Gerçekte mümin, teorik imanını pratik imanla gösterebilen kimsedir. Konunun burasında sorgulanması gereken esas sorun, tarihsel süreçte iman anlayışının neden daha çok teorik yönüyle ele alınmış olduğu hususudur. Bunun sebebini tek boyutlu olarak ele almak yanıltıcı olabilir. Olayın sosyal, kültürel ve psikolojik arka planı vardır. Toplum içinde dindarlık algısı bazen şekli boyutuna indirgenir ve ibadet etmeyen kimseler dindışı ilan edilebilir, ya da dinin değerler dünyasına muhalif düşünce ve davranış sahipleri toplum nezdinde itibar kaybına zorlanır ve dışlanabilir. Bu durumda dinin ritüel algısı öne çıkar.

Diğer taraftan teolojik olarak iman amel ilişkisi tartışmaları din algısını ve toplum psikolojisini zayıflatıcı boyutlara ulaştığında, koruma psikolojisiyle işin çerçevesi veya şekli ayrı bir önem kazanır. Bu durumda teorik tanım, pratiğe paradoks teşkil etmeden daha çok öne çıkar. Hâlbuki herhangi bir amelin veya dinî bir davranışın terkinde bir insanı iman dairesinin dışına çıkarma yetkisi hiç kimseye verilmemiştir. Fakat bu sosyal problemlerden dolayı böyle söylenmişse işin hakikatinin de böyle olduğu anlamına gelmez.

İşin hakikati amel imanın parçası değil, ama onun en büyük göstergesidir. Sadece dille “İnandım.” demek, imanın göstergesi olarak yeterli değildir. İmanın yüzlerce göstergesi, sosyal boyut ya da pratik iman denilen alanlardadır. Pek çok İslam bilgini şunu söylemiştir: İman sosyal boyutunu kaybettiği zaman Müslümanlar toplumsal dinamiklerini kaybetmeye, dolayısıyla da çökmeye başlar. Günümüzde iman algısı sosyal hayat boyutundan yoksun kalmakta ve vicdanlara mahkûm edilmektedir. O zaman da İslam’ın birey ve toplum üzerindeki ahlaki, sosyal ve kültürel yansımalarının önü baştan kesilmiş olmaktadır.

Yazımızın başında zikrettiğimiz hadiste iki kutup gösterilmektedir: Bir kutupta, “Lâ ilâhe illallah.”, yani teorik imanın en önemli unsuru olan Allah’a iman, O’ndan başka hiçbir varlığa ibadet etmeme; öbür kutupta da “yolda insanlara eziyet veren bir maddeyi kaldırıp atmamak” vardır.

Hz. Peygamber (sas.), ara unsurlardan birisini de bu hadiste zikretmiştir: “Hayâ da imandan bir şubedir.”

“Hayâ”, daha çok insanların birbirinden utanması olarak tarif edilmiştir. Oysa bu tanım eksiktir. Çünkü hayâ, basit bir utanma duygusu olmadığı gibi insandan çekinme ve toplumdandan kaçmak da değildir. Hayâ, iyi işleri yapmaktan kaçmamak, kötü işleri yapmaktan çekinmektir. Hz. Peygamber (sas.) hayâyı, bir insanın hayatta oluşunun göstergesi olarak vasıflandırmıştır. Eğer bir insan çok pervasız, tamamen gayr-i ahlaki bir yaşantı içerisine girmişse aslında o hayatını kaybetmiştir. Böylece hayâsını kaybeden hayatını; diri, yaşayan bir insan olma özelliğini kaybetmiş demektir. Dolayısıyla hayâ, hayattır. Nitekim Hz. Peygamber, bir hadis-i şerifte şöyle buyurur: “Hayâ etmedikten sonra dilediğini yap.”³ Böylece Hz. Peygamber, hayâ duygusunu, insanı kötülükten alıkoyan temel ve ahlaki bir meziyet olarak görmüş ve imanın şubeleri içerisinde zikretmiştir.

Hiz. Peygamber’in diğer iman tanımları, bu hadiste çizilen iki çerçeve arasında yer alan unsurlardır. Dolayısıyla iman bütün yönleriyle bir topluma yerleşmedikçe, sadece Allah’a, meleklere, ahirete, peygamberlere inanmaktan ibaret kalıp hayata yansımadıkça, yani vicdanlarda mahkûm olduğu sürece, böyle bir ima-

³ Buhârî, Ehadisu’l-Enbiyâ, 51, hadis no. 3224.

nın insanlara kazandıracığı fazla bir şey yoktur. Unutulmamalıdır ki Hz. Peygamber'in bize öğrettiği imanın ilkeleri, sosyal hayata yansımak için vardır. Kaldı ki iman esaslarından meleklere iman hususunda kişi kendini murakabe eden, her an gözeten, iyiliklerini ve kötülüklerini kaydeden Allah'ın iki meleğine inanmıyorsa yahut inandığı hâlde böyle bir gözetimden uzak bir hayat yaşıyorsa, o zaman meleklerle iman o kişiye faydasının olduğundan söz edilemez.

Hz. Peygamber'e, "İman nedir Ya Resulallah?" diye sorarlar. O da, "Seni dünyada mesut yaşatacak bir ahlak, Allah'ın haram kıldıklarından vazgeçirecek bir takva ve cahillerin cehaletinden uzak tutacak bir hilmidir." buyurur.⁴

Hilm kelimesi Türkçeye uysallık olarak çevrilmiştir, fakat uysal kelimesi Türkçede bazen olumsuz anlamda kullanılmaktadır. *Hilm*, yeri geldiğinde cahille muhatap olmamak, öfkesine hâkim olmak; cahil insanların seviyesine inmemek ve bütün bunları içine alan bir kavramdır. İşte Hz. Peygamber bütün bunları iman kavramı içinde mütalaa etmektedir.

Hz. Peygamber'e, "İslam ve iman nedir?" diye sorulduğunda o, bu tip sorulara hiçbir zaman tek bir cevap vermemiştir. Onun cevapları kişinin durumuna göre farklı olmakta veya farklı bir boyut taşımaktadır. Hz. Peygamber'in bu soruya farklı cevapları şöyledir: "Güzel sözdür, insanlara yedirmektir, hoşgörüdür, sabırdır."⁵ Görüldüğü üzere bu hadiste iman, güzel söz, yedirmek, sabır ve hoşgörü olarak tanımlanmaktadır.

Hz. Peygamber, diğer bir hadis-i şerifte, "Yapılan bir iyilik seni sevindiriyor ve yapılan bir kötülük seni üzüyorsa bil ki sen gerçek müminsin." buyurur.⁶ Hatta Hz. Peygamber, bir başka sözünde bu konuyu açıklarken "kötülük göğsünüzü daraltıyorsa" yani "kötülükten sonra kalpte, gönülde bir şeyler düğümleniyorsa" ifadesini kullanır. İşte bu, Hz. Peygamber'in koyduğu, herkesin kendisinde görebileceği mükemmel bir ölçüdür.

Bir başka sözünde Hz. Peygamber, "Sizden biri kendisi için istediğini mümin kardeşi için de istemedikçe iman etmiş olamaz."

⁴ Taberânî, *Mu'cemu'l-Evsat*, hadis no. 5005.

⁵ Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, bab 4, s. 440.

⁶ Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, hadis no: 6737.

buyurur.⁷ Bu sözün anlamı çok ağır olduğu için, “Kâmil bir mümin olamazsınız.” şeklinde yorumlanmıştır. Çünkü onun bu tür sözleri, insanları iman dairesinin dışına çıkarmak için değil, imanın gereklerini anlatmak için söylenmiştir.

Hz. Peygamber’in iman tasavvurunun anlaşılması bakımından son olarak şu hadis-i şerifi zikrederim: “Komşusu açken tok yatan gerçek mümin olamaz.”⁸

Hadis kitaplarımızda imanla ilgili bölümler incelendiğinde karşımıza bu konuyu anlatan yüzlerce hadis çıkar. Bütün bu hadislerden hareketle, Hz. Peygamber’in dünyasında imanın, teorik olmaktan çok, teorik imana bağlı pratik bir iman olduğu ve sosyal hayatta kendisini göstermesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber’e gelen vahiyde iman, bir bütün olarak değerlendirilmiştir. Eğer iman, teorik boyutuyla vicdana mahkûm edilirse, kişinin bu şekilde iman etmesi Allah ile irtibatını koparır. Yine iman, sadece sosyal hayattaki birtakım iyiliklerle tarif edilirse bu da yanlış bir tanım olur. Kur’an’ın ve Hz. Peygamber’in iman anlayışının çerçevesi, kendi içinde tutarlı bir iman anlayışıdır. İman, bir bütün olarak Allah’ın varlığını kabul ederek yaşamak ve O’nun, kendisiyle, insanlarla ve tabiatla ilişkilerini düzenleyen bütün emir ve yasaklarına uymaktır.

Netice itibarıyla iman, dil ile kalp arasında biten bir akaid değil, bütün bir varlığı yorumlayan temel bir disiplindir. Bu disiplinin mihveri ise Allah inancıdır. Allah inancı ile başlayıp ahiret inancı ile tamamlanan “âmentü” dünyasında insanın varlığı anlam kazanır. İnsan, yaratılışın, yaşayışın ve ölümün anlamını imanla bulur. İman da salih amelle beraber olursa hayata anlam katar.

⁷ Buhârî, İmân, 2, hadis no: 7.

⁸ Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid*, VIII, 169.

عَنْ أَبِي الْجَعْدِ الضَّمْرِيِّ وَكَانَ لَهُ صُحْبَةٌ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ :
”مَنْ تَرَكَ الْجُمُعَةَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ تَهَاوَنًا بِهَا طُبِعَ عَلَى قَلْبِهِ.“

Ebû'l-Ca'd ed-Damrî –ki kendisi sahabidir– Hz. Peygamber'in (sas.) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “Her kim önemsemediğinden dolayı cuma namazını üç defa terk ederse kalbi mühürlenir.”

KALBİN MİRACI: NAMAZ

İsra ve Mirac, Sevgili Peygamberimiz'in (sas.) insanlığı İslam'a davet sürecinin en zor yıllarında bir gece Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya, oradan da zaman ve mekânın sahibi Yüce Mevla'nın sonsuz ayet ve kudretini müşahade etmek için semaya yaptığı, pek çok ilahî hikmet ve bereketi içinde barındıran manevi bir yolculuktur. Bu kutlu yolculuk, İsrâ suresinin ilk ayetlerinde şöyle dile getirilmektedir:

“Kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz o, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.”

Mirac, her şeyden önce yükselme yollarının yegâne sahibinin Yüce Allah olduğunun bilincine varabilmektir. Mirac, bir yükseliştir. Fiziğin metafiziğe, bedenin ruha, ruhun sahibine, kulun Allah'a yükselişidir. Beşerîlikten insanlığa yükseliştir. Müslümanlar bu yükselişi tıpkı Resul-i Ekrem (sas.) gibi ancak O'nun razı olacağı bir hayatı yaşayarak gerçekleştirirler. Mirac, sadık ve samimi bir iman, ibadet ve taat, ihlas ve takva, güzel huy ve ahlak, hayır ve hasenat, hak ve hakikat, doğruluk ve dürüstlük, adalet ve sevgi, merhamet ve şefkat, dostluk ve kardeşlik, sabır ve sebat, fedakârlık ve cömertlik, yardımlaşma ve dayanışma gibi fazilet ve erdemler ile yükselmektir.

Mirac, göklere olduğu kadar, insanın kendi semasına yani kalbine ve iç dünyasına doğru da yapması gereken bir yolculuktur. Yeryüzünün iki manevi merkezinde, Mescid-i Haram ve Mescid-i Aksa'da Resul-i Ekrem'le gerçekleşen bu mübarek yolculuk bugün bizim için manevi merkez olan gönül dünyamızda da gerçekleşmelidir.

Her yıl gelen Mirac'la önce inancımızı, sonra bağlılığımızı, samimiyetimizi, amellerimizi yenileriz. Riyaya, kibre, samimiyetsizliğe, ikiyüzlülüğe karşı dindarlığımızı gözden geçiririz.

Her yıl gelen Mirac'la aile bağlarımızı, anne ve babamızla, yavrularımızla ilişkilerimizi, komşularımızla olan bağlarımızı yenileriz.

Mirac, malımızı mülkümüzü, paramızı pulumuzu, servetimizi, maddi gücümüzü ruhumuzun yükselişi yolunda gözden geçirmemizi sağlar. Sevgililer sevgiliyle, dostlar dostuyla aramıza giren engelleri silkeleme imkânı verir bize.

Peygamber Efendimiz, üç büyük hediye ile döndü Mirac'dan: Birincisi namaz; müminin Mirac'ı namaz. Namazla mümin, kişiliğine ve kimliğine kavuşur. "Allâhu Ekber", der ve elinin tersiyle maddi olanı, gelip geçici olanı geriye iter. Rabbine yönelir. Sadece O'nun önünde eğilir, sadece O'na secde eder. Namaz bir dünya görüşüdür. Namaz, Müslüman'ın kimlik kartıdır, pasaportudur. Namazla müminler kendi benlikleriyle barışır. Namazla müminler birbirlerinden emin olur; saf tutar, omuz omuza verir. Namazla bütün kötülüklerden arınır. Namazla kıyama durur. Zulme karşı, haksızlıklara karşı...

Namazla ibadet dua olur. Bedenin diliyle ruhun dili birleşir. Namaz tevhidin mücessem eylemidir.

Ve kendisi Mirac olan namaz, mümin için bir Mirac müjdesidir.

İkinci hediye, Bakara suresinin son iki ayetidir. Mihrabiye olarak, aşır olarak okuduğumuz "Âmene'r-rasûlü...".

Yüce Mevlamız bu iki ayette bireysel ve toplumsal hedef olarak iki büyük kapı açıyor önümüze.

Birincisi, "Hiç kimse gücünün yetmeyeceği yükten sorumlu değildir." denilerek mümine sorumluluğun, bireysel sorumluluğun sınırları gösteriliyor. Mümin, gücünün yetmeyeceğinden sorumlu tutulmuyor. Bu ayeti şöyle de anlayabiliriz: Gücümüzün yettiği şeylerden sorumluyuz. Kendimizi düzeltmekten sorumluyuz. Helal kazançtan sorumluyuz. Çoluk çocuğumuza helal lokma yedirmekten sorumluyuz. Komşularımıza, çevremize karşı sorumluyuz. Milletimize, devletimize, vatanımıza, tarihimize, kültür varlıklarımıza karşı sorumluyuz. Kullandığımız her şeyden, istifade ettiğimiz her nimetten sorumluyuz.

Mirac müjdesi ayetler bize sorumluluğumuzun ufuklarını gösteriyor. Sonra resuller arasında bir fark olmadığını, bir fark gözetilmediğini, tevhid elçilerinin ortak misyonunu evrensel ve ide-

al bir hedef olarak önümüze koyuyor. Toplumsal barışın tarihsel kökeni bu ayetle âdeta abideleşiyor.

Ey birbirleriyle kavga eden ümmetler! Yüce Allah Mirac hediyesi olarak bütün insanlığa resuller arasında hiçbir fark olmadığı mesajını veriyor. Siz neyi paylaşamıyorsunuz? Medeniyetler, kültürler veya dinler arası çatışma dediğiniz şeyin sebebi, resullerin mesajı değildir. Yüce Allah, “Resuller arasında fark gözetmeyiz.” buyuruyor. Resuller arasında fark gözetmeler kendi ufuklarını daraltır. Bugün üç ilahî dinin ortak sembolü Mescid-i Aksa, bu ufuksuzluğun acı sonuçlarıyla mahzun değil mi? Mescid-i Aksa, Mirac’ın mekânı. Mescid-i Aksa, namazın ilk kibleşi. Mescid-i Aksa, resuller arasında fark gözetilmediğinin göstergesi ulu mabed. Mescid-i Aksa, bugün “لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا / Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar.” hükmünü haykırıyor bize. Biz ondan, o bizden sorumlu mahzun mescid!

Miracın üçüncü hediyesi, istikametini imana çeviren herkesin, sonunda cennete gireceği müjdesidir. Burada imanın evrenselliği, yüceliği, kuşatıcılığı, ebediliği bir müjde olarak, bir hediye olarak sunuluyor bize.

Bu üç hediye İslam’ın amacını sembolize ediyor. Namazla bireysel yükselişi yakalayan mümin, resuller arasında fark gözetmemekle dünyaya bakışını ortaya koyuyor. İman istikametinde olduğu sürece cenneti yakalıyor.

Resulullah, Mirac’ıyla ruhlarımızı yükseltti. Ona salat u selam olsun.

Sevgili Peygamberimiz’in Miracı’ndan ilham alarak bireyin, toplumun ve topyekûn bütün insanlığın yükselişi üzerinde yeniden düşünmek durumundayız. Modern zamanlarda insanlığın içine düştüğü manevi sorunların üstesinden gelinmesinde, aşağıların aşağısına yuvarlanmış insanlığı Sevgili Peygamberimiz’in (sas.) yüksek değerlere nasıl kavuşturduğunu bilmeye; getirdiği değerlerin insanlığın süfli bir hayattan ulvi bir hayata yükselişi için nasıl bir Mirac vazifesi gördüğünü anlamaya ihtiyaç vardır.

Bakara suresinin son ayetindeki duayla bitirelim:

“Ey Rabbimiz! Unutur veya yanılırsak bizi sorumlu tutma. Ey Rabbimiz! Bize, bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme.

Bizi affet, bizi bağışla ve bize acı. Sen bizim Mevlamızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et.” (Âmîn).

Her Mirac Kandili bütün Ümmet-i Muhammed’e ve insanlığa hayırlar getirsin.

عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَمْسَحُ مَنَاكِبَنَا فِي
الصَّلَاةِ وَيَقُولُ: "اسْتَوُوا وَلَا تَخْتَلِفُوا، فَتَخْتَلِفَ قُلُوبُكُمْ..."

Ebû Mes'ûd anlatıyor: "Resulullah (sas.) namazda omuz-
larımıza dokunur ve şöyle derdi: 'Düzgün durun, karışık
durmayın ki kalpleriniz de karmakarışık olmasın!'"

Muslim, Salât, 122.

KALPLERİN İBADETİ: ORUÇ

Yeryüzünde her şeyin bir yaratılış gayesi olduğu gibi eşref-i mahluk olarak yaratılan insanın da bir gayesi vardır. Bu gaye, hak ve adaleti tesis etmektir. İbadetlerimiz, bu gayenin gerçekleşmesi ve iradelerimizi bu uğurda eğitmek için vardır. Günde beş vakit namazdan nafile olan teheccüde kadar; en küçük bir sadakadan zekât ibadetine kadar her şey bir taraftan toplum düzeninin oluşmasına katkıda bulunurken öbür taraftan ferdin iradesini eğitime tabi tutar. İbadetle eğitilmeyen iradeler önce hevânın, arzu ve isteklerin, şeytanın, sonra da başka insanların esiri olmaya mahkûmdur. Zira böyle bir eğitimle iradeler, gerçek hürriyetine kavuşur. Hür olmayan iradeler ise ancak esir olur.

İnsan hayatının tüm safhalarına yayılan bu eğitim programı yaratıcımızın emriyle yılda bir ay hızlandırılmıştır. Bu ayın, Kur'an-ı Kerim'in nazil olduğu ramazan ayına denk getirilmesi bir tesadüf değildir.

Ramazan, Sevgili Peygamberimiz'in Medine'ye hicret edişinin ikinci yılından bugüne kadar kesintisiz olarak İslam coğrafyasının her tarafında, her yıl idrak edilen, bir aylık ilahî bir mekteptir. Gerçi Müslüman için, hayatın tamamı, yılın on iki ayı bir mektepten ibarettir. Ancak ramazan, bu on iki ay içerisinde hızlandırılmış bir kurs, daha yoğun eğitimli bir mekteptir. Uluslararası hiçbir kuruluşun yapamayacağı bir organizasyondur. Her mektepte olduğu gibi ramazan mektebinin de bir gayesi ve bir programı vardır.

Ramazan mektebinin gayesi, orucun farzıyeti ile ilgili ayetin devamında geçen “لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ”¹ ifadesinde gizlidir. Bu ifade, “korunmanız için” diye tercüme edildiği gibi “arınmanız için” diye de tercüme edilmektedir.

¹ 2/Bakara, 21.

Hız. Peygamber bir hadisinde, “Ramazan ayına erişip de günahlarından arınmadan ramazanı terk eden insana yazıklar olsun.” buyurmuştur. Bir başka rivayette, “Yazıklar olsun.” ifadesini, Cebrail (as.) kullanmış, Hız. Peygamber de buna “âmîn” demiştir. İslam Peygamberi'nin özelliklerinden bir tanesi de çok istisnai bir iki olay dışında hayatında hiç beddua etmemesi, hiç kimseye lanet okumamasıdır. Burada ise bir sitem vardır. Bir insan, ramazana eriştiği hâlde arınmadan ramazanı terk ederse ona yazıklar olsun. Çünkü bu, arınmaya direnmektir. Yeryüzündeki en büyük kötülüklerden bir tanesi de arınmaya direnmektir. Arınmaya direnmek, aslında yüreğini güzelliklere kapatmak demektir. Arınmaya direnmek, baharı solumamak demektir. Ramazan, öyle bir bahardır ki insan onu gerçekten solumalıdır. Ramazan geldiğinde arınmamak, ramazan eğitime tabi olmamak güneşe perde germek gibi bir şeydir.

Özellikle çağımızda yazılı ve görsel medyaya, içinde yaşadığımız topluma ve dünyamızda yaşanan olaylara baktığımızda, insanlığın gerçekten çok kirlendiğini ve arınmaya çok ihtiyacının olduğunu üzülerek görmekteyiz. Bugün insanlık, bu noktada gerçekten çok kötü bir imtihan veriyor. Onun için ramazan, dolu olarak geliyor ki bu, rahmettir, mağfirettir, arınmadır, takvadır. Ama giderken de yine dolu olarak gitmelidir. Ramazan, “kavurucu ateş” demektir. Dolayısıyla ramazan, kötülükleri yakıp götürmelidir ki insanlık ondan istifade edebilsin.

Ramazan, oruç, hürriyet ve hür irade, birlikte ele alınması gereken kavramlardır. İrade, insanı diğer canlılardan ayıran en temel faktördür. Kur'an-ı Kerim'de dağlara tevdi edildiği söylenen ancak, dağların üstlenmekten kaçındığı, fakat insanın bilerek yüklediği emanet, iradedir. İrade, veraset yoluyla nesilden nesle intikal eden bir değer olsa da değişmeye ve değiştirilmeye müsaittir. İnsanı insan yapan iradedir. Ancak, insanda en çok müdahalelere maruz kalan da yine iradedir. İrade bu müdahalelerle ya zayıf düşer esir olur, ya da kudretle birleşir hâkim olur. İrade vardır bütün dünyaya yön verir; irade vardır basit bir duyguya esir olur. Oruç ibadeti, insan hürriyeti ile çok ilişkili bir ibadettir. “Yemeyi, içmeyi bırakmanın hürriyetle ne gibi bir ilişkisi vardır.” diye insanın aklına bir soru gelebilir. Onun için öncelikle hürriyet kavramı üzerinde durmak,

oruç ibadeti ile insan hürriyeti arasındaki ilişkiyi anlamaya yardımcı olacaktır.

İslam bilginleri, hürriyeti cismani veya bedeni hürriyet, medeni veya siyasi hürriyet, ahlaki ve vicdani hürriyet diye üç kısımda mütalaa etmişlerdir.

Cismani hürriyet, bedeninin ve azalarının hiçbir engel ve zorlamayla karşılaşmaksızın istenildiği gibi kullanılmasıdır. Bu, hürriyetin en basit şeklidir.

Doğuştan veya sonradan elde ettiği bütün haklara sahip kimseye hür denilir ki hürriyetin bu şekline de medeni hürriyet denir. Siyasi hürriyet de buna taalluk eder ve medeni hürriyeti temin eden hak ve yetkilerden ibarettir.

Hürriyetin üçüncü şekli, ahlaki ve vicdani hürriyettir ki bu irade hürriyeti demektir. İnsanın, nefsinin isteklerine boyun eğmemesi anlamındaki hürriyettir. Fikir ve vicdan hürriyeti ile akli hürriyet de irade hürriyetinden başka bir şey değildir. Sıralama sondan başa doğrudur. Kısaca, ahlaki ve vicdani hürriyet olmadan siyasi ve medeni hürriyet olmaz. Bu ikisi olmadan da cismani ve bedeni hürriyet olmaz. Onun için caddelerde ve sokaklarda özgür olduğunu sanan nice insanlar vardır, ama gerçekte hür değildirler. Yine hapislerde ve zindanlarda nice insanlar vardır, ama gerçekte hürdürler. Kuyuda olduğu hâlde Hz. Yusuf kadar hür bir insan var mıdır? Hapiste olduğu hâlde Hz. Yusuf kadar hür bir insan var mıdır? Dolayısıyla irade hürriyeti, bütün hürriyetlerin başında gelir. Çünkü bütün hürriyetleri korumak için hür ve kudretli bir iradeye ihtiyaç vardır.

İslam literatüründe hürriyetin bambaşka bir anlamı vardır. Hürriyet, başıboşluk demek değildir. Sorumsuzluk demek değildir. İnsanın, sadece başkasının köleliğinden, başkasının emir ve direktiflerine göre yaşamasından kurtulması demek de değildir. Uykusunu rahatlıkla feda edebilen, yeme içme gibi en tabii arzularına zaman zaman gem vurabilen bir insan, kendi hürriyeti adına çok daha aktif hareket edebilir. Açlık ve susuzluğu gidermek gibi şeyler insanın en tabii haklarıdır. Ancak bazen insanlar, bu haklarına sahip olmak için kendilerini insan yapan tüm değerleri feda edebiliyor, hatta en büyük kıymeti haiz hürriyetten bile vazgeçebiliyor. İslam'ın, Kur'ani noktada insana kazandırmak istediği hürriyet –elbette başkasının köleliğinden, egemen-

liğinden ve hegemonyasından kurtulmak, özgür olmak da çok önemli bir hürriyettir–, öncelikle insanın kendi heva ve arzularına kul ve köle olmaktan kurtulması anlamındaki hürriyettir. Aslında İslam'ın bütün ibadetlerinin gayesinde bu hürriyet vardır. Ama bu hürriyet, oruçta daha fazladır. Çünkü oruç ibadetinde hayatın bir parçası olan, olmazsa olmaz olan yeme içme gibi insanın en tabii ihtiyaçlarını biraz askıya almak vardır. Yani burada insanın, “Ben yaratıcının bu noktadaki emrine uyuyorum.” deyip yeme içmeyi kesebilmesi insana apayrı bir hürriyet kazandırmaktadır. İşte, irade hürriyeti ile oruç ibadeti arasında bu anlamda bir ilişki vardır. Ramazan mektebinin gayesini çok iyi anlamak lazımdır. Oruç ibadetinin asıl gayesi; insana, eğitilmiş ve kendi beşerî arzularının egemenliğinden kurtulmuş hür bir irade kazandırmaktır.

Ramazan mektebinin programı otuz günlük bir programdır. Günlük program, sahurla başlar. Mümin, sahura kalkarak programa kaydını yaptırmış olur. Sahur, Kur'an-ı Kerim'de yoktur. Kur'an-ı Kerim'de imsak vardır. Programın ana maddeleri bizzat Allah tarafından belirlenmiştir. Programın birtakım yönetmelikleri, birtakım teferruatı ise Hz. Peygamber tarafından belirlenmiştir. Sahur, bizzat Hz. Peygamber tarafından programa dâhil edilmiştir. Gecenin belli bir vaktinde bütün müminlerin sahura kalkıp Allah rızası için oruca niyet etmeleri gerçekten müthiş bir hadisedir. Sahur, açlığa hiç dayanamayan insanlar için önemlidir. İlaç almak isteyen insanlar için önemlidir. Bunun gibi birçok önem sayılabilir. Ama en önemlisi bir ibadete uyanık başlamaktır. Bütün insanlığın gaflet uykusuna daldığı bir sırada, uykuyu bölüp kalkmak, aileye o ilahî rahmeti getirmek, aile efradını sofranın etrafında bir araya getirip seher vaktine neşe katmak gerçekten çok önemlidir. Seher vaktinin, ayrıca Allah katında aynı bir değeri vardır. Bundan dolayı Hz. Peygamber sahurunu, bereket kavramıyla birlikte zikrederek, “Sahura kalkın. Çünkü sahurda bereket vardır.” buyurmuştur.

Bereket, bizde daha çok bir şeyin artması olarak izah edilir. Aslında bir şeyin hep artması bereket değildir. Çünkü az olan nice şeylerin, manevi değeri çok yüksektir. Bir şeyin değeri fazlalığıyla ölçülmez. Bir şeyin değeri ifade ettiği anlam ile ölçülür. Onun için bereket kavramı daha çok manevi bir kavramdır. Hz. Pey-

gamber, sahuru bereket kavramı ile birlikte ifade ederek ona manevi bir anlam yüklemiştir.

Hz. Peygamber'in programladığı önemli bir şey daha vardır. O da sahura kalkmışken seher vaktinde namaz kılmaktır. Hz. Peygamber'in programında bu namaz, teheccüd olarak da kılınabilir, nafile olarak da kılınabilir, kaza olarak da kılınabilir. Bu tamamen kişiye bırakılmıştır.

Hz. Peygamber, bir hadisinde, "Bir bardak su ile de olsa mutlaka sahura kalkın." buyurmuştur. Sahurun en önemli amaçlarından birisi, her şeyden önce tabiatla birlikte uyanmaktır. Uykuyu bir tarafa bırakıp dirilmedir. Anneler, bazen çocuklarına kıyamaz ve sahura uyandırmazlar. Ama bu neşeden onları mahrum etmemek, hatta gönüllü olarak, ikna ederek çocukları sahura kaldırmak lazımdır.

Bu programın, Allah tarafından konmuş ve orucu oruç yapan en önemli üç maddesi vardır: Bunlar, iftar vaktine kadar yemeyi, içmeyi ve birtakım cinsel arzuları bir tarafa bırakmaktır. Ağızdan kötü söz çıkmaması, boş yere münakaşa yapılmaması, başka insanların kalplerinin kırılmaması, Hz. Meryem'in orucu gibi oruç tutmak... olarak sıralanabilecek birtakım maddeler de bizzat Hz. Peygamber tarafından programa dahil edilmiştir.

Ramazan mektebinin programında imsak vardır. İmsak, kelime anlamı itibarıyla "tutmak" demektir. Hz. Peygamber, bir hadislerinde, "Allah'ın, sizin yemenizi ve içmenizi bırakmanıza ihtiyacı yoktur." buyurmuştur. Oruç, sadece karnı aç bırakmaktan ibaret değildir. İmsaktan itibaren insan, bütün organlarını tutabiliyorsa, her türlü kötülükten ve günden uzak durabiliyorsa gerçek imsak, gerçek oruç budur. Hatta biri gelip size sataştığında: İslam Peygamberi, "Ben oruçluyum, deyin." diyor.

Bazı İslam bilginleri orucu üçe ayırmıştır. Avam orucu, havas orucu, havassu'l-havas orucu. Sadece aç ve susuz kalarak tutulan oruç, bir hayvanı ağaca bağlamak şeklinde ifade edilmiştir. Oruç tutuyor ama sövüyor, sayıyor, küfrediyor, ağzından çıkanı kulağı duymuyor, kalp kırıyor, zulmediyor, bağırıyor, çağırıyor, hakaret ediyor, alay ediyor, yalan söylüyor... Bunlar, oruç ibadetinin hikmetine aykırı şeylerdir. Ayrıca ramazan ayı, günah çıkartan bir papaz da değildir. Bazı insanlar, ramazan ayında işlemedikleri kötülükleri ramazanın dışındaki aylarda işlemekte herhangi

bir beis görmeyebiliyor. Bu, çok yanlıştır. Ramazan, on bir aydaki yoğunluğu biraz bir kenara bırakarak, manevi duyguları daha iyi yaşayıp tadabilmemiz için vardır.

Ramazan mektebinin programında Kur'an okumak vardır. Mukabeleler vardır. Hz. Ali'nin, "Düşünmeksizin Kur'an okumanın hayrı yoktur." sözünü göz önünde bulundurarak, anlamını düşünerek, güzel bir seda ile gözlerden yaşlar akıtarak, tane tane okumak...

Ramazan mektebinin programında iftar vardır. İftar, Hz. Peygamber'in, duaların kabul edileceği vakit olarak ifade ettiği, bütün aile fertlerinin, manevi açıdan dolu dolu geçen bir günün sonunda bir sofraya etrafında bir araya gelmesi, Hz. Peygamber'in, "Öyle bir aileye Allah, rahmet nazarıyla bakar." dediği, manevi değerinin ölçülemez olduğu çok değerli bir vakittir. Hz. Peygamber bir hadisinde "Oruçlunun iki sevinci vardır. Biri iftar vaktindeki sevinci, diğeri de Rabbi ile bulaşacağı zamanda duyacağı sevinçtir." buyurmuştur. İftar vakti işte böyle sevinçli bir andır. Bu vakitte herkes, aile fertleri ile birlikte emrin gelmesini ya da emrin sona ermesini bekler. Kendisine yeme içme denmiştir, yemiştir ve içmemiştir. Mümin, emre uyarak Yüce Allah'a olan sevgisini ve saygısını göstermiştir. Tabii ihtiyaçlarının dahi önüne geçerek, gerçek hürriyeti tatmıştır. Şimdi başka bir tat bulacaktır. O da aile fertleriyle birlikte, bir sofraya etrafında, dua ederek orucu açıp iftar yapmaktır.

Ramazan mektebinin programında teravih vardır. Teravih, programın içerisine bizzat Hz. Peygamber'in koyduğu, şekillenmesinde Hz. Ömer'in rolünün olduğu güzel bir ibadettir.

Ramazan mektebinin programında zekât vardır. Bu da güzel bir gelenektir. Ramazan, aynı zamanda zekâtın mali yılıdır. Müslümanlar, zekâtlarını ramazan ayında vermeyi gelenek hâline getirmişlerdir. Bu çok güzel bir şeydir.

Ramazan mektebinin programında sadaka-i fitr vardır. Fakirlere, kimsesizlere, yetimlere, dullara, düşkünlere yardım vardır. Ramazan mektebinin programı çok zengindir. Programda namaz vardır, kıyam vardır, kıraat vardır, teheccüd vardır, nafile vardır, infak vardır, teravih vardır, kadir vardır, Kur'an vardır, mukabele vardır, ilim vardır, irfan vardır, itikâf vardır, ibadet vardır, iyilik vardır, güzellik vardır, tevbe vardır, hürriyet vardır, terbi-

ye vardır, arınma vardır, korunma vardır, orucun neşesi bayram vardır..

Hız. Peygamber bir hadisinde, “Her kim ramazanı inanarak ve sadece Allah rızası için oruçlu geçirirse geçmiş bütün günahları affolur.” Buyurarak, eğer iman ve ihlasla tatbik edilmişse ramazan mektebinin sonunda mağfiret olduğunu müjdelemiştir. Mağfiret sadece geçmiş günahların affı değil, gelecek günahlardan da korunmadır. “لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ”² ifadesiyle orucun bu korunmayı gerçekleştireceği ayette de vurgulanmıştır.

Ramazan mektebinin programı, bizzat Allah tarafından tanzim edilmiştir. Sahurla başlayıp iftarla son bulan bu programa, müminleri rahata kavuşturan teravîh, gündüzün sıyamına gecenin kıyâmı Hız. Peygamber tarafından eklenmiştir. Sahur da Peygamber buyruğuyla bu programın bir parçası olmuştur. Sahur, sadece ertesi gün açılığa daha iyi dayanmak için tavsiye edilmemiştir. Müminler, duaların reddedilmediği seher vaktinde uyanık kalarak bu eğitime hız kazandırırılar.

Üstelik bu mektepte, hiçbir okulda, medresede ve üniversitede olmayan bir eğitim vardır. Şer’î mazereti olmayan her insanı kendine öğrenci olarak kabul etmiştir. Bu mektepte belki akıl ve ilim verilmez. Ancak akıl ve ilmin ön şartı olan iradeler eğitilir. İslam’daki birçok ibadetlerde olduğu gibi ramazan mektebinde tutulan oruçlar, hürriyetin üçüncü çeşidi olan irade hürriyetini temin etmeye yöneliktir. Çünkü irade hürriyeti manevî vasıflarla kaimdir. Vahiy ve Kur’an ayı ramazan boyunca tutulan oruçlar, insan iradesini, heva ve heveslerin, istek ve arzuların esaretinden kendini kurtarma çabasıdır. İnsan bu mektepte Allah’ın çağrısına cevap vermeye hazır olabilmek için kendine hâkim olmayı öğrenir. Hayvani içgüdülerle bağları koparma imkânı veren bu kendini kontrol, bizzat kendimize karşı bir vazife ve sorumluluktur.

² 2/Bakara, 21.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ عَنِ رَسُولِ اللَّهِ
ﷺ قَالَ ”إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى تَجَاوَزَ عَنْ أُمَّتِي كُلِّ شَيْءٍ حَدَّثْتُ بِهِ
أَنْفُسَهَا مَا لَمْ تَكَلِّمْ بِهِ أَوْ تَعْمَلْ.“

Ebû Hureyre'den rivayete göre, Rasulullah (sas.) şöyle bu-
yurmuştur: “Allah, ümmetimin kalbinden geçen ve dile ge-
tirmedikleri ve yapmadıkları şeylerden sorumlu tutmaz.”

Nesâî, Talak, 22.

İbadetler, Müslüman kalma şuurunu diri tutan ve bizi Allah'a yaklaştıran kulluk görevlerindedir. İbadetlerimizden biri olan hac da niyetin karara, kararın da eyleme dönüşmesinin adıdır.

Hac, bir semboller haritasıdır. Eğer hac, bu sembollere yüklenen anlamlar bilinerek ifa edilirse işte o zaman niyet karara, karar da eyleme dönüşecektir.

İhram, bu sembollerden biridir. İhrama girmek, dünyada iken ölüm elbisesine bürünmektir. Ahireti ve mahşer gününü dünyada yaşamaktır. Servet, makam, milliyet, cinsiyet gibi kıymet ölçüsü olarak gördüğümüz her şeyden tamamen soyutlanmak ve bütün insanlarla eşitlenerek sadece Rabbimize kul olduğumuzun farkına varmaktır. İhram, yeşil bir yaprağa, yürüyen bir karıncaya ve uçan bir sineğe bile zarar vermemektir.

Mikât, ihrama büründükten sonra; "Lebbeyk Allâhumme lebbeyk! / Huzuruna geldim, emrine amadeyim, buyur Allah'ım!" diyerek kendi benliğimizden sıyrıldığımız ve sadece Allah'ın emrini beklediğimiz bölgenin adıdır.

Kâbe, bütün sembollerin merkezinde yer alan ve fiziki yapısı sade ama manevi değeri çok yüce; Hz. Âdem'den Hz. İbrahim'e, Hz. İbrahim'den Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed'e (sas.) doğru çok kadim, insanlık tarihi kadar eski bir merkezdir. Tevhid merkezidir: Kulluğun keskin sıratlarla sınındığı yerdir. Kendimizi aşarak sevgililer sevgilisine, Yüce Rabbimize vardığımız yerdir. Kur'an'da ve hadiste geçen Kâbe'yle ilgili bütün sıfatlar insanın kalbi için de kullanılmıştır. Kâbe'nin adı *Beytullâh*'tır: Allah'ın tecelli edeceği en güzel mekân da insan-ı kâmilin kalbidir. Kâbe'nin adı *Beytu'l-Haram*'dır: Sevgiliden başkasının oraya girmesi de haramdır.

Tavaf, Allah'ın evi Kâbe'nin etrafında kalbimizi ona yakın kılarak dönmektir. Her şavtta bakışların "kara bir taşın nuru" ile buluşmasıdır. Peygamber Efendimiz'in Hacer-i Esved'in önün-

de durduğunu, sonra mübarek dudaklarıyla onu öpüp ağladığını düşünmek ve sonsuzluğa doğru akıp gitmektir.

Makâm-ı İbrâhîm, 109/Kâfirûn suresini sindire sindire okuyarak tevhide ulaştığımız, Bir olanla birleştiğimiz makamdır: Ne büyük bir mutluluktur.

Sa'y, tıpkı Hz. Hacer validemiz gibi, Safa ile Merve arasında kurtuluş suyunu aramaktır. Beşerî olandan ilahî rahmete ulaşmak için koştuğumuz yerdir. Hz. Hacer validemizin su arama telaşı gibi; umuda, zemmeye koşmak ve ona kavuşmak, ondan kana kana içmektir. Ki *Zemzem*, Hz. Hacer validemizin susadığı yerde kevserdi. Onun mütevekkil kalbine akan bir âb-ı hayattı. Küçük İsmail'e, Hz. İsmail'e bir rahmet müjdesiydi. Babası Hz. İbrahim'in ayrılık ateşine ebedî bir serinlikti. Peygamberimiz Hz. Muhammed'in dudağından âlemlere rahmet olarak taşan bir yağmurdu.

Kısacası *sa'y*, varlığı yokluğu, gurbeti sılayı, kevseri aşk ateşini, rahmeti sonsuzluğu içmektir. Ama aynı zamanda insan olma, mümin olma sorumluluğunu içmektir!

Arafat, Kâbe'den uzaklaşıp O'nun sahibine yakın olma günüdür. Hz. İbrahim'in kalbini kanatan Kâbe'den kopma günüdür. Hem ayrılık hem de vuslat günüdür. Bir duruş, bin duruluş ve diriliş günüdür. Yaratıcıyla muarefe günüdür. *Arafat*, marifettir, marifetullahtır, Allah'ı bilmektir. *Arafat*, bir mahşerdir. Ölüm elbisesini giymiş, sorguya hazır bir vaziyette yüce yaratıcıya yönelmek için toplanmaktır. Hayata gelişin gayesini ve bu hayatın sonunun ne olacağını, âdeta hayatın amacını yeniden sorgulamaktır. Peygamber Efendimiz'in, "Dünyada her an yolcu gibi hareket et." mesajını yeniden düşünmektir.

Müzdelife, *Arafat*'taki sınavın hâlâ devam ettiği yerdir. Meş'ar-i Haram, cemerat için taş topladığımız ve hayatımızın bir film şeridi gibi gözümüzün önünden geçtiği yerdir. Gecenin karasında, kalplerin karasını aklamak için kendimizi unutup Rahman'a yöneldiğimiz makamdır. Dua ettiğimiz, namaz kıldığımız ve vakfe yaptığımız yerdir. Günahlarımız ve pişmanlıklarımız için bir taraftan tövbe ederken, diğer taraftan da onları defetmek, taşlamak üzere Mina'yı arzuladığımız yerdir. Kulağımızda Peygamber Efendimiz'in Veda Hutbesi'nde "Hepiniz Âdem'densiniz, Âdem ise topraktır." sözlerinin yankılandığı yerdir.

Minâ, cemeratın, şeytan taşlamanın yapıldığı yerdir. Mina, “aşır-
nı istek ve arzu” demektir. Dolayısıyla, aşırı istek ve arzuların taş-
landığı yerdir. Taşı atmak ve attıkça da paklanmaktır. Taşlanma-
mak için taş atılan yerdir.

Müzdelife zahitliğin, Mina mücahitliğin mekânıdır. Mina, em-
niyet mekânı yani sınavın sonucunu alacağımız mekândır.

Şeytan taşlamak için topladığımız taşlar sadece taş değildir.
Taştan ötedir. Taşla birlikte atmamız gereken, bugüne kadar bi-
riktirdiğimiz kusurlar, günahlar ve kötülüklerdir. İçimizdeki şey-
tandır.

Hac, şeytandan ve kötülüklerden taşlayarak uzaklaşmaktır.
Uzaklaşırken de Rabbimize yaklaşmaktır. Bu yakınlığı da kur-
banla pekiştirmektir.

Mina, bayram sabahıdır yani kurtuluş günüdür. Yeniden diril-
diğimiz ve hacı olduğumuz gündür. Bayram günüdür.

Kurbân, “yakınlık” demektir. Allah için kan akıtmaktır. Kur-
banlık hayvanı bayram olduğu için kurban etmektir. İhramlı iken
değil bir hayvanı, bir bitkiyi dahi koparmak yasak olduğu hâlde
bayram günü Allah’a bağlılığın gereği bir canlıyı kurban etmenin
şuuruna ermektir. Ancak, kurban ettiğimiz aslında deve, koyun
ve inek değil; heva ve hevesimiz, şehvetimiz ve irademizdir. As-
lında bir hayvanı kurban ederek can sınavından geçmektir.

Tıraş olmak da kurbandır. Sembolik olarak kendi varlığımızın
bir parçasını kurban etmektir.

Hac, bayramdır. Kurban bayramıdır. Hem yakınlık bayramı,
hem de kurbiyet anıdır. Çok uzak coğrafyalarda olsalar bile hac-
cın anlamını yaşayanların bayramıdır.

Netice olarak hac, tanışma, bilişme ve muarefedir. Dünyadaki
bütün Müslümanların bir araya geldikleri, birbiriyle tanışıp biliş-
tikleri, birlikte hareket ettikleri, “Lebbeyk Allâhumme lebbeyk!”
diyerek aynı kelimeyi terennüm ettikleri ve nihayet evrensel bir
kongre gerçekleştirdikleri bir ibadettir.

Hac, bütün ibadetleri içinde toplayan bir tevhid, ahlak ve sos-
yal eğitimidir. Hac aynı zamanda mahşerin provasıdır. Sembolik
olarak kefenimizi giydiğimiz, sonra Allah’ın huzuruna gittiğimiz,
oradan mahşere çıktığımız, mahşerde sorgulamadan geçtiğimiz,
sonra tekrar Allah’ın evine gittiğimiz, oradan da dünya hayatına,
bu hayata geri döndüğümüz, Peygamber Efendimiz’in ifadesiy-

le annemizden doğmuş gibi arınmış, temizlenmiş ve şuurlanmış olarak hayata yeniden başladığımız mükemmel bir ibadettir.

Unutmayalım ki hac, aynı zamanda ilahî aşka bir yöneliştir. Âşıkın maşuka doğru hareket etmesi, sevenin sevgilisine doğru gitmesidir.

Yunus Emre'nin dizeleriyle bitirelim.

Ak sakallı bir koca
Bilinmez hâli nice
Emek vermesin hacca
Bir gönül yıkar ise.

Yunus Emre der hoca
Gerekse var bin hacca
Hepisinden iyice
Bir gönüle girmektir.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "قَلْبُ الشَّيْخِ شَابٌّ
فِي حُبِّ اثْنَيْنِ: حُبِّ الْمَالِ، وَحُبِّ الْحَيَاةِ."

Ebû Hureyre'nin naklettiğine göre, Resulullah (sas.) şöyle buyurmuştur: "Yaşlı bir kimsenin kalbi, iki şeyi sevme hususunda daima gençtir: Uzun hayat temennisi ve mal sevgisi."

Muslim, Zekât, 114.

KALPLERİN RAĞBETİ: RABBİMİZ

Her şeyin bir yaratılış gayesi ve bir varlık sebebi vardır. Yüce yaratıcı, yol göstermek amacıyla bize gönderdiği o kutsal mesajında şöyle buyurmaktadır:

الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبَيِّنُ لَكُمْ إِلَيْكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَفُورُ

“Hanginizin iyi işler yapacağını ortaya koymak için hayatı da ölümü de yaratan O’dur.” (67/Mülk, 2).

Dünya hayatı geçicidir ve bir imtihandan ibarettir. Ahiret hayatı ise yaptıklarımızın karşılığını göreceğimiz sonsuz ve ebedî bir hayattır. “Dünya, ahiretin tarlasıdır.” buyrulur. Dolayısıyla ahiret hayatının duraklarından olan cennet, âdeta tohumunu bu dünyada ektiğimiz bir bahçe; cehennem ise ateşini bu dünyadan götürdüğümüz bir ocaktır.

Yüce Rabbimiz, dünya imtihanını kazanmamız için bize sayısız fırsatlar bahşetmiştir. Can, mal, sağlık, aile ve çocuk bu mada bir fırsattır. Günde beş vakit namaz, cuma ve bayram namazı, oruç gibi ibadetler, kandiller, mübarek gün ve geceler de bir fırsattır.

Kandiller, mübarek gün ve geceler, kendimizi hesaba çekmemiz, rağbetimizi Rabbimize yöneltmemiz için tanınan fırsatlardır.

Regaib gecesinin içinde bulunduğu Recep ayı, rahmeti, bereketi, mağfireti bol bir aydır. Peygamber Efendimiz, “Allah’ım, Receb ve Şaban aylarını bize mübarek kıl ve bizi ramazana kavuştur!”¹ diye dua etmiştir.

Arzu, istek, emel, tutku anlamlarına gelen rağbet kelimesinin çoğulu olan regaib, diğer bazı kandillerimiz gibi tarihte yaşanmış bir gecenin sene-i devriyesi değildir. Regaib, geleceğe, istikbale

¹ Ahmed ibn Hanbel, *Musned*, I, 259.

yönelik arzu ve isteklerimizi, emel ve tutkularımızı gözden geçirme imkânı veren mübarek bir gecedir.

Regaib Kandili, bitmeyen arzularımızı, tükenmek bilmeyen isteklerimizi, bizi esir alan aşırı tutkularımızı ve bu arzularımız doğrultusunda ortaya koyduğumuz çaba ve gayretlerimizin, istek ve rağbetlerimizin muhasebesini yapmamız için Rabbimizin her yıl bize lütfettiği mübarek bir gecedir.

Bugün insanoğlunun en büyük sorunlarından birisi hiçbir arzusuna gem vuramaması, isteklerini dizginleyememesi, tutkularını terbiye edememesi, rağbetini, regaibini Rabbine yöneltememesi, güç, servet, şehvet tutkusunu frenleyememesidir.

Regaib gecesi için referans olarak gösterilen İnşirâh suresinde Yüce Rabbimiz şöyle buyurur: “Biz, senin göğsünü açıp genişletmedik mi? Belini büken yükünü senden alıp atmadık mı? Senin şanını ve ününü yüceltmedik mi? Elbette zorluklarla beraber bir kolaylık vardır. Muhakkak her zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır. Boş kaldığın zaman hemen başka bir işe koyul! Ve rağbetin yalnız Rabbine olsun!”

İnşirah, “Sevinç duymak, ağırlıkları atmak, göğüs ferahlığı, gönül huzuru, kalbin dinginliği.” demektir.

İnşirah, “Güçlükleri yenmek, işi kolay kılmak, şanı yüce tutmak.” demektir.

Zümer suresi 22. ayette de Yüce Rabbimiz, “Allah’ın, göğsünü İslam’a açtığı, böylece Rabbinden bir nur üzere bulunan kimse, kalbi imana kapalı kimse gibi midir?” buyurmaktadır.

Öyleyse;

1. Kalbimizin inşirahı, yüreklerimizin huzuru, kalbimizin neşe ve sevinci için rağbetimizi, arzularımızı, isteklerimizi, emellerimizi ve tutkularımızı, rağbetlerimizi Rabbimize yönelmemiz gerekir.

2. Bellerimizi büken sinelerimizin ağır yüklerinden kurtulmak için rağbetimizi Rabbimize yönelmemiz gerekir.

3. Şanımızı, kadrimizi, şeref ve itibarımızı, izzet ve onurumuzu yüceltmek için rağbetimizi Rabbimize yönelmemiz gerekir.

4. Güçlükleri yenmek, işlerimizi kolay kılmak için rağbetimizi Rabbimize yönelmemiz gerekir.

Rağbetiniz hep iyiliğe, doğruluğa ve güzelliğe yönelik olsun!

Rağbetiniz hep Rabbimize olsun!

Regaibiniz mübarek olsun!

عَنْ جُنْدَبِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ”إِقْرَأُوا الْقُرْآنَ مَا
اِتَّفَلْتُمْ قُلُوبُكُمْ، فَإِذَا اخْتَلَفْتُمْ فَمُومُوا عَنْهُ.“

Cundeb ibn Abdillâh'ın naklettiğine göre, Hz. Peygamber (sas.) şöyle buyurmuştur: “Kur'an'ı, kalpleriniz kaynaştığı müddetçe okuyup müzakere edin. Aynılığa düştüğünüzde ise onun başından kalkın.”

Buhârî, Fedâilu'l-Kur'an, 37; Muslim, İlim, 3

Bir kitap düşünün ki bize kendimizi anlatmaya geldi.

Bir kitap düşünün ki bize Rabbimizi tanıtmaya geldi.

Bir kitap düşünün ki bize neden var olduğumuzu, nereden geldiğimizi ve nereye gideceğimizi, mebdemizi ve meadımızı anlatmaya geldi.

Bir kitap düşünün ki bize hayatın manasını, dünyaya gelişimizin gayesini, var oluşun hakikatini anlatmaya geldi.

Bir kitap düşünün ki bize dünyamızı anlatmaya geldi. Bize içinde yaşadığımız kâinat ile ilişkilerimizi kurmaya geldi.

Bir kitap düşünün ki bize ebedî hayatımızı, ahiretimizi anlatmaya geldi. Ebedî hayatta başımıza gelecekleri ve karşımıza çıkacakları anlatmaya geldi.

Bir kitap düşünün ki bize Hakk'ı anlatmaya geldi, bize hakikati duyurmaya geldi.

Bir kitap düşünün ki bize Hakk'ın yanında olmayı anlatmaya geldi.

Bize hep hakikatle olmayı anlatmaya geldi.

Bir kitap düşünün ki bize adaleti öğretmeye geldi.

Bir kitap düşünün ki bize iyiyi, doğruyu ve güzeli öğretmeye geldi.

Bir kitap düşünün ki bize yanlış, çirkini ve kötüyü anlatmaya geldi.

Bir kitap düşünün ki bize hiçbir varlığı, hiçbir canlıyı hatta bir karıncayı bile incitmemeyi öğretmeye geldi.

Bir kitap düşünün ki bize fark etmeyi öğretmeye geldi. Çünkü Kitab-ı Kerim'in bir adı da *Furkân*'dır. *Furkân*, "İyi ile kötüyü, hayır ile şerri, yanlış ile doğruyu birbirinden ayırmayı öğreten kitap." demektir. Sadece Kur'an'da bir sürenin adı değil *Furkân*. *Furkân*, aynı zamanda Kur'an'ın da adıdır. Bu kitap, bize *Furkân* olmayı, bize fark etmeyi, bize "Faruk" olmayı öğretmeye geldi.

Bir kitap düşünün ki bize dengeyi öğretmeye geldi. Bize miza-

nı getirdi. Rahmân suresinde: “وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ / Semayı yarattı ve oraya bir mizan, bir terazi yerleştirdi.” Neden? “أَلَا تَطْعَمُونَ فِي الْمِيزَانِ / Siz yeryüzünde ölçüsüzlük yapmayasınız.” diye. Siz semaya egemen olan o teraziye, eşinizle, çocuklarınızla, ailenizle, komşunuzla, dostunuzla, arkadaşınızla, evinizde beslediğiniz hayvanınızla aranızda o teraziye koyasınız diye geldi. “وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ / Öyleyse ey insanlar, ölçüyü tartıyı düzgün yapın. Mizana teraziye dikkat edin. Ölçüsüzlük yapmayın.”

Kâinata egemen olan mizanı, semaya, arza egemen olan mizana bizim hayatımıza da egemen kılmak için gelen bir kitap düşünün.

Bir kitap düşünün ki aklımızı harekete geçirmeye geldi.

Her sayfasında, “Akletmez misin ey mümin ey insan?” diyen bir kitap düşünün. Bize akletmeyi öğretmeye değil sadece, aklımızı harekete geçirmeye, aklımızın bütün potansiyellerini sonuna kadar kullanmayı emretmeye geldi.

Bir kitap düşünün ki kâinatı okumamızı emretmeye geldi.

Bir kitap düşünün ki insanı okumayı emretmeye geldi. “إِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ / Oku! Yaratan Rabbinin adıyla oku!”

Bir kitap düşünün ki ilk kelimesi, ilk emri “Oku!” Ancak; sıradan bilgi saymak için okumayı öğretmeye gelmedi. Sıradan bilgi saymak için, bilgisayarlara bilgi kaydetmek için “Oku!” demeye gelmedi. “إِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ / Seni yaratan Rabbinin adıyla oku.” diyerek başladı. Ve sadece Kur’an’ın ayetlerini değil, kâinatın ayetlerini, insanın fitri ayetlerini okumayı emretmeye geldi. Kâinatın, tabiatın kevnî ayetlerini okumaya, emretmeye geldi. Ve yaratıcımızın kâinata yerleştirdiği bütün kanunları okumayı, öğrenmeyi, yaşamayı emretmeye geldi.

Bir kitap düşünün ki sadece Arabistan’da değil, sadece müminlerde değil bütün insanlıkta bir ufuk sıçraması meydana getirdi. O ufuk sıçraması olmasaydı insanlar, öyle ortaçağları aşıp başka asırlara geçemezlerdi.

Bir kitap düşünün ki onu hafızanıza alabiliyorsunuz, ezberleyebiliyorsunuz. Elbette yalnızca ezberlemek yetmeyecektir. Onu okumak ve öğrenmek de gerekir. Muhammed İkbal’in ifadesiyle, “Dünyaya gelen bir kimse, yaratıcımızın en büyük hazinesi, en büyük mektubu, en büyük hediyesi ve ikramı Kur’an-ı Kerim’i okumadan, öğrenmeden, manasını öğrenmek için çaba sarf et-

meden eğer dünyadan ayrılırsa o bilsin ki dünyaya hiç gelmemiş gibidir.”

Bu kitap, aynı zamanda elinize aldığımız andan itibaren yaratıcı ile sizi diyaloga sokuyor. Onunla konuşuyorsunuz. Onunla konuşma şerefine nail oluyorsunuz. Nitekim her gün okuduğumuz Fâtiha'da “الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ” ayetini okuyunca Resul-i Ekrem'in ifadesiyle, “Allah, kuluna hitap ederek şöyle der: ‘Kulum bana hamd etti.’ Kul, كُـلُّمُ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ayetini okursa Allah Azze ve Celle şöyle der: ‘Kulum beni övdü, sena etti.’ مَا لِكِ يَوْمَ الدِّينِ derse; Allah Azze ve Celle, ‘Kulum beni tazim etti.’ der. كُـلُّ، إِيَّاكَ تَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ deyince bütün perdeler kalkar.” Arapçada, “إِيَّاكَ” zamiri, bir kişiyi karşınızda görmeden kullanamayacağınız bir zamirdir. “Sadece sen. Sadece sana ibadet ediyorum. Sadece senden yardım diliyorum.” Perde kalkıyor, yaratıcımız cevap veriyor: هَذَا بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ / Bu, benimle senin aranda olsun. Dile benden ne dilerse?” Sonra size ne dileyeceğinizi öğretiyor. Ola ki bize bıraksa dünyalık isteriz. Para pul, şöhret, makam isteriz. Orada da yanlış yaparız diye ne isteyeceğimizi de öğretiyor bize: إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ / Dosdoğru yola ilet Allah'ım.” Dosdoğru yolu başka bir ayet şöyle tarif ediyor: Sahabeden birisi Allah Resulü'ne gelerek ağlar. Allah Resulü, “Niye ağlıyorsun?” der. “Ya Resulallah! Bir an öldüğümü, ahirete gittiğimi ve Cenab-ı Hakk'ın beni bağışlayıp cennetine koyduğunu düşündüm. Orada sen Allah'ın Resulüsün. Makam-ı Mahmud'un sahibisin. Sen başka yerde olacaksın. Biz başka yerde olacağız. Bu, hayalen aklıma geldi ve dayanamadım ağladım.” Yüce Rabbimiz bunun üzerine ayet gönderdi. فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ / Her kim Allah'a ve Resulü'ne itaat ederse, her kim Allah'ı ve Resulü'nü severek bir hayat sürerse, onlar nebilerle, peygamberlerle, siddiklerle ve şehitlerle beraber olacaklar.” İşte burayı tarif ediyor. صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ / Kendilerine en büyük nimet verdiğin kimselerin yoluna.” Yani peygamberlerin, siddiklerin, şehitlerin, salihlerin yoluna. غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ / Allah'ım! Gazabına uğramış, dalalete düşmüş kimselerin yollarına iletme.”

Böyle olduğu içindir ki Kur'an okunduğunda Allah ile diyalog kurar, onunla konuşmuş oluruz.

Resul-i Ekrem'in nasıl Kur'an okuduğunu bir sahabi şöyle anlatıyor: “Resul-i Ekrem Kur'an okuyordu. Allah'ı tesbih eden ayet-

ler okuyordu. Ayetlerin arasında “Subhânellâh! Subhânellâh!” di-yordu. Dua ayetlerini okuyordu. Elini açıp dua ediyordu. İstiğfar gerektiren bir ayet ile karşılaşılıyordu. Elini açıp Allah’tan mağfi-ret diliyordu. Kötülükleri anlatan ayetler okuyordu. Elini açıp isti-azede bulunuyordu. “فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ / Azim olan Rabbinizi tes-bih edin!” diye bir ayet geldi. Müminlere anında emretti: “اجْعَلُوهَا فِي رُكُوعِكُمْ / Bunu rükûunuza yerleştirin!” Bu emre binaen rükûa varınca “سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ” diyoruz.

“سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى / Yüce olan Rabbinizi tesbih edin!” ayeti nazil olunca da müminlere “Bunu secdenize yerleştirin.” diye emret-ti. Bu sebeple o günden bu güne secdelerimizde سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى di-ye yalvarıyoruz.

Namazımız, orucumuz, ibadetlerimiz, rükûumuz, secdemiz aslında aynı zamanda Kur’an’ı da içine alarak bizi sürekli Rabbi-mizle konuşuruyor.

Bazen de Peygamberimiz bizzat Kur’an’ı dinliyordu. Abdullâh ibn Mes’ûd’u çağırıldı ve ona dedi ki: “Ey Abdullâh! Kur’an oku! Senden Kur’an dinlemek istiyorum.” O da şöyle dedi: “Ya Re-sulallah! Kur’an senin kalbine vahy oldu. Ben sana nasıl okuya-yım.” “Ey Abdullâh! Ben Kur’an’ı dinlemekten büyük bir haz duyuyorum. Hele senden dinlemeyi çok istiyorum.” dedi. Ve o, Nisâ suresini okumaya başladı. Yetimler bahsini okudu. Sonra “يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِسْمِهِمْ” ayeti geldi. “Biz o gün herkesi rehberiyle birlikte çağırırız huzurumuza. Sen de onların şahidi olacaksın. Biz herkesin şahidini, her toplumun, her kavmin şahidini dinle-riz. Sen de onların başında olarak huzura çağrılacaksın.” denil-diğinde, mübarek gözlerinden yaşlar akmaya başladı. Ve “Yeter ey Abdullâh!” dedi.

Bir kitap düşünün ki bize iyi bir kul olmayı öğretmeye geldi. “وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ” / Kıyamete kadar Rabbinden başkasına kul-luk etme.” dedi.

Bir kitap düşünün ki bize iyi bir evlat olmayı öğretmeye gel-di. “Anneye, babaya “öf” demek yok.” dedi. “Öf” bile diyemezsin dedi. “Rahmet ve şefkat kanatlarını annenin, babanın üzerinden kaldıramazsın.” dedi.

Sonra iyi bir baba olmayı, iyi bir anne olmayı öğretmeye geldi.

Bir kitap düşünün ki iyi bir dost olmayı, iyi bir eş olmayı, iyi bir komşu olmayı, iyi bir insan olmayı öğretmeye geldi.

Bir kitap düşünün ki aynı zamanda insanlığın tarihinden haber vermeye geldi. Bize yaratılışımızı öğretmeye geldi. Annemizi, babamızı, aslımızı, Âdem'i, Havva'yı öğretmeye geldi.

Bir kitap düşünün ki Hz. Nuh'u, Hz. İbrahim'i, Hz. İsmail'i, Hz. İshak'ı, Hz. Yakub'u, bütün peygamberleri ve Hz. Meryem'i öğretmeye geldi.

Bir kitap düşünün ki bize; peygamberlerin tarihi ile ilgili saptırılmış bütün yanlışlıkları düzeltmeye geldi. Âdem'den İbrahim'e, İbrahim'den İsmail'e, Hz. Musa'ya ve Hz. İsa'ya kadar.

Bir kitap düşünün ki bize Mirac hediyesi olarak bir ayet getirdi: "لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ" / Biz, peygamberler arasında hiçbir ayırım yapmayız." dedi.

Bir kitap düşünün ki aklımızı kalbimizle buluşturdu, kalbimizi aklımızla buluşturdu.

Bir kitap düşünün ki ruhumuzu bedenimizle buluşturdu. Bizde bir tevhid oluşturdu ve bizi tevhide iman etmeye davet etti.

Bir kitap düşünün ki gönül dünyamızı zenginleştirdi, gönül dünyamızı abat etti.

Bir kitap düşünün ki Resulullah (sas.) şöyle buyuruyor: Ebû Dâvûd rivayet ediyor. Hz. Ömer (ra.) bize naklediyor: "إِنَّ اللَّهَ يَرْفَعُ بِهَذَا الْكِتَابِ أَقْوَامًا وَيَضَعُ بِهِ الْآخَرِينَ" / Allah bu kitapla nice milletleri yüceltir, nice milletleri bu kitapla alçaltır." Bizim tarihimiz bunun en büyük göstergesidir. Biz tarihimizi okuduğumuzda; Edebâlî'nin evinde misafir olan Osman Gazi'nin, duvarında asılı bulunan Kur'an'dan dolayı sabahlara kadar yatmadığını, diz çöküp ona hürmet ettiğini duymayamız, bilmeyenimiz var mı? İşte o saygı yüceltmıştır milletimizi. Müslüman milletlerin tarihine bakıldığında Müslüman milletler, Kur'an'la yücelmişlerdir. Ama Kur'an'a sırtlarını döndüklerinde düşüş başlamıştır.

Bir kitap düşünün ki bizi kendisi ile yüceltmeye geldi.

Bir kitap düşünün ki tarih boyunca müminleri "esfel-i sâfilîn'den" aldı "a'lây-ı illiyyîn'e (yüceler yücesi) yükseltti, yüceltti.

Bir kitap düşünün ki yeryüzündeki Müslümanlar içerisindeki altı bin küsur ayeti başından sonuna kadar insanlar oturuyor ezberliyor, hıfz ediyor, muhafaza ediyor. Yeryüzünde hiçbir kitaba böyle bir şey nasip olmamıştır. Bu gelenek Hz. Peygamber'in hayatında başladı. Allah Resulü'nün ashabıyla başladı. Sonra müesseseseleşti ve dünyanın her tarafında bu müessesese hayatini idar

me ettirmeye devam etti. Dünyanın neresine giderseniz gidin, Kur'an mushaf olarak, kitap olarak kaybolursa, oturup başından sonuna okuyacak milyonlarca Müslüman var. Binler değil, yüz binler değil, milyonlar var.

Namazını kılacak kadar Kur'an ezberlemek her Müslümana farzdır. Kur'an'ı hafızalarda muhafaza etmenin çeşitli yolları vardır.

Kur'an'ı ezberlemek, Kur'an sarayına girişin ilk kapısıdır. Asıl mühim olan o sarayın içine girmek ve onun güzelliklerini müşahade etmektir. Bunun için de bir Müslümanın ezberlediği ayeti anlayabilmesi için büyük bir çaba içerisine girmesi gerekir.

Kur'an'ı yalnızca okumak yetmez, okuduğunu anlamak da gerekir. Resul-i Ekrem'in –başka bir rivayette Hz. Ali'ye izafe edilen– bir sözünü hiçbir zaman akıllarından çıkarmamak gerekir: “حَيْرٌ فِي قِرَاءَةِ لَيْسَ فِيهَا تَدْبِيرٌ / Üzerinde düşünülmeden, tefekkür etmeden, manasını elde etmeye çabalamadan okumada hayır olmayabilir.” Ancak şunu da belirtmek gerekmektedir ki bu kitap öyle bir kitaptır ki nazmını okumak da ibadettir, manasını anlamak da ibadettir, manasından bir cüzünü hayatına aktarmak da ibadettir, dinlemek de ibadettir.

Kur'an'ı tanımayanları bile derinden etkileyen kutsi bir kitaptan bahsediyoruz. Bu kitabın nazmı da mucize, lafzı da mucize, manası da mucize. Dolayısıyla bazen “Hiç anlamazsanız, hiç okumayın.” diyenler var. Hayır, anlamasak da okumalıyız. Ancak amaç anlamaktır. Gayenin anlamak olduğunu da bilmemiz gerekmektedir.

Günde kırk defa Fâtiha'yı okuyup, bir gün merak edip Rabbiniz, Fâtiha'da ne buyuruyor demezsek, elbette bu bizim için bir eksiklik olur.

Kur'an-ı Kerim kadar kendisinin farkında olan bir kitap yoktur. Kur'an'da, Kur'an'ı okursanız, Kur'an'ın en güzel tarifini ve tanımını orada bulursunuz.

Kur'an, kendisini nasıl okuyacağımızı da öğretiyor bize: “وَرَتِّلْ / Kur'an'ı, yavaş yavaş oku/Kalbine sindire sindire oku.”

Ayrıca “لَوْ أَنزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَىٰ جَبَلٍ لَّرَأَيْنَاهُ خَائِعًا مُّصَدَّعًا مِنْ حَشْيَةِ اللَّهِ” / Ben, bu Kur'an'ı dağlara indirseydim, dağlar Allah'a karşı olan saygısından paramparça olurdu.”

Dolayısıyla kalbimizi, ruhumuzu, zihnimizi Kur'an'ın mana-

lar dünyasından, anlamlar dünyasından asla mahrum etmememiz gerekiyor.

Mevlânâ bir sözünde şöyle der: “Herkes Kur’an’ı, Kur’an’a hizmeti kadar anlar.” Anlamak sadece kitapla olmuyor. Elbette muhteşem tefsir geleneğimizin içine girmek ve okumak gerekiyor; ancak o da yetmiyor. “Herkes Kur’an’ı, Kur’an’a hizmeti kadar anlar.” Kur’an, öyle bir kitap ki siz ona hizmet ettikçe o size perdelerini açıyor. Siz onun emirlerine itaat ettikçe, o size bütün kapılarını açıyor, saraylarını açıyor ve saraylarına, o manalar sarayına, anlamlar saraylarına giriyorsunuz, cevelan ediyorsunuz.

Resul-i Ekrem, “Bir kalp ki onda Kur’an yoktur, o harabe eve benzer. Bir kalp ki orada Kur’an vardır, o kalp mamur bir eve benzer.” der.

Kalplerimizi Kur’an’la mamur kılalım. Kalplerimizi harabeye çevirmeyelim.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "وُلِدَ لِي اللَّيْلَةَ غُلَامٌ فَسَمَّيْتُهُ بِاسْمِ أَبِي إِبْرَاهِيمَ -عَلَيْهِ السَّلَامُ-..." فَقَالَ أَنَسٌ: لَقَدْ رَأَيْتُهُ وَهُوَ يَكِيدُ بِنَفْسِهِ بَيْنَ يَدَي رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَدَمَعَتْ عَيْنَا رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: "تَدْمَعُ الْعَيْنُ وَيَحْزَنُ الْقَلْبُ وَلَا نَقُولُ إِلَّا مَا يَرْضَى رَبُّنَا وَاللَّهِ! يَا إِبْرَاهِيمُ! إِنَّا بِكَ لَمَحْزُونُونَ."

Enes ibn Mâlik'in naklettiğine göre, Resulullah (sas.), "Bu akşam bir oğlum dünyaya geldi, ona atam İbrahim'in ismini koydum." buyurdu... Enes diyor ki, "Resulullah'ın (sas.) önünde oğlu İbrahim'i can çekişirken gördüm. Resulullah'ın gözleri yaşardı ve 'Göz yaş döker, kalp üzülür fakat biz ancak Rabbimizin razı olacağını söyleriz. Valahi ey İbrahim, biz senin için üzülüyoruz.' buyurdu."

Peygamberimiz'in hayatını incelediğimizde gönlünde yer ettiğimizi ve gönlünden de hiç eksik olmadığımızı görürüz. Duamız odur ki o da bizim gönlümüzden, yüreğimizden hiçbir zaman eksik olmasın. (Âmîn).

Hangi açıdan bakarsak bakalım içinde yaşadığımız çağın, onun örnekliğine, manevi önderliğine ve ilahî rehberliğine ihtiyacı olduğu aşikâr. Bizim de onun sevgisine, aşkına; onu okumaya, anlamaya ve yaşamaya ihtiyacımız olduğu gibi.

Yüreklerimiz yolunu şaşırды. Şaşkın yüreklerimizin, onun kılavuzluğuna ihtiyacı var. Boş bırakılmış gönül tahtını gelişi güzel kimselere bırakmış insanların, onun sevgisine ve aşkına ihtiyacı olduğu gibi.

İnsanlığın en büyük sorunu, sevgiye susamışlıktır. Onun için onu sevmeye, onunla insanı ve kâinatı sevmeye her zamankinden daha fazla muhtacız. Yürekleri tükenmiş insanların dünyasında yaşıyoruz. Tükenen bütün yüreklerin Hz. Muhammed'in sevgi ve rahmet dolu soluğuna ihtiyacı var.

İşimizi iyi yapabilmek, toplumu doğru aydınlatabilmek, milletimizi Peygamber sevgisi etrafında birleştirmek ve bütünleştirmek için, öncelikle bizim onu tanımaya, anlamaya ve örnek almaya ihtiyacımız var.

Yunus Emre'nin dilindeki aşk Peygamber'ini, Mevlânâ'nın dilindeki rahmet Peygamber'ini, Ahmed Yesevî'nin dilindeki hikmet Peygamber'ini, Hacı Bektâş-ı Velî'nin dilindeki eşsiz baba ve insan Peygamber'ini yeniden keşfetmeye ve bu keşfimizi toplumun bütün katmanlarına açmaya ihtiyacımız var. Çünkü milletimizde sevgi merkezli bir peygamber tasavvuru var ve bu tasavvuru düşünceye ve bilinçli davranışlara dönüştürmek için, bizim buna çok ama çok ihtiyacımız var.

İnsana bakışımız çok değişti. Bu yüzden onun rahmet yüklü bakışına ihtiyacımız var.

Aile yapımız çözülmeye başladı. Toparlamak için onun, Hz. Hatice validemizle dostluk ve arkadaşlık temeli üzerine bina ettiği; vefatından sonra Hz. Âişe ile sevgi, ilgi ve bilgi üzerine inşa ettiği aile yapısını; bu konuda ona saldıranların çirkin iftiralarına aldırmadan okumaya, bilmeye, öğrenmeye ve yaşamaya ihtiyacımız var.

Tabiatı hoyratça kullanıyoruz. Bundan dolayı onun âlem tasavvuruna ve tabiatı okşayan mübarek eline sahip çıkmaya ihtiyacımız var.

Toplumsal dokularımız çözülmeye başladı. Onun için, onun, toplumu gergef gergef ören ilişkiler ağına ihtiyacımız var.

Sizlere sormak istiyorum: Kollarını ve göğüslerini jiletle parçalayan gençlerimizin gönül tahtında Sevgili Peygamberimiz'e ihtiyaç yok mudur? Bilgiye, kültüre, emeğe ve toplumların ürettiği en yüce felsefe olan aşka, sanata ve estetiğe uymayan yarışmalarla zihinleri, gönülleri ve ruhları işgal edilen gençlerimizin yüreklerinde Sevgili Peygamberimiz'in kılavuzluğuna ihtiyaç yok mudur? Madde bağımlılığı ile kararın ruhlarını satanizm gibi çılgınlıklarla bireyin, toplumun ve insanlığın aleyhine bir tehdide dönüştüren gençliğin ilahî sevgiye, Peygamber sevgisine ihtiyacı yok mudur? Misyonerlik faaliyetlerine maruz kalan gençliğin, Hz. İsa'nın bütün sahîh öğretilerini, İncil'in bütün mesajlarını kendi öğretileri ve mesajları içinde bir nokta hâline getiren Sevgili Peygamberimiz'i tanımaya, sevmeye, anlamaya ve yaşamaya ihtiyacı yok mudur?

Soruyorum: Töre cinayetlerini tartışan toplumumuzun, kız çocuklarını diri diri toprağa gömmek gibi en hunhar, en vahşi töreleri kaldırırken giriştiği hikmetli mücadeleyi öğrenmeye ihtiyacımız yok mudur?

Hemen her köşesinde yetim ve öksüz sokak çocuklarının tinerencilik illetine müptela olduğu bir ülkede, "Yetime sahip çıkan cennette benimle olacaktır." diye haykıran Sevgili Peygamberimiz'in mesajlarına ihtiyacı yok mudur?

İşçi haklarının konuşulduğu bir dünyada, "Yanınızda çalışanlarınız sizin kardeşlerinizdir; yediğinizden yediriniz, giydiğinizden giydiriniz; emeklerinin hakkını alın terleri kurumadan veriniz." diyen bir Peygamber mesajına ihtiyaç yok mudur? Nihayet ölümün bütün yüzleri ile buluşan, kan, terör, intihar ve savaşla-

rın pençesinde inleyen dünyamızın; kin, nefret ve intikamı; sevgi, muhabbet ve rahmete dönüştüren Sevgili Peygamberimiz'in sıcak soluğuna, rahmet yüklü mesajlarına ihtiyacı yok mudur?

Bütün bunlarla birlikte yazarlarımız maalesef onu yazmaz oldu. Şairlerimizin en büyük ilham kaynağı –Allah korusun– kurumaya başladı. Senaristlerimizin aklında ve gönlünde onun rahmet yüklü mesajlarını aktarma düşüncesi yok oldu! Hâlbuki Mekke'de iken her türlü kötülüğe engel olmak amacıyla “Erdemliler Topluluğu”nda yer alışı, Mekke site devletinde hiçbir kötülüğe bulaşmadan haksızlıklarla mücadele ile geçen nezih gençliğini okumaya hiç ihtiyacımız yok mudur? Yirmi beş yaşında iken Hz. Hatice ile dostluk ve arkadaşlık üzerine kurduğu aile yapısını, vahiy geldikten sonra Allah'ın dinini insanlara ulaştırmak için giriştiği hikmetli mücadelesini okumaya ihtiyacımız yok mudur?

Elbette vardır. Vardır, çünkü Ebû Kubeys dağından yaptığı çağırını, cahiliye toplumu ile mücadelesini, Erkâm'ın evindeki toplantılarını, muhasara altına alınmasını, Habeşistan'a hicretleri, Medine'yi arayışını, Taif'te taşlanışını ve yaralar içinde, “Allah'ım onlara merhamet et, çünkü onlar cahil bir kavim.” deyişini hatırlamaya ve iliklerimize kadar hissetmeye de ihtiyacımız vardır.

Medine'ye hicretini, hicretten önce kadınlı erkekli Akabe buluşmalarını, mescidi inşasını, Evs ve Hazrec'in yıllar yılı süren kavgalarına son verip Ensar ve Muhaciri birbirine kardeş kılışını anlamaya da ihtiyacımız vardır.

Ayrıca onun eğitiminden geçen ve her biri, insanlığı aydınlatan birer meşaleye dönüşen arkadaşlarını, ashabını da tanımaya, öğrenmeye ihtiyacımız vardır.

Hz. Ebu Bekir'in dostluğunu ve sadakatini, Hz. Ömer'in hikmetini ve adaletini, Hz. Osman'ın iffetini, hayâsını ve cömertliğini, Hz. Ali'nin ilmini ve cesaretini bu çağa taşımaya da ihtiyacımız vardır.

On yıl içinde dünyaya egemen iki medeniyeti dize getirecek örnek bir toplum oluşturmasını okumaya ve anlamaya da ihtiyacımız vardır. Krallara gönderdiği o muhteşem mektuplarını, her biri bir destan Bedir, Uhud, Hendek, Hayber ve Tebuk'u okuyup anlamaya da ihtiyacımız vardır.

Yahudilerin de içinde olduğu Medine Sözleşmesi'ni, Necranlı Hıristiyanlara Mescid-i Nebevi'yi ibadet mekânı olarak tahsis

edişini, Hudeybiye’de sulh için gösterdiği çabayı, Mekke’nin fet-hinde Ebû Sufyân’ı, Hind’i ve amcası Hz. Hamza’nın katili Vahşî de dâhil herkesi affedişini; Huneyn’de aldığı ganimetleri fakirle-re dağıtışını, Veda Haccı’nı, insanlık tarihine altın harflerle yazıl-ması gereken Veda Hutbesi’ni; “İnsanlar bir tarağın dişleri gibi eşittir. Hepiniz Âdem’densiniz, Âdem de topraktır.” deyiş-i-ni, “Kadınlara hayırla muamele ediniz, onların sizin üzerinizde hakları vardır.” diye haykırışını ve nihayet “En yüce dosta gidi-yorum.” diyerek dünyaya veda edişini, veda ederken de “Gözü-mün nuru namazı bırakmayın.” deyişini hatırlamaya ve anlama-ya çok ama çok ihtiyacımız vardır.

Kısacası, eş olarak eşi ile münasebetine; baba ve dede olarak çocukları ve torunlarıyla ilişkisine; dost, komşu ve arkadaş ola-rak dostları, komşuları ve arkadaşları ile ilişkisine; yaratana ve diğer varlıklarla ilişkilerinde onun ortaya koyduğu örnek ilişki-leri satır satır okumaya, teneffüs edip içimize çekmeye ihtiyacı-mız vardır.

Son olarak, ona ihtiyacımız aşikâr olduğuna göre başta söyle-diğimizi dua niyetine tekrar edelim: Sizler onun gönlünden hiç eksik olmadınız, o da sizin gönlünüzden, yüreğinizden hiçbir za-man eksik olmasın! (Âmîn).

حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَمُعَاذُ رَدِيفُهُ عَلَى الرَّحْلِ
 قَالَ: "يَا مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ" قَالَ: لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَسَعْدَيْكَ.
 قَالَ: "يَا مُعَاذُ!" قَالَ: "لَبَّيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَسَعْدَيْكَ، ثَلَاثًا."
 قَالَ: "مَا مِنْ أَحَدٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ
 اللَّهِ صِدْقًا مِنْ قَلْبِهِ إِلَّا حَرَّمَهُ اللَّهُ عَلَى النَّارِ..."

Enes ibn Mâlik anlatıyor: Resulullah (sas.) binitiyile giderken arkasında oturan Muâz'a seslendi: "Yâ Muâz ibn Cebel!" Muâz, "Buyur Yâ Resulallah! Emret!" diyerek cevap verdi. Hz. Peygamber tekrar, "Yâ Muâz!" diye seslendi. Muâz, "Buyur Yâ Resulallah! Emret!" dedi. Bu durum üç defa tekrarlandı. Daha sonra Allah Resulü şöyle buyurdu: "Kim kalbiyle tasdik ederek Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Resulü olduğuna şahadet ederse Allah ona cehennemi haram kılar..."

On dört asır önce Efendimiz Muhammed Mustafa (sas.) nasıl ki dünyaya geldi bütün insanlığı nurlandırdı ve onurlandırdı; onun mevlidi de bizleri nurlandırsın, onurlandırsın! Onun mevlidi bütün ülkemizi, bütün âlem-i İslam'ı, bütün insanlığı nurlandırsın ve onurlandırsın!

Yüce Rabbimizin şüphesiz biz Müslümanlara en büyük nimesi, tenezzül buyurarak Kur'an-ı Hakim'i göndermesidir. Bizleri yoktan var etmiş, varlığından haberdar etmiş, bize akıl nimetini bahsetmiş ancak aklımız duygularımızın esiri olmasın diye aklımıza kılavuz olarak aklımızla birlikte vahyi, Kur'an'ı bizlere göndermiştir. Vahyini bütün insanlığa sayısız yollarla bildirebilirdi. Ancak insani ve beşerî bir yöntemi tercih etti. İçimizden en şerefliimizi, en değerlimizi, en kıymetlimizi, Efendimiz'i (sas.), sevgililer sevgilisini, Muhammed Mustafa'yı (sas.) seçti ve Kur'an'ı onunla bütün insanlığa tebliğ etti.

Sevgili Peygamberimiz (sas.) Kur'an-ı Kerim'i yaşanan bir hayata dönüştürdü. Öyle bir hayat yaşadı ki Hz. Âişe'nin ifadesiyle "canlı bir Kur'an" oldu. Bu sebeple biz Müslümanlar Kur'an'la birlikte Kur'an'ı hayatla buluşturmak için, Kur'an'ı insanla buluşturmak için ona muhtacız. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur: "Habibim de ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana tabi olun ki Allah da sizi sevsin." (3/Âlu İmrân, 31). Allah'ı sevmenin yolu, Allah'ın da bizi sevmesinin yolu Yüce Peygamber'e (sas.) tabi olmaktan, onun getirdiği hak, hakikat, adalet ve ahlak yolundan ayrılmamaktan geçiyor. Onun için biz Müslümanlar Kur'an'la birlikte Sevgili Peygamberimiz'in hayatını çok iyi bilmek durumundayız.

Şimdi bu kısa zaman içerisinde o muhteşem hayatı, o Kur'an'ı pratik hayata aktaran muhteşem hayatı, Sevgili Peygamberimiz'in hayatını ve o hayatın bazı ana başlıklarını birlikte zikrederim, birlikte analım ve her birinin sonunda da ona salat ve selam gönderelim.

Önce onun kutlu doğumunu, dünyaya gelişini, babası öldükten sonra dünyaya gelişini, çocukluğunu, altı yaşında annesini kaybedişini, yetim bir çocuk olarak neşv ü nema bulmasını, çocuklarla dostluğunu, çocukluğunu, çocuklarla arkadaşlığını, çocuk ağlaması duyduğunda namazı nasıl hızlı kıldığını, çocuk sırtına bindi diye secdesini nasıl uzattığını, çocuğun kuşu öldü diye taziyeye nasıl gittiğini, çocuklara nasıl büyük muamelesi yaptığını, çocuklara nasıl şefkatli ve merhametli davranmamız gerektiğini bugün yeniden hatırlayalım ve ona salat ve selam gönderelim.

Daha sonra kötülüğün egemen olduğu bir toplumda nezih gençliğini, gençlerle ilişkisini, “ideal gençliğin neşeyi, sevinci ve huzuru Rabbine ibadette bulduğunu”, insanoğlunun kıyamet gününde hayatı sorgulandığı zaman gençliğini nerede çürüttüğünün özellikle sorulacağını bugün yeniden hatırlayalım. Mevlid Kandili münasebetiyle ona salat ve selam gönderelim.

Gençliği döneminde her türlü haksızlığa nasıl karşı çıktığını, henüz Kur'an gelmeden, henüz kendisine vahiy gelmeden her türlü kötülükle nasıl mücadele ettiğini, bunu daha etkili yapabilmek için “Hilfu'l-Fudul/Erdemliler Topluluğu”na nasıl üye olduğunu ve orada Ebû Cehil ve onun gibilerin yaptığı zulümlere karşı neler yaptığını bugün yeniden hatırlayalım ve ona salat ve selam gönderelim.

Yirmi beş yaşında bir delikanlı iken kendisinden on beş yaş büyük Hz. Hatice validemizle hikmet, sevgi, şefkat, dostluk ve arkadaşlık üzerine nasıl bir aile kurduğunu bugün yeniden hatırlayalım. Aileye verdiği değeri, kadına verdiği değeri, kadınlara değer vermeyen toplumların asla abat olmayacağını, olamayacağını, “insanların en hayırlısının eşine en hayırlı olduğunu” bugün yeniden hatırlayalım. O büyük aileyi, her nikâh duasında örnek gösterdiğimiz o büyük evliliği bugün yeniden hatırlayalım ve ona salat ve selam gönderelim.

Hep birlikte muhayyilemizle Mekke'ye uçalım. Hira'yı hatırlayalım, Cebel-i Nür'u hatırlayalım ve bütün insanlığın mukadderatını değiştiren o ilk vahiy hatırlayalım, o ilk kelimeyi hatırlayalım: “Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı “alak”tan yarattı. Oku! Senin Rabbin en cömert olandır. O, kalemlle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir.” Bu vahyin gelişini, bu va-

hiy ile insanlığın nasıl onurlandığını tekrar hatırlayalım, ona salat ve selam gönderelim.

Vahyi insanlığa tebliğ etmek için verdiği mücadeleyi, hikmetli mücadeleyi, muhasara altına alınışını, Habeşistan'a hicreti, Taif ziyaretini, Taif'te taşlandığında, "Allah'ım! Bunlar cahiller topluluğu. Bilmiyorlar! Bunlara merhamet eyle!" diye dua edişini hatırlayalım ve ona salat ve selam gönderelim.

Habeşistan hicretlerini, sonra Medine'ye hicretini, hicretten önceki kadınlı, erkekli Akabe buluşmalarını, Yesrib Köyü'nü nasıl Medine şehrine dönüştürdüğünü, orada nasıl bir medeniyetin fışkırdığını tekrar hatırlayalım ve ona salat ve selam gönderelim.

Kadınıyla, erkeğiyle Medine'yi nasıl bir açık üniversite hâline dönüştürdüğünü, cehaletle yaptığı mücadeleyi, ilme verdiği değeri bugün tekrar hatırlayalım ve ona (sas.) salat ve selam gönderelim.

Ve nihayet hayata veda ederken şahadet parmağını kaldırıp, "İlâ'r-Refiki'l-Alâ / En yüce dosta gidiyorum.", "Gözümün nuru namazı unutmayın!" diyerek dünyaya veda edişini hatırlayalım ve ona salat ve selam gönderelim.

Salat ü selam, tahiyat ü ikram, her türlü ihtiram ona, onun âline ve ashabına olsun!

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَاذَا رَدَّ إِلَيْكَ رَبُّكَ عَزَّ
وَجَلَّ فِي الشَّفَاعَةِ؟ قَالَ: "لَقَدْ ظَنَنْتُ لَتَكُونَنَّ أَوَّلَ مَنْ سَأَلَنِي
لِمَا رَأَيْتُ مِنْ حِرْصِكَ عَلَى الْعِلْمِ شَفَاعَتِي لِمَنْ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ
إِلَّا اللَّهُ مُخْلِصًا يُصَدِّقُ قَلْبُهُ لِسَانَهُ وَلِسَانُهُ قَلْبُهُ."

Ebû Hureyre'nin anlattığına göre o, "Ey Allah'ın Resülü! Yüce Rabbin sana şefaahat konusunda nasıl bir hak bahşetti?" diye sormuş, Resulullah (sas.) şöyle cevap vermişti: "Senin ilme olan tutkunu bildiğim için bunu bana ilk soranın da sen olacağını tahmin etmiştim. Benim şefaahatim, kalbi dilini, dili de kalbini tasdik ederek Allah'tan başka ilah olmadığına samimiyetle şehadet eden kimse içindir."

Ahmed ibn Hanbel, II, 518.

KALPLERİN GECESİ: KADİR GECESİ

Kadir gecesi, değerini bizzat Kur'an-ı Kerim'den almıştır. Kur'an-ı Kerim, bu geceye müstakil bir sure tahsis ederek, gecenin en güzel biçimde tasvirini yapmıştır:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ﴿١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ﴿٢﴾ لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴿٣﴾
تَنْزِيلُ الْمَلَكَةِ وَالرُّوحِ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ ﴿٤﴾ سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ ﴿٥﴾

“Biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik. Bilir misin nedir Kadir gecesi? Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır. O gece melekler ve ruh (Cebrail), Rablerinin izniyle her bir iş için iner dururlar. O gece tan yeri ağarıncaya kadar esenlik doludur.” (97/ Kadir, 1-5)

Her sene Allah'tan bir bağış, Peygamber'den bir armağan gibi gelen Kadir gecesinin anlatıldığı Kadir suresi, bizlere üç mesaj getirmiştir:

Birincisi, Kadir gecesini değerli kılan “yaratılış bilgisinin ders kitabı” olan Yüce Kur'an'ın ilk nüzulüne şahit olmasıdır. Onun kadrini yücelten, Aziz Kur'an'ın rahmet yüklü evrensel mesajlarının bu gece inmeye başlamasıdır. Aynı şekilde Müslümanların Allah katındaki değerini yücelten, kadrini kıymetini yüce kılan da Kur'an-ı Azimu'ş-Şan'dır. Kur'an inmeye başladığı andan itibaren, tüm insanlığı hakka, hakikate, adalete, ahlak ve fazilete çağırılmış, hakkı anlatmaya, hakikati duyurmaya, adaleti yüceltmeye, sevgiyi yaymaya, fazilet ve erdemin hak ve hakikatin yanında yer almak olduğunu öğretmeye gelmiştir. Kur'an rahmet yüklü evrensel mesajlarıyla insanı yüceltmiş, onu şereflendirmiştir. Ancak ne zaman insan Kur'an'ın kadrini bilemez olmuşsa, o vakit beşerin ve ümmetin kadri düşmüştür. Resul-i Ekrem (sas.) bir hadisinde, “Allah nice kavimleri bu Kur'an'la yüceltmıştır. Ni-

ce kavimleri de bu Kur'an'la alçaltmıştır.” buyuruyor. Kur'an'a saygı duyarak Kur'an'ın hak, hakikat, adalet ve ahlak esaslarına riayet ederek yükselen milletler olmuştur; ancak Kur'an'a hakıyla değer vermediği için, Kur'an'ın kadrini bilmediği için kadri düşen milletler de olmuştur. O hâlde Kadir gecesini ihya etmenin birinci yolu Kur'an'la yeniden buluşmak, Kur'an'la tanışmak, Kur'an okumak ve Allah ile diyaloga geçmektir. Şair Muhammed İkbâl şöyle diyor: “Bir kimse ki dünyaya geldi, Kur'an'la tanışmadan dünyayı terk etti, o kimse hiç dünyaya gelmediğini kabul etsin!” Bu itibarla Kadir gecesini vesile kılıp Kur'an'ın kadrini kıymetini bilmeli ve bu gecede dünya semasına inen Kur'an'ı tekrar gönül semalarımıza indirmeliyiz. Kadir gecesinin faziletini, gecenin karanlığında değil karanlıkları ortadan kaldıran Kur'an'da aramalıyız.

İkinci mesaj, her Kadir gecesinin müminlere her yıl bir ömürlük fırsat sunmuş olmasıdır. “Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır.” demek, Kadir gecesi bir ömürlük zamana eş değerdir demektir. Eğer şu ana kadar yaşadığımız ömrü iyi değerlendiremediyse bu gece bize bir ömre bedel bir imkân tanımaktadır. Bu yönüyle Kadir gecesi diğer bütün kutlu zamanların üstünde ve önünde olarak Yüce Rabbimizin insanlığa bir rahmet kapısı, bir umut pınarı olarak bahşettiği mübarek bir gecedir. Bu gece, hayatımızın çok hızlı seyreden akışı içinde geçmişimizi değerlendirerek gafletle geçen günlerimizi sorgulama, günahlardan arınma, unutarak ve bilmeyerek işlediğimiz hatalara tövbe edip af ve bağışlanma dileme zamanıdır.

Üçüncü mesaj, vahiy meleği Cebrail (as.) ile Allah'ın meleklerinin Kadir gecesinde yeryüzüne selam ve esenlik getirmek üzere inmeleridir. Kur'an'ın nüzulü hürmetine bir kez yaşanan bu hadise, Cenab-ı Hakk'ın biz müminlere çok büyük bir ikramı, ihسانı ve lütfu olarak her sene tekerrür etmektedir.

Netice olarak gecelerin kalbi Kadir gecesidir. Çünkü o kalbe Kur'an nazil olmuştur. Kadir gecesini, ancak Kur'an'ın kadrini, kıymetini bildiğimiz oranda hakiki anlamda ihya etmiş oluruz. Kur'an'ın hak, hakikat, ahlak ve adalet ilkelerine sarıldığımız ölçüde bu gecede bir ömre bedel manevi gelişmeler yaşayabiliriz. Kur'an'ın barış ve esenlik mesajlarına değer verdiğimiz nispette Allah'ın meleklerinin, yeryüzüne barış ve esenlik getirmek üze-

re indiklerinin idrakine varabiliriz. “Her geleni Hızır, her geceyi Kadir bil!” şuuruyla hayatımızı sürdürdüğümüz müddetçe Kadir gecesinden hakkıyla istifade edebiliriz.

Bu ruh içerisinde geceyi kutlayalım; bu ruh içerisinde geceyi ihya edelim. Cenab-ı Hak, bu ruh ile geceyi ihya edenlerden bizleri eylesin! Bol bol Kur’an-ı Kerim okuyalım. Kur’an ile tanışmaya karar verelim! İbadet edelim. Geçmişte yaptıklarımız için tevbe ve istiğfar edelim. Mazlum, mahrum, fakir, miskin insanları unutmayalım.

Cenab-ı Hak zorda kalan, sıkıntı yaşayan kardeşlerini unutanlardan eylesin. Cenab-ı Hak geceyi Kur’an’la birlikte ihya etmeyi bize nasip eylesin. Cenab-ı Hak bin aydan hayırlı, bir ömre bedel bu geceyi hakkıyla değerlendirenlerden eylesin bizleri.

Ve gece boyunca meleklerin Hz. Cebrail ile birlikte yeryüzüne getireceği selam ve esenlik bütün memleketimizi, bütün halkımızı, bütün âlem-i İslam’ı kuşatsın.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ”لَا تُكثِرُوا الْكَلَامَ بِغَيْرِ
ذِكْرِ اللَّهِ فَإِنَّ كَثْرَةَ الْكَلَامِ بِغَيْرِ ذِكْرِ اللَّهِ قَسْوَةٌ لِلْقَلْبِ وَإِنَّ أْبْعَدَ
النَّاسِ مِنَ اللَّهِ الْقَلْبُ الْقَاسِي.“

İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre, Rasulullah (sas.)
şöyle buyurmuştur: “Allah anılmaksızın sözü uzatma. Zi-
ra Allah anılmaksızın sözün uzatılması kalplerin katılaş-
masına sebeptir. İnsanların Allah'tan en uzak olanı katı
kalpli kimselerdir.”

Tirmizî, Sıfatu'l-Kiyâme, 21.

KALPLERİN BÜYÜK SEVİNCİ: BAYRAM

Bugün bayram...

Ramazan bayramı...

Bu bayrama nice günlerden, nice iftarlardan, nice sahurlardan sonra geldik.

Onca gün oruç tuttuktan sonra neşenin, sevincin, huzurun eşine vardık.

Susuzluğa razı olduğumuz, açlıkla sınandığımız uzun gündüzlerin sonunda geldik bu selamet ve esenlik sabahına.

Çaresizliği ve mahrumiyeti iliklerimize kadar yaşayarak geldik buraya.

Zafer için sabrettik.

Kötü konuşmamak için sustuk.

Susuzun hâli ile hemhâl olmak için susadık, bekledik. Milletçe aynı sofranın etrafında her akşam çocuklar gibi sevindik, sevindirdik, sevindirildik. Hep birlikte aynı bekleyişin yolcusu olduk. Topluca aynı sevinçleri paylaşıyor olduk. Müslümanlar olarak aynı çaresizliklerin sırdaşı olduk. Müminler topluluğu olarak aynı kederlerin halkası olduk. Bizi ayrı kılan farklarımızı unuttuk, kalplerimiz ile var olmayı öğrendik elhamdülillah. Bir olduk, birlik olduk, bire bin olduk. İftarı hak ettiğimiz gibi her akşam, bugün de bayramı hak ettik elhamdülillah. Sabrın sonunda geldi selametimiz.

Bayramınız mübarek olsun.

Bayramımız yeni bayramlar doğursun. Sevincimiz yeni sevinçlerin toprağı olsun. Huzurumuz nice huzursuzlukların çaresi olsun.

Mutluluğumuz dünyanın dört bir yanındaki acılara teselliler sunsun.

Soframızdan açlar doysun. Elimizden susuzlar hep suya kansın.

Bugün Müslümanlar olarak idrak ettiğimiz bayram tüm insanlık adına bir ümit ateşidir. Cennetten dünyaya mağfiret için gelen Hz. Âdem'in duası olmak için hepimiz buradayız. Tuva

Vadisi'nde, "Ben bir ateş gördüm." diye sevinen Hz. Musa'nın ümidini çoğaltmak için buradayız.

Savaşlarla ve acılarla sarsılan yeryüzü, Rahmet Peygamberi Hz. Muhammed Mustafa'nın (sas.) son temsilcileri olan sizden, bizden sıcacık bir ümit kıvılcımı bekliyor.

Hz. İsa tebessümünü umuyor sizden bütün insanlık.

Hz. İbrahim'in serinliğini bekliyor sizden bütün dünya.

Bir Yakup sabrı umuyor, bir Yusuf müjdesi istiyor bütün insanlık sizden, bizden.

Bayram, ayrı coğrafyalardan, ayrı dillerden, ayrı ırklardan, ayrı yaşlardan, ayrı kültürlerden milyonlarca insanın şu bayram saatinde aynı sevincin etrafında halkalanması, tıpkı sizin gibi şu an yan yana oturuyor, aynı kibleye dönüyor olması, merhamet kuraklığı çeken insanlığın merhameti yeniden kuşanması için tutuşturulmuş bir rahmet meşalesidir.

Dünyayı kana bulayan ve ateşe atan ırkçılığın ve ayrımcılığın, insanlığı aç ve yoksul bırakan sömürgeciliğin ve zulmün pekâlâ yenilebileceğinin canlı şahitleri olarak yan yana oturuyorsunuz şu anda.

Sizin varlığınız canlı kalkandır insanlığı ateşe atan bütün zalimlere. Ete kemiğe bürünmüş şefkat suları ile olmak varken bu bayram günü. Az önce vücutlarınızı Allah'ın huzurunda kıyama kaldırdığınız gibi kalplerinizi de kıyama kaldırın bu bayram namazında.

Şefkatin timsali olarak yürüyün merhamet yağmurlarının keşildiği bu çoraklıkta. Kalpleriniz isyandır insanlık adına yeryüzünün kirletilmesine.

Gözleriniz açık adresi olmalı merhametin.

Ellerinizle kardeşliği yeniden inşa etmenin vakti gelmiştir artık. Merhametin ve yardımseverliğin güneşi olarak doğun ümitsizliğin üstüne. Çünkü ümit sizsiniz.

Muhterem kardeşlerim siz ümitsiniz, siz umutsunuz.

İnsanlığın ölmediğine tanıktır buradaki varlığınız. Hz. Peygamber Muhammed Mustafa'nın insanlığa dair ümidinin tükenmediğinin canlı belgelerisiniz. Sizin yüzünüzden okunuyor Hz. Peygamber'in umudu. Sizin gözünüzde, aranızda bulunan çocuklarınızın gözünde seyrediliyor ana yüreği kuşanmış bütün peygamberlerin ümidi.

Bugün yüzünüzü yerden kaldırın ve Rabbinizin veçhine bakın. Sizler şimdi, “Rabbim! Biz vurdumduymazlardan, aldırıışsızlardan, kalpsizlerden yana değiliz. Biz başkalarını aç bırakarak doyan, başkalarını ezerek muktedir olan, başkalarını yok sayarak var olanlardan değiliz. Oruç tuttuk biz, senin dileğinden yana olduk, senin tarafını tuttuk.” diyebiliyorsanız bugün bayramınızdır.

Dilinizi yüreğinize koyun ve şu an içinizde kıpırdayan o tarifsiz huzuru şahit gösterin Rabbinize. Diyebilir misiniz şimdi? “Rabbimiz! Biz senin bizden umduğunu boşa çıkarmadık, boşa çıkarmayacağız. Cimri olmadık, olmayacağız. Hep kendisine yontanlardan, çıkar hesabına düşenlerden yana durmadık, durmayacağız. Komşusu açken tok uyuyanlardan değiliz biz. Kardeşi mahzun iken sevinenlerden değiliz. Afrika’yı aç bırakanlardan da değiliz. Aksine onların açtığı yaraları sarıyoruz. Vurdumduymazların akıttığı kanı durduruyoruz. Derisinin karasına bakıp insanı aşağılayanların tarafını tutmadık biz, oruç tuttuk biz.”

Diyebiliyor musunuz, diyebiliyorsanız, bayramınız mübarek olsun.

Diyebilir misiniz şimdi, “Ey Rabbimiz! İnsanlara cennet kokulu anadillerini yasaklayan sömürgecilerin ettiklerinden uzak duruyoruz biz. Ne inanç zorbası olmaya hevesliyiz, ne de tek tipleştiricilerin tarafını tutuyoruz. Oruç tutuyoruz biz. Başkalarının malını zenginliklerini alarak mamur şehirler kuranların tarafını tutmuyoruz. Biz oruç tutuyoruz.”

Diyebiliyor musunuz, diyebiliyorsanız, bayramınız mübarek olsun.

Diyebilir misiniz şimdi? “Rabbim! Biz oruç tuttuk, dilediğince ikram edenlerden olduk. Ekmeğimizi bölüştük, huzurumuzu paylaştık. Yüreğimizin kapılarını açtık kardeşlerimize. Senin dediğince var olmak için çaba gösterdik.

Diğerkâm olduk, veren el olduk. Yetimi itip kakmadık. İsteyeni azarlamadık. Muhtacı horlamadık. Yolcuyu yolda bırakmadık. Yoksulların elinden tuttuk. Oruç tuttuk biz.”

Diyebiliyor musunuz, diyebiliyorsanız bayramınız mübarek olsun.

Diyebilir misiniz şimdi, “Rabbim! Biz oruca tutunduk da bencillik kabuğumuzu kırdık. Yetime, öksüze körelmiş gönül gözlerimizi açtık. Fakire, yoksula, aç ve susuza sağırlaşmış can kulak-

larımızı açtık. Bundan böyle hep açık tutacağız.” diyebiliyorsanız bayramınız mübarek olsun.

Diyebilir misiniz şimdi, “Rabbim! Biz yeryüzünde acı ve açlık üretenlerin yanında olmadık. Biz oruç tuttuk. Acıya açtık gözeneklerimizi. Açlığı tattık. Merhamet Peygamberi'nin tarafında durduk. Sadece Müslümanlara değil âlemlere rahmet diye gönderilen elçinin tarafını tuttuk. Yeryüzünün kederleriyle kanadık. Dil, din ayrımı yapmadan, ırk, renk farkına aldırılmadan, ‘Sonra biz de aç kalırız!’ kaygısına kapılmadan infak ettik, sadaka verdik, yardım ettik. Yığınlardan, istifleyenlerden olmadık. Senin Peygamber’ini mahcup etmedik.”

Diyebiliyor musunuz, diyebiliyorsanız bayramınız mübarek olsun.

Diyebilir misiniz şimdi, “Ey Rabbimiz! Oruca tutulduğumuz bir ramazan gecesi rahmetinle tenezzül ederek kalbimize dokundurduğunuz o kutlu sözün, mukaddes kitabın hakkını verdik. Oruç tuttuk. Kitabın tarafını tuttuk. Kur’an’ın yanında yer aldık.

Yeryüzünü yangınlarla kasıp kavuranların, insanları açlığa ve susuzluğa terk edenlerin, zayıfların üzerine basarak yükselenlerin, iktidar ve kuvvetiyle, silah ve teknolojisiyle kan ve gözyaşı akıtanların tarafını tutmadık. Seyirci olmadık yapılanlara. Kalktık yerimizden, çaresizlerin ellerinden tuttuk. Çaresizlerin çaresizliğini resimlemek yerine, çare sunduk. Kendini beğenmişlerden, kendine yontanlardan, sırf kendi çıkarını düşünenlerden olmadık.” diyebilir misiniz?

Diyebiliyorsanız bayramınız mübarek olsun.

Diyebilir misiniz şimdi, “Ey Rabbimiz! Bildik ki sen bizi böyle bencil istemezsin. Böyle aldırıışsız olmamıza razı olmazsın. Bize cimriliği, vurdumduymazlığı yakıştırmazsın. Sözünü tuttuk, ey Rabbimiz. Sözüne tutunduk. Sözünün hakkını verdik. Sen kerem sahibi Rabbimizsin, kerem elçisi kulların olmaya ahdedtik.”

Diyebiliyorsanız, bugün bayramınız mübarek olsun.

Öyleyse bu bayram, bu sözlerin bedelini ödemeye hazırlanmış kardeşlerim...

Bu bayram bu sözlerin hakkını vermek için kalkın yerinizden.

Yoksa ramazanın içimizde yaktığı ateşi çarçabuk söndürürüz. Yoksa orucun kalplerimizde kurduğu merhamet ocağını hemen cecik küllendiririz. Gerçek bayramı elimizden kaçırmaz.

Bugün bayram...

Bu bayramın eşiğine kolay gelmedik. Sınandık. Sabrettik.

Unutmayın, insanlığın ümidiyiz biz. Bayramı kendi adımıza değil insanlık adına yaşıyoruz. Rahmet Peygamberi'ne ümmet olmak demek başka toplumlara ana şefkati borçlanmak demektir.

Müslüman olmak, insan olmanın hakkını vermektir. Müslüman olmak, Rabbinin insandan beklediğini gerçekleştirmek için cehd etmektir, gayret göstermektir. Müslüman olmakla, insan olmanın hakkını vermeye yaşıyoruz. İslam'a teslim olarak, cimriliği, kini, nefreti, ayrımcılığı, dışlayıcılığı ayıklıyoruz kendimizden. Kibir kirinden yıkıyoruz yüreklerimizi.

Şimdi seslenmek ister misiniz tüketim çılgınlığı ile kalbini kuyuya itmiş, ruhunu uçurumlara düşürmüş dünyaya: Rabbimizin insana yakıştırmadığını biz de kendimize yakıştırmıyoruz. Kerimler keremi Rabbimizin keremini herkesle paylaşıyoruz.

Son olarak bayram sevincini, coşkusunu içimizde hissederek onun muştusunu gönüllerden gönüllere, evlerden evlere, şehirlerden şehirlere, ülkelere taşımamız.

Evlerin canlı bayramları çocuklarımızı bayramın coşkusuyla mutlaka tanıştıralım. Yaralı gönülleri, bitap düşmüş yürekleri onaralım. Yetimlerin, gariplerin, kimsesizlerin tebessümü ile bayramlarımızı aydınlatalım. Bayram yapamayanlara bayram yaptıralım.

Yüreklerin en ağır yükü olan küslüklere bugün son verelim.

Zorda, darda, sıkıntısız kardeşlerimize dua edelim.

Cennet vatanımız için canlarını seve seve veren muazzez şehitlerimizi de unutmayalım.

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ "مَنْ قَامَ لَيْلَتِي الْعِيدَيْنِ لِلَّهِ
مُحْتَسِبًا لَمْ يَمُتْ قَلْبُهُ يَوْمَ تَمُوتُ الْقُلُوبُ."

Ebû Umâme'den rivayet edildiğine göre, Peygamber (sas.) şöyle buyurdu, demiştir: "Kim sevabını Allah'tan umarak (ve sırf O'nun rızası için) ramazan ve kurban bayramının iki gecesini ibadetle ihya ederse kalplerin öldüğü gün onun kalbi ölmeyecektir."

İbn Mâce, Sıyâm, 68.

YILIN BAYRAMI: RAMAZAN

Her ümmetin kendince bayramı vardır; lakin hiçbir bayram, ramazan orucunun bayramı kadar emek ve sabırla kazanılmış değildir.

Ramazan sadece on bir ayın sultanı değil, aynı zamanda on bir ayın örneğidir. İbadetlerimiz, ihlasımız, güler yüzümüz, sadakalarımız, diğerkâmlığımız ramazana mahsus kalırsa riyakârlık etmiş oluruz. Riyadan sakınelim, kazandığımız güzel vasıfları senenin her gününde ve anında tazelemeyi unutmayalım.

Ramazan bayramı acılarımızın, sıkıntı ve endişelerimizin üstüne yükselmemiz gereken bir gündür. Kimselerin gelip geçmediği bir dağ başında yalnız olsak bile bayram edeceğiz, çünkü bayram içimizdedir; bir mümin, bayramını gittiği yere götürecektedir kadar güçlü bir insandır. Bayramları şenlendirecek de bizleriz.

Bizden bayram neşesi bekleyen insanlara beklediklerini ikram edelim. Bugün övünç günümüzdür; iftiharımızdır, bizden güler yüz, tatlı söz, iyi komşuluk, iyi evlatlık, iyi ebeveynlik umanları sevindirmeliyiz. Küsen dargınların eteğine gidelim, özür bekleyenlerden özür dileyelim, komşuluk, akrabalık, dostluk ve en güzeli Allah rızası uğruna gerekirse yüzümüzü toza bulayalım. Dünyanın en güzel ve en büyük bayramını, küçük nefsanî duyguların altında ezmeyelim.

İlk ziyaretimiz hastalar için olsun; hastalık hâli hepimiz için ibret, hasta olanlar için bir imtihandır. Onlar için gerek gıyaplarında gerekse yüzlerine karşı dua edelim.

Birbirimize sevgimizi ikrar ve ilan edelim; sözle beceremezsek hâl ile ifade edelim.

Bu güzel sabahtan başlamak üzere selamı aramızda yaygınlaştıralım; muhatabımızı tanımasak bile selamda önce davranalım.

Bugün cennet vatanımız için kanlarını seve seve akıtan muazzez şehitlerimiz ve geçmişlerimiz için hayır duada bulunalım;

onlar için Cenab-ı Hak'tan mağfiret ve rahmet dileyelim; ölülerin de üzerimizde hakkı vardır.

Bu güzel bayram sabahında, mümin ve şen gönülleri üzmesi gereken mühim bir gerçek vardır. Hatırlanması gerekir. Ne yazık ki Müslüman toplumlar arasında bayram sevincini hissedemeyecek kadar yaralı, yorgun, yoksul, endişeli bir haletle acı çeken topluluklar bulunmaktadır. Bu sabah, onların acısını yüreğinde hissetmemek olmaz. Onlar için, darda ve sıkıntıda ki bütün müminler için, eza ve sıkıntıda ki bütün insanlar için bütün samimiyetimizle Rabbimize yönelip dua edelim.

Biz bu bayramı hak ettik; şimdi evlerimize gidip içimizde biriktirdiğimiz neşe ve sevinçle hanelerimizi bayram yerine çevirelim.

Bizi bu güzel ve şerefli güne erdirdiği için Allah'a şükredelim. Bayramın hakkı şükran borcumuzun farkında olmaktır.

Mescid çıkışında birbirimizin bayramını tebrik etmeyi ihmal etmeyelim. Bayramımızı mescidlerden başlatalım ve onun güzelliğini bütün yeryüzüne nakşedelim.

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَدْعُو بِهِؤَلَاءِ الْكَلِمَاتِ
 ”اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ النَّارِ وَعَذَابِ النَّارِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ
 وَفِتْنَةِ الْقَبْرِ وَمِنْ شَرِّ فِتْنَةِ الْغِنَى وَمِنْ شَرِّ فِتْنَةِ الْفَقْرِ وَمِنْ شَرِّ فِتْنَةِ
 الْمَسِيحِ الدَّجَالِ اللَّهُمَّ اغْسِلْ خَطَايَايَ بِمَاءِ الثَّلْجِ وَالْبَرَدِ وَأَنْقِ
 قَلْبِي مِنَ الْخَطَايَا كَمَا أَنْقَيْتَ الثَّوْبَ الْأَبْيَضَ مِنَ الدَّنَسِ وَبَاعِدْ
 بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ اللَّهُمَّ
 إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكَسَلِ وَالْهَرَمِ وَالْمَأْثَمِ وَالْمَغْرَمِ.“

Hız. Âişe'nin rivayete göre Rasûlullah (sas.) şöyle dua ederdi: “Allah'ım cehennemden fitnesinden ve cehennem azabından, kabir fitnesinin şerrinden ve yoksulluk fitnesinin şerrinden ve Mesih Deccâl'in fitnesinden sana sığınırım. Allah'ım hatalarımı kar ve dolu suyu ile yıka beyaz elbiseyi kirden temizlediğin gibi kalbimi de günahlardan temizle. Doğu ile batının arasını uzaklaştırdığın gibi benimle günahlarımın arasını aç uzaklaştır. Allah'ım tembellikten, ihtiyarlıktan günahattan ve borçtan sana sığınırım.”

TARİHİN BAYRAMI: KURBAN

Yüce Rabbimiz kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır:

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِيذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَإِلَهُكُمْ إِلَهُ وَاحِدٌ فَلَهُ أَسْلِمُوا وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ ﴿٣٤﴾ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ عَلَىٰ مَا أَصَابَهُمْ وَالْمُقْبِي الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣٥﴾ وَالْبَدَنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافَّ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِعُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذَلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٣٦﴾

“Biz inanan her ümmet için kurban kesmeyi bir kulluk eylemi olarak öngördük ki bu amaçla kendilerine rızık olarak sağladığımız hayvanları keserken Allah'ın ismini ansınlar ve her zaman akıllarında tutsunlar ki sizin Tanrınız tek Tanrı'dır. Öyleyse bütün varlığınızla ona teslim olun ve sen de ey Peygamber, tüm iyi yürekli, alçak gönüllü kimseleri Allah'ın hoşnutluğuyla müjdele. Onlar ki ne zaman Allah'tan söz edilse kalpleri saygıyla titrer. Onlar ki başlarına gelen her türlü darlığa ve sıkıntıya göğüs gererler. Allah'a kullukta devamlı ve duyarlıdırlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan başkalarına da harcarlar. Hayvanların kurban edilmesine gelince biz bunu sizin için Allah tarafından konulmuş simgelerden biri olarak öngördük ki bunda sizin için nice yararlar vardır. Öyleyse artık kurban edilmek üzere sıraya dizildiklerinde onların üzerinde Allah'ın ismini anın ve cansız olarak yere serildiklerinde onların etinden kendiniz de yiyin. Kendi nasibıyla yetinip istemeyen kimseyi de istemek zorunda kalan kimseyi de onunla doyurun. Biz işte bu amaçla onları sizin yararınıza sunuyoruz ki şükredersiniz. Fakat unutmayın ki onların ne etleri Allah'a ulaşır ne de kanları. Lakin O'na ulaşan yalnızca sizin O'na karşı gösterdiğiniz bilinç ve duyarlılıktır. İşte bu amaçla on-

ları sizin yararınıza sunuyoruz ki size kendisine ulaşma yolunu gösterdiği için onun yüceliğini saygıyla anasınız. Öyleyse o iyilik yapanları müjdele.” (22/Hac, 34-36).

Tirmizî'nin, Ebû Umâme el-Bâhili'den rivayet ettiği bir hadiste Sevgili Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

“Ben kurban gününü bayram yapmakla emrolundum. Allah onu bu ümmet için bayram kılmıştır. Kurban kesiniz. Zira o, babanız İbrahim'in sünnetidir.”

Kitab-ı Mukaddes'in Amos bölümünde şöyle denmiştir:

“Hak sular gibi, adalet kuvvetli ırmak gibi akmadıkça bayramlarınızı hor görürüm. Hak sular gibi, adalet kuvvetli ırmak gibi akmadıkça kestiğiniz kurbanlara bakmam.”

Şüphesiz kutsal ve kutsal olmayan dinî metinlerde kurban ve bayramla ilgili anlatılanlar bunlardan ibaret değildir. Ancak bayramların dindeki yerini ve değerini sadece kutsal metinlerin kelimelerinde ve cümlelerinde değil, meydana getirdikleri medeniyetlerin canlı dinamiklerinde aramak gerekir. Biz Müslümanlar açısından bu bayramlar kadar imanı, ibadeti ve tarihi bir sevinç atmosferinde buluşturan ve bu sevinci geleceğe taşıyan başka zaman dilimleri mevcut değildir.

Ramazan bayramı, Kur'an'ın nüzulünü, İslam'ın doğuşunu her yıl yaşatırken; kurban bayramı üç ilahî dinin kendisinde birleştiği, Hz. İbrahim'den, Hz. İshak'a, Hz. Yakub'a, Hz. Yusuf'a, Hz. Musa'ya ve Hz. İsa'ya, Hz. İsmail'e ve nihayet Hz. Muhammed'e uzanan tarihe can verir. Ramazan bayramı yılın bayramıdır, kurban bayramı tarihin bayramı.

Oruçta Müslüman, tabiatla hesaplaşmasını yapar. Ramazan bayramı tabiatı yenişin bayramıdır. Kurban bayramı ise tarihi yaşamının yemişi ve bu iki bayramla Müslüman, tarihi yüklenmiş ve tabiatı yenmiş olarak yaratıcının karşısına çıkacaktır. İnsan karşısında tabiatla tarih birbirini nasıl tamamlarsa bu iki bayram da birbirini tamamlar. İnsan, oruç ayı boyunca içinde görünmeyen tabiatı yavaş yavaş kurban eder. Hac mevsimi boyunca da İslam tarihinin şuuruna vararak nefsini kurban etmeyi öğrenir. Kurban işte bu iç kurbanın sembolüdür.

Bayramlarla ilgili olarak çağımız Müslümanlarının hâli düşünlüğünde her açıdan olumsuz bir tablo ile karşılaşmak mümkündür. Çünkü imana, ibadete ve tarihe can veren bu bayram-

ların Müslümanların elinde nasıl cansız birer tarihe dönüştüğü ortadadır.

Bayram günü bir tatlı söz işitmek için hayatın bütün ağırlığını paylaşmayı göze alan çileli eşler, ihtiyar anne babalar, teyzeler ve evlerin canlı bayramları çocuklar, bize bayramlarımızın hâlâ canlı olduğuna şahitlik ederler.

İnsan ilişkilerinin tefessüh ettiği bir zamanda az da olsa evlerden evlere barışın taşınması, çelik ve beton arasında boğulan insana bir muştı haberinin götürülmesi küçümsenecek bir olay değildir. Bu bayramların, geldiği kaynağa, taşıdığı tarihe inanmayanları dahi kucaklaması başlı başına büyüklüğünü gösterir.

Sevgili Peygamberimiz'in bir kurban bayramı hutbesinde seslendirdiği bir hadisle bitirelim:

“Ey İnsanlar! Bugün kurban bayramıdır ve bugün sıla-i rahim (yani dost ve akraba ilişkilerini tazelemek) hariç Allah için kesilecek kurban kadar güzel bir amel yoktur.”

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "لَا يَدْخُلُ النَّارَ أَحَدٌ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ خَرْدَلٍ مِنْ إِيْمَانٍ وَلَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ أَحَدٌ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ خَرْدَلٍ مِنْ كِبْرِيَاءٍ."

Abdullâh (b. Mes'ûd) tarafından rivayet edildiğine göre, Resulullah (sas.) şöyle buyurmuştur: "Kalbinde hardal tanesi kadar iman olan hiç kimse cehenneme girmez. Kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan hiç kimse de cennete giremez."

Muslim, İmân, 148; Tirmizi, Birr, 61.

MÜMİNİN SEVGİ VE BARIŞ DOKUNUŞU: SELAM

Bilindiği gibi din-i mübin-i İslam'ın medeniyet mefkûresi, iyi ve güzel ilişkiler ağı üzerine bina edilmiş ve bu ağ, bizzat Sevgili Peygamberimiz (sas.) tarafından âdeta ilmek ilmek dokunarak gergef gergef örülmüştür. İslam'da insan ilişkileri hak, hukuk, adalet, doğruluk, eşitlik, merhamet, şefkat, sevgi, saygı, dostluk, kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışma gibi yüksek fazilet ve erdemler üzerine inşa edilmiştir. Söz konusu fazilet ve erdemlere ulaşmanın en güzel yollarından biri, hiç şüphesiz selam ve barış dilini ilişkilerde egemen kılmaktır.

Selam, her şeyden önce insanların birbirleriyle sağlıklı iletişim kurmalarının temelidir. Dilden kalbe, kalpten organlara; bireyden topluma ve tüm insanlığa yansıyan barış dilidir. Sosyal ilişkileri barış üzerine kurmanın, güven ve huzuru gerçekleştirmenin, dostluk ve kardeşliği geliştirmenin yoludur. Sinelerdeki ağır yükleri atmanın, küskünlük ve dargınlıkları gidermenin adresidir. Müslüman'ın kimliğini inşa eden temel bir şiar ve semboldür. Fert ve toplum hayatında barış ve güvenin sembolü, huzur ve mutluluğun kaynağı, müminlerin birbirlerine karşı iyi niyetlerinin bir göstergesidir. Daha da önemlisi kardeşlik hukukunun bir gereğidir.

Bu yüksek değer, modern zamanlarda değerini yitirmeye başladı. Toplum hayatından fert ve aileye, kitle iletişim araçlarından sanal ortamlara kadar pek çok alanda selam ve barış dili yerine çatışma ve kavga dili egemen olmaya başladı. Tanışma ve bilişmenin en güzel yolu olan selam ve barış dili, ötekileştirme, ayırıştırma ve farklılıkları tek tipleştirme ya da yok etme girişimlerinin etkisiyle büyük yara aldı. İnsanlık selam ve barış dilinden gün geçtikçe uzaklaşmaya, esenliğe sırt çevirmeye başladı. Diğer taraftan dünyevileşme ve bireysellik giderek ön plana çıkmaya başladı. İnsanlar, kalabalıklar içinde yalnızlaştı. Mahallelerin, sokak ve caddelerin aile sıcaklığını aratmayan o dostane ilişkileri

kaybolmaya yüz tuttu. İnsanlar birbirine yabancılaştı. İlişkilerde samimiyetsizlik ve güvensizlik yaygınlaştı. Selam ve selamlaşma kültürünün toplumsal hayattaki varlığı ve görünürlüğü azaldı. Artık insanlar bırakın tanımadığı insanlara selam vermeyi, tanıdıklarını bile görmezden gelmeye başladı.

Oysa selam; barış, esenlik, güven, emniyet, huzur ve mutluluk temelleri üzerine bina edilen İslam'ın rahmet yüklü evrensel mesajlarıyla hayat bulmaktır. Nihayetinde barış ve esenlik yurdu olan "dâru's-selâm"a, cennet ve Cemalullah'a ulaşmaktır. Bu da ancak bu dünyayı selam ve selamet yurduna dönüştürmek için çaba harcamakla mümkündür.

Selam, kardeşine dost olduğunun, kendisinden ona asla bir zarar gelmeyeceğinin, elinden ve dilinden herkesin güvende olduğunun sözlü teminatıdır. Ancak salt bir söz değil, kardeşinin hâlini sormanın, problemini çözmenin, yarasına merhem olmanın; dolayısıyla insana verilen değerindir.

Selam, kadın erkek, genç yaşlı, çocuk olgun demeden tanıdığına, tanımadığına, toplumun tüm kesimlerine her daim esenlik sunmaktır, dua etmektir. Hatta esenlikte yarışarak barış ve huzurun anahtarı olabilmektir.

Selam, Yüce Rabbimizin, "Bir mümin tarafından bir selamla selamlandığınız zaman siz ondan daha güzel bir karşılık verin veya aynı ile mukabele edin."¹ fermanını yerine getirmektir.

Selam, Sevgili Peygamberimiz'in (sas.), "İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız. Size, yaptığımız takdirde birbirinizi seveceğiniz bir iş göstereyim mi? Aranızda selamı yayın."² tavsiyesi gereğince müminlerin arasında sevgi ve muhabbete dayalı bir gönül bağı oluşturmaktır.

Selam, Allah Teala'nın, "Evlere girdiğiniz zaman birbirinize, Allah katından mübarek ve hoş bir esenlik dileği olarak, selam verin."³ emri uyarınca, müminlerin evlerine duayla girerek ailelerini ve evlerini bereketlendirmelerinin güzel bir vesilesidir. Selam, sadakadır. Öte dünyaya göçmüş kardeşlerimize de rahmet dilemektir.

¹ 4/Nisâ, 86.

² Muslim, İmân, 93.

³ 24/Nûr, 61.

Selam tahiyyattır, selamlaşmadır. Önce ümmetin Rabbine selamıdır. Ardından Peygamber'ine ve din kardeşlerine duasıdır. Sevgili Peygamberimiz ile (sas.) gönül bağı kurmaktır. O Sevgili Elçi'ye muhabbetlerini ve iyi dileklerini arz etmektir. Bütün müminler için selamet dileyerek selamet yollarını aramaktır. Namazlarımızı, nurani dostlarımız olan meleklerle selam vererek ve Yüce Rabbimizin "selametın kaynağı" olduğunu ikrar ederek bitirmektir. Tıpkı Resul-i Ekrem (sas.) gibi namazların ardından, "Allah'ım, Selam sensin; Selamet de ancak sendendir." diyerek niyazda bulunmaktır.⁴

Bu vesileyle ifade etmek isterim ki ülkemizin her köşesinde İslam'a hizmet etmeyi kendisine vazife addedenlerin temel görevi, selam ve barış dilini toplumun tüm kesimlerine varıncaya kadar ulaştırabilmenin gayretinde olmaktır.

⁴ Muslim, Mesâcid ve Mevzius-Salât, 135.

عَنْ شُتَيْرِ بْنِ شَكَلٍ عَنْ أَبِيهِ شَكَلِ بْنِ حُمَيْدٍ قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ
فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ عَلَّمَنِي تَعَوُّذًا أَتَعَوَّذُ بِهِ. قَالَ: فَأَخَذَ بِيَدِي
فَقَالَ "قُلِ اللَّهُمَّ! إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ سَمْعِي وَمِنْ شَرِّ بَصَرِي
وَمِنْ شَرِّ لِسَانِي وَمِنْ شَرِّ قَلْبِي وَمِنْ شَرِّ مَنْبِي."

Şuteyr ibn Şekel'in naklettiğine göre, babası Şekel ibn Hu-
meyd şunları anlatmıştı: "Hz. Peygamber'e (sas.) giderek,
'Ey Allah'ın Resulü, bana kendisiyle Allah'a sığınacağım
bir dua öğret.' dedim. Hz. Peygamber omzumdan tuttu ve
şöyle buyurdu: 'De ki, Allah'ım! Kulağımın şerrinden, gö-
zümün şerrinden, dilimin şerrinden, kalbimin şerrinden
ve şehvetimin şerrinden sana sığınırım.'"

Çağımızda, özellikle de son yıllarda hem dünyada hem ülkemizde günlük hayatta, yazılı ve görsel medyada en çok konuşulan ve tartışılan konuların başında din geliyor. Bilgili bilgisiz, sorumlu sorumsuz herkes din üzerine konuşuyor, kanaatlerini ifade ediyor, hatta tartışıyor. Bunun faydalı yönleri olabileceği gibi hem dinin kendisi için hem insanlık için çeşitli sakıncaları da olabilir. Her şeyden önce siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik bütün sorunların zaman zaman din merkezli imiş gibi takdim edilmesi, bölgesel çatışmaların din üzerinden izahı, dini; çıkar amaçlı pek çok kavga ve çatışmanın odağı hâline getirme çabaları, konuşma ve tartışmaların gerçekten dinî kaynaklı olup olmadığı konusunu tartışmaya açmaktadır.

Medeniyet tarihi büyük oranda dinden ibarettir. Din, tarih boyunca bütün insanlığın ve hayatın en önemli parçası olmuştur. Düşünülenin aksine din çağımızda da en çok yükselen değerdir. Böyle olduğu içindir ki insanların dinî konulara merakla eğilmesi, din üzerine konuşması ve tartışması kaçınılmazdır. Bütün bunlardan azade olarak dinî konular üzerine yapılan konuşmalara ve tartışmalara gelince şu unutulmamalıdır ki, hayatın en basit bir meselesini dahi ele alırken, bir tek insan hakkında yahut bir tek insanın özel bir hasleti hakkında değerlendirme yaparken dahi dikkatli olmak gerekirken; tarih boyunca yüz milyonlarca insanın en mukaddes değerlerini oluşturan din hakkında konuşurken, tartışırken, yargıda bulunurken elbette çok daha dikkatli olmak gerekir.

Her söz bir emanettir, bir konuda konuşmak için hem doğru bilgi sahibi olmak hem uygun bir dil ve üslup kullanmak bir zorunluluktur. Din hakkında her kafadan bir ses çıktığında, bizi birleştirmek için gelen dinin, bizi ayrıştıran bir unsur olarak kullanılmaya başlanması ve din üzerinden toplumsal gerginlik meydana gelmesi kaçınılmazdır.

İnsanın din üzerine konuşabilmesi için taşıması gereken bazı asgari şartlar vardır. Bu, din üzerine konuşan kişinin o din ile ilişkisine bağlıdır. Eğer din üzerine konuşan kişi, o dine iman etmiyorsa, inkâr içinde ise biz o kişiden iki şey isteriz; bu bizim en tabii hakkımızdır: Doğru bilgi ve saygılı dil ve üslup.

Doğru bilgi ile sadece dinin sahih bilgi kaynaklarını ve on dört asırlık kültür mirasını anlamamak gerekir. Yine dinin sahih bilgi kaynaklarına, Kur'an ve hadis bilgisine, on dört asırlık kültür mirası bilgisine sahip olmak da yetmez. Müslümanların, söz konusu bilgi kaynaklarından yararlanmak için nasıl bir usul ve yöntem geliştirdiklerini, dinî metinlerin ve kadim bilgilerin yaşadığımız çağ ile ilişkisi konusunda nasıl bir yorum/yahut yorumlar yöntemi veya yöntemleri geliştirdiklerini bilmek ve bu çerçevede konuşmak gerekir.

Biz, dinî metinleri anlama, yorumlama ve bilginin hayatla irtibatını kurma konusunda farklı metodolojiler geliştirmiş ve bunu diğer medeniyetlere takdim etmiş bir gelenekten geliyoruz. Din üzerine konuşan kimse, o dine iman etmiş bir ilim adamı ise bunlara ilaveten İslam ondan, bilgiye sadakat gereği salih amel, ihlas ve samimiyet isteyecektir. Ayrıca yüksek bir bilgi ahlakına da sahip olmak gerekmektedir. Din konusunda her türlü bilgiye sahip kimsenin dahi, hem bu bilgiyi elde ederken, hem bu bilgiyi başkasına naklederken takınması gereken bir edep, hem de kullanması gereken nezih bir dil ve üslup vardır. Kadim kültüre saplanıp kalmak elbette doğru değildir ancak bir bilim adamının, dinî bilgi konusunda tarihte ortaya çıkmış yüzlerce ekolü, binlerce ilim adamını, dünya kütüphanelerini dolduran her konuda oluşmuş muazzam literatürü yok sayarak konuşması ilmin kendisine, bilim adamı hassasiyetine de saygısızlık olarak nitelendirmek gerekir.

Her şeyden önce yüce dinimize göre hiç kimse dinde otorite değildir. Bilindiği gibi İslam'da ruhban sınıfı yoktur. Hiç kimse Allah adına konuşma yetkisine sahip değildir. İslam'ın ilk asırları, her açıdan örnek bir âlimler zümresi meydana getirdi. Hicri 3. asrın sonları ve 4. asrın başlarındaki bilginler, önceki nesil âlimlerle mukayese edilerek eleştiriye tabi tutuldu. Bilhassa bilgi ahlak ilişkisi açısından âlimleri veya âlimliği değerlendiren bir literatür oluşmaya başladı. Ebû Bekir el-Acurri'nin meşhur

Ahlâku'l-Ulemâ' adlı kitabı, Hatîb el-Bağdâdî'nin *İktidâu'l-İlm ve'l-Amel* adlı risalesi, daha sonraları Endülüslü âlim İbn Abdilberr'in *Câmi'u Beyâni'l-İlm ve Fadlihî* adlı eserinin bazı bölümleri, hatta tarihçi Zehebî'nin *Beyânu Zağli'l-İlm*'i ve İbnu'l-Cevzî'nin *Telbisu İblîs* adlı eserlerinde, din bilginlerinin farklı ilim alanlarında şeytanın işgalına nasıl maruz kaldıklarına yahut kalabileceklerine dair ilginç tespitlere yer verilir.

Fahrüddîn Râzî, din üzerine konuşanları üç sınıfa ayırır:

1. Bilenler ve bildiğini bilenler. Yani hem bilgi sahibi olup bildiklerinin farkında olanlar. Ona göre bunlar gerçek ilim sahibi kimselerdir. Onlara uymak gerekir.

2. Bilmeyenler ve bilmediğini bilenler, bilmediğinin farkında olanlar. Bunlar aydınlanmak isteyenlerdir. Aydınlatmak gerekir.

3. Bilmeyenler ve bilmediğini bilmeyenler. Cahil olup cehaletinin farkında olmayanlar. Asıl kaçınılması gerekenler bu kategoride olanlardır.

Bizce klasik manada “âlimler” zümresini kaybettiğimiz modern zamanlarda da dinî bilgi üreten, dinî bilgiyi anlatan kimselerin de kendilerini bir özeleştiriyeye tabi tutmaları gerekir. Hatta bu sahada ciddi eleştiriyeye, yeni bir literatürün oluşmasına şiddetle ihtiyaç vardır.

Bugün din hakkında malumatımız eskiye oranla artmıştır ancak dinî manada ilim, Hz. Peygamber'in ifadesiyle “inkıbaz” hâlinedir. Araştırmacılarımız, yazarlarımız, ilahiyatçılarımız, akademisyenlerimiz çoğalmıştır fakat “âlimlerimiz” azalmıştır. Hadis-i şeriflerde ifade buyrulan enbiyanın mirasçısı anlamında âlim, dinin hakikat çizgisi üzerinde sabit olan, Allah'ın hayır murat ettiği, dinde fakih olan, yerde ve gökte bulunanların, denizdeki balıkların bile kendisi için mağfiret dilediği, abidlerden ve şehitlerden üstün kabul edilen âlimi kast ediyorum. Ölüm, âlemin ölümü sayılan âlimi kast ediyorum.

Kişisel olarak dinden tamamen azade, eleştirel de olsa dinî bilgiden tamamen yoksun bir aydınlığın olup olmayacağı tartışılır. Ancak zaman zaman bazı aydınlarımızın, ortaçağda egemen olan kilisenin skolastik düşüncesine yönelik Batı'da yapılan eleştirileri ezberleyerek İslam'a, İslam'ın engin bilgi kaynaklarına ve İslam tarihine uyarlamalarına üzülmemek elde değil. Bilhassa din-akıl, din-bilim, din-çağdaşlık, din-demokrasi, din-ahlak ilişkileri

konusunda bazı aydınlarımızın dünyada gelişen sosyal bilimlerle ilgili gelişmelerin de çok gerisinde kaldıklarını özellikle ifade etmek istiyorum. Pek çok aydınımızın din ile ilgili konuşma ve tartışmalarında, on dokuzuncu yüzyılda Batı'da moda hâline gelen felsefi akımlardan biri olan pozitivist bakış açısı öne çıkmaktadır. Oysa pozitivist din hakkında ileri sürdüğü fikir ve yorumlar yaklaşık bir asırdır sosyal bilimciler, felsefeciler, dinler tarihi araştırmacıları ve teologlar tarafından çelişkili bulunmuş, beşerî gelişimin çok yönlü ve karmaşık yapısını indirgemeci ve ideolojik bir yaklaşımla açıklamaya çalışması sebebiyle reddedilmiştir. Ne yazık ki, Türkiye'deki bilimcilik, bilim tarihini çok geriden takip etmektedir.

Son olarak günümüz Türkiye'sinde din üzerinde sadece dine mesafe koyanların değil dindar olduklarını söyleyen bazı kimselerin de çokça konuştuğunu görüyoruz. Dindar olmak, dinin herhangi bir simgesini taşımak, hiç kimseye din hakkında sormasızca konuşma yetkisi vermez.

قَالَ أَبُو سَعِيدٍ... سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: "مَنْ رَأَى
مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ فَإِنْ لَمْ
يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ."

Ebû Saîd (el-Hudrî) diyor ki, "Resulullah'ı (sas.) şöyle derken işittim: 'İçinizden biri bir kötülük görürse onu eliyle, buna gücü yetmezse diliyle değiştirsin; buna da gücü yetmezse kalbiyle (ona karşı kin ve nefret beslesin). Bu ise imanın asgarî gereğidir.'"

Muslim, İmân, 78.

KALPLERİN İŞGALİ

Yüce Kur'an'da, Mutaffifin suresinde kalplerin paslanmasından söz eden bir ayet vardır. Mealen şöyledir: "...Hayır, hayır! Doğrusu yapıp ettiklerinden dolayı kalplerinin üzeri pas tutmuştur." Bu ayet nazil olunca bazı sahabiler bu mecazi vurguyu anlamakta güçlük çektiler. Kalbin pas tutması ne demektir? İnsan vücudunda en yumuşak, en latif organ olan kalp nasıl olur da pas tutar? İnsanın yaptığı işler, işlediği ameller kalbin paslanmasına nasıl yol açar? Bazıları bu sorulara cevap bulmakta zorlandılar. Bunun üzerine Kur'an'ın en büyük müfessiri ve mübeyyini Allah Resulü şöyle buyurdu:

"Kul bir günah işlediği zaman kalbinde siyah bir nokta oluşur. Bundan vazgeçip tövbe ve istiğfar ettiği zaman kalbi parlar. Günahтан dönmez ve bunu yapmaya devam ederse siyah nokta artar ve sonunda tüm kalbini işgal eder. İşte Allah'ın kitabında, "Hayır, hayır! Doğrusu yapıp ettiklerinden dolayı onların kalpleri pas tutmuştur." diye anlatılan pas budur."

Aslında Kur'an-ı Hakim'de kalbe dair mecazi anlatımlar sadece "kalbin paslanması" ifadesinden ibaret değildir. Kur'an, kalbin sertleşmesinden, katılaşmasından, taşlaşmasından, taştan da sert olmasından,¹ kilitlenmesinden,² bağlanması,³ kapanmasından,⁴ kılıflara bürünmesinden,⁵ hatta kalplerin hastalanmasından,⁶ gözlerini kaybedip körleşmesinden⁷ ve sonunda mühürlenmesinden⁸ söz eder.

¹ 2/Bakara, 74.

² 47/Muhammed, 24.

³ 7/Araf, 100.

⁴ 41/Fussilet, 5.

⁵ 2/Bakara, 88.

⁶ 2/Bakara, 10.

⁷ 22/Hacc, 46.

⁸ 45/Casiye, 23.

İlhamını yukarıdaki hadisten alan İslam âlimleri kalbin hakikatini anlatabilmek için ayna metaforuna başvurmuşlardır. Onlara göre insan kalbi, en yüce hakikatin ve bilgeliğin, hikmetin ve marifetin aynasıdır. Kalp, Allah'ın nazargâhı olan bir aynadır. İnsanın duygularına, sözlerine ve davranışlarına yansıtılacak hakikatin ve bilgeliğin aynası kalptir. Bu aynanın ilahî nazargâh olabilmesi için iki şeye ihtiyaç vardır: Nur dediğimiz ışık ve yansıtma özelliği veren cila. Ayna iki surette varlığa ve hakikate ayna olmaktan çıkar; kendisini kuşatan nuru kaybederek karanlıklara boğulduğu zaman hiçbir varlığı yansıtamaz. Zulmet içindeki ayna sadece zulmeti yansıtır. Ayna, kendisine yansıtma özelliği veren cilasını kaybettiği zaman yine hiçbir varlığı göstermez. Aslında bu hadis aynanın birinci hâli ile ilgili değildir. Yani bu hadisle imanın nurundan, hakikatin ışığından, marifetullahın aydınlığından tamamen mahrum kalmış bir kalpten söz edilmiyor. Bilakis her türlü ışığı olan, ancak kir, pas ve lekelerle, cilasını kaybeden gönüllerden söz ediliyor.

Kadim hadis şerhlerimizde kalbi işgal eden bu siyah noktalar ve kara lekeler, inançsızlık, inkârcılık, sevgisizlik, merhametsizlik, kin, öfke, intikam, haset gibi kötü duygu ve düşüncelerle izah edilmiştir. Yalan, gıybet, dedikodu, kibir, kendini beğenmişlik, bencillik, su-i zan, tûl-i emel gibi illetler kalbi saran siyah noktalar olarak tarif edilmiştir.

Ancak bu hadis bugün bunlardan daha öte anlamlar ifade ediyor. Şüphesiz kadim bütün zamanlarda siyah bulutlardan yağın bu kara lekeler kalpleri hep işgal altına almıştır. Ancak modern zamanlarda kalplere musallat olan kara lekeler yağmur sağanağına dönmüştür. Kalbi işgal eden duygular ve kaygılar sesli, sözlü bilgiler ve görüntüler sürekli değişmiş ve artış göstermiştir.

Aşk ve sevgi adı altında kalplere nüfuz eden sahte duygular, insanı insan kılan bütün değerleri feda edercesine yüreklere sinen dünyalık kaygılar, geçici makam ve mevkilere taparcasına bağlılık, güç tutkusu mal ve servet biriktirme hırsı, şöhret şehveti, kulaklarımızın sınırlarını zorlayan "savt-ı hamir"den daha münker sesler, Kur'an'ın lağv dediği lüzumsuz, anlamsız, faydasız söz ve lakırdılar, Hz. Peygamber'in şerrinden Allah'a sığındığı fayda vermeyen bilgiler ve nihayet gerçek ve sanal ortamda gözlerimizin nurunu, kalplerimizin sürurunu yok eden çirkin görüntü-

ler. Bütün bunlar yüreklerimizi işgal altına alan, vücut ülkemizin sultanını esir alan, en latif varlığımıza prangalar vuran kötülüklerdir. Ses ve görüntü kirliliği ile muallel olan sanal ortamlar gerçek ortamları işgal etmiştir. Çirkin bir ideolojiye dönüştürülen beden teşhiri, müptezellik ve müstehcenlik ticareti nice safi yürekleri satın almıştır. Bazen rutinleşen dinî hayat, samimiyetten uzak ibadetler, riya ve gösteriş dolu hayır ve taatler dahi kalplere perde olabilmıştır.

8/Enfâl 24'e göre kişi ile kalbi arasında Allah vardır. Kalp paslandığı, işgal altında kaldığı zaman Rabbine kapanır, perdelenir, kılıflanır, basireti kapanır, Allah kişi ile kalbi arasından çıkar. İşgal altındaki kalplerde ilahî güzellikler tecelli etmez.

Buna göre kalplerde Rahman'ın cemal ve celal sıfatlarını hissedecek korku ve ümit duygularının bulunuşu onu ilahî bir gözlem aracına çevirir. Fakat nefsin bu gözlemden mahrum bırakılması, kalbin, nefsin vesvesesi ve şeytanın aldatmasıyla süfli ve anlamsız duygulara kapılmasına yol açar. O zaman kalp asla ilahî hakikatleri alamaz olur ve Rahman'ın ilim, hikmet ve iman nurundan yararlanmak yerine değersiz arzuların üstüne düşen gölgesiyle karanlıklara gömülür. Bu durum Kur'an'da 14/Nûr suresi 40. ayette siyah bulutlar altındaki denizlerin dibinde karanlıklara gömülmüş, kendi elini, kolunu dahi göremeyen kimselere benzetilir: "Kime Allah nur vermezse onun için nur diye bir şey yoktur."

Bugün kalbin pasını silmek ve her türlü işgalden kurtarmak için bir gönül ahlakına, yürek terbiyesine ve bir merhamet eğitimine ihtiyaç vardır.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: "إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا أَخْطَأَ خَطِيئَةً نُكِّتَتْ فِي قَلْبِهِ نُكْتَةٌ سَوْدَاءٌ فَإِذَا هُوَ نَزَعَ وَاسْتَغْفَرَ وَتَابَ سُقِلَ قَلْبُهُ؛ وَإِنْ عَادَ زِيدَ فِيهَا حَتَّى تَعْلُوَ قَلْبُهُ وَهُوَ الرَّانُ الَّذِي ذَكَرَ اللَّهُ [كَلَاءً بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ]."

Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Allah Resulü (sas.) şöyle buyurmuştur: "Kul bir günah işlediği zaman kalbinde siyah bir nokta oluşur. Bundan vazgeçip tevbe ve istiğfar ettiği zaman kalbi parlatılır. Günaha devam ederse siyah nokta artırılır ve sonunda tüm kalbini kaplar. Allah'ın, (Kitabı'nda), 'Hayır, hayır! Doğrusu onların kazanmakta oldukları kalplerini paslandırmıştır.' (Mutaffifin, 83/14) diye anlattığı pas işte budur."

Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'an, 83.

KALBİN HASTALIĞI: NİFAK

فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ

“Kalplerinde münafıklıktan kaynaklanan bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır. Söyledikleri yalana karşılık da onlara elem dolu bir azap vardır.”

(2/Bakara, 10)

İnsan da diğer bütün varlıklar gibi Allah'ın yarattığı bir varlıktır. Tabii bir varlıktır. Çünkü tabiatın halk edilmiştir. Ancak insan, diğer bütün varlıklardan farklıdır. Zira Allah, ona ruhundan üflemiştir. Hür iradeyle donatmış ve kendisine halife olmaya namzet kılmıştır.

Binaenaleyh Kur'an, insanları ırklarına ve renklerine göre değerlendirmemiş, bilakis tabiatına sadık kalıp kalmadığına, fitratını muhafaza edip etmediğine bakmıştır. Servet ve sermayesine, makam ve mevkiine bakmamış, ilahî ruhu ve hür iradeyi temsil edip etmemesine bakmıştır.

Bu manada nifak ve münafıklık da Allah'ın yarattığı tabiatı bozmaktır. Tabii olmamaktır. Günümüz dünyasında insanın hem kendisi hem de başkaları ile ilişkilerine yakından bakılırsa nifak ve münafıklığın bir insanlık sorunu olduğu görülecektir.

Bireysel boyutu ile nifak, zihinsel bir şüphe ve tereddüt, parçalanmış bir hayattır. Nifakın tabiatı tabii olmamaktır. Kişilik kaybı, davranış bozukluğu ve kişinin kendine yabancılaşması nifakın en tabii sonucudur.

Bireyin bugünkü en büyük sorunu tabii olamamaktır. Tabii olamayan insan da kendisi olamamakta ve başkasının rolünü oynamaya kalkışmaktadır.

Nifak, bazen kurumsallaşır ve toplumsal bir boyut kazanır. Mesela baskıcı ve dikta yönetimlerde insanlar görüş ve düşüncelerini açıkça ifade edemez. Bu, bireyleri zorunlu bir münafıklı-

ğa sevk eder. Zamanla bu zorunluluk gönüllülüğe dönüşür. Hatta din dahi yanlış anlaşılır ve yanlış tevil edilirse nifak üretir ve kendi mensuplarını tutarsız birer münafık yapar. Saadet asrında nifak ve münafıklığın ilk kurumlaşmasının cami şeklinde olduğu unutulmamalıdır.

Nifakın evrensel boyutunu görmek için uluslararası politikaya bakmak yeterli olacaktır. Bazen diplomasi nifakın modern karşılığı olarak tezahür etmektedir.

Nifak ve münafıklığın Kur'an-ı Kerim'deki benzetmeleriyle bitirelim:

“Münafığın misali (karanlıktan kurtulmak için) ateş yakmak isteyen kimse gibidir. Yaktığı ateş, etrafını aydınlatığı zaman, Allah onların nurunu alır, karanlıklar içinde kalırlar, hiçbir şeyi göremezler.” (2/Bakara, 17).

“Yahut onların misali gök gürlemesi, şimşek çakması ve karanlıklar içinde gökten boşanan sağanağa yakalanmış kimseye benzer. Yıldırım seslerinden dolayı ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkırlar. Şimşegin çakması neredeyse gözlerini alır. Şimşek onları aydınlattıkça ışığında yürürler. Üzerlerine karanlık basınca durakalırlar...” (2/Bakara, 19-20).

“Onlara baktığın zaman kalıpları hoşuna gider. Konuştuklarında sözlerini dinletirler. Onlar bir yere yaslanmış veya elbise giydirilmiş içi kof kütükler gibidir. Her çılgılığı kendi aleyhlerine sayarlar.” (63/Munâfıkûn, 4).

“Onların kalplerinde hastalık vardır. Allah hastalıklarını daha da artırdı. Yalanlayıp durduklarına karşılık onlara can yakıcı bir azap vardır. Onlara ‘Yeryüzünde bozgunculuk yapmayın.’ dediği zaman, ‘Biz ancak ıslah edicileriz.’ derler. Dikkat edin, asıl bozguncular onlardır. Fakat farkında değiller.” (2/Bakara, 10-11).

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَدْعُو "رَبِّ أَعْنِي وَلَا تُعِنِّ عَلَيَّ وَانصُرْنِي وَلَا تَنْصُرْ عَلَيَّ وَامْكُرْ لِي وَلَا تَمْكُرْ عَلَيَّ وَاهْدِنِي وَيَسِّرْ هُدَايَ إِلَيَّ وَانصُرْنِي عَلَيَّ مَنْ بَغَى عَلَيَّ اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي لَكَ شَاكِرًا لَكَ ذَاكِرًا لَكَ رَاهِبًا لَكَ مَطْوَعًا إِلَيْكَ مُخْبِتًا أَوْ مُنِيبًا رَبِّ تَقَبَّلْ تَوْبَتِي وَاغْسِلْ حَوْبَتِي وَأَجِبْ دَعْوَتِي وَثَبِّتْ حُجَّتِي وَاهْدِ قَلْبِي وَسَدِّدْ لِسَانِي وَاسْأَلْ سَخِيمَةَ قَلْبِي."

Abdullâh ibn Abbâs'ın naklettiğine göre Allah Resul (sas.) şöyle dua ederdi: "Rabbim! Beni destekle, desteğini benden esirgeme. Bana yardım et, düşmanlarıma yardım etme. Tuzaklara karşı bana çıkış yolu göster, bana düzenlenen tuzaklara fırsat verme. Bana hidayet et, hidayete ermemi kolaylaştır. Zulmedenlere karşı bana yardım eyle. Rabbim! Beni Sana şükreden, Seni zikreden, Senden korkan, Sana itaat eden, Sana ihlas ve huşu ile bağlanan, Sana karşı bağı yanan ve daima Sana sığınan kullarından eyle. Rabbim! Tevbemi kabul et, günahlarımı affeyle. Dualarımı kabul et. Delilimi sağlam kıl, kalbime hidayet et, dilimi doğrult, kalbimdeki kin ve nefreti söküp at."

Kur'an'ın en temel gayelerinden birisi insanın anlam arayışında ona yardımcı olmak, inananların hayatını anlamlı kılmak, boş, anlamsız ve beyhude her türlü söz ve davranıştan uzak bir hayat yaşamalarını sağlamaktır.

23/Mu'minûn suresi 3. ayette, iman sahibinin kurtuluşu için boş ve beyhude her türlü sözden uzak kalması istenmiş ve şöyle buyrulmuştur:

“Onlar ki boş sözden ve anlamsız işten yüz çevirirler.”

Diğer taraftan 28/Kasas suresi 55. ayette kitaba iman edenler şöyle tanımlanmıştır:

“Onlar, anlamsız bir söz işittiklerinde ondan yüz çevirirler. Bizim işlerimiz bize sizin işleriniz size olsun. Size selam olsun (diyerek veda ederler) ve cahillik edenlerle işimiz yok derler.”

25/Furkân suresi 72. ayette ise Rahman'a gerçek anlamda ibadet edenler şöyle tarif edilmiştir:

“Onlar yalana şahit olmazlar. Yolları düşer de anlamsız sözler sarf eden kimselere uğradıklarında erdemli olmayı elden bırakmazlar.”

Bütün bu ayetlerde boş, anlamsız ve beyhude sözler için “lağv” kelimesi kullanılmıştır. Lağv kelimesi lügatte, “herhangi bir hakikate tekabül etmeyen, kelim denmeye değmeyecek boş, akde bağlanmamış, itikada dayanmayan, kalplerde ve düşüncede karar kılmamış, ciddiyetten uzak her türlü söz” demektir. Aynı kökten gelen “lügat” kelimesi ise kelamın tekabül ettiği hakikati ifade etmekten uzak olduğu için bu ismi almış olsa gerektir. Zira kelamda aslolan hakikattir. Hakikat olabilmesi için hem mutlak hakikatlere ters düşmemesi hem de insanın onu anlamlı hâle getirmesi gerekir.

Kur'an'da cennet betimlemelerinde göze çarpan en önemli husus, anlamsız söz ve davranışlardan uzak ahlaki bir hayatın var-

lığıdır. 88/Gâşiye suresi 11. ayette cennetin yüceliği, boş ve anlamsız sözlerin işitilmediğine bağlanmıştır.

78/Nebe' suresi 35. ayette cennet sakinlerinin durumu, "Cennetin sakinleri orada boş, anlamsız hiçbir söz ve yalan işitmeyeceklerdir." şeklinde;

56/Vâkı'a suresi 25. ayette ise, "Orada beyhude ve günah sayılacak hiçbir söz işitmeyeceklerdir." şeklinde açıklanmıştır.

19/Meryem suresi 62. ayette aynı husus şöyle ifade edilmiştir: "Orada, onlar asla boş ve yararsız bir söz işitmeyecekler, iç huzuru ve esenlik dileğinden başka hiçbir söz..."

56/Vâkı'a suresi 26. ayet ise şöyledir: "Orada ne boş konuşmalar duyacaklar ne de günaha yönelten bir çağrı. Ama sadece iç sükûneti ve barış müjdesi."

52/Tûr suresi 23. ayette ise cennetin sonsuz, engin nimetlerinin insanları böyle bir anlamsızlığa sevk etmeyeceği şöyle vurgulanmıştır: "Orada birbirlerine boş konuşturmayan ve günaha sokmayan kâseler uzatacaklar."

Netice olarak eğer dünyayı cennete dönüştürmek ve cennetin özellikleriyle dünyada bezenmek istiyorsak boş, lüzumsuz ve faydasız şeylerden yüz çevirmeliyiz.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ”يَا أَبَا هُرَيْرَةَ
كُنْ وَرِعًا تَكُنْ أَعْبَدَ النَّاسِ، وَكُنْ قَنَعًا تَكُنْ أَشْكَرَ النَّاسِ،
وَأَحَبَّ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ تَكُنْ مُؤْمِنًا، وَأَحْسِنُ جِوَارَ مَنْ
جَاوَرَكَ تَكُنْ مُسْلِمًا، وَأَقِلَّ الضَّحِكَ، فَإِنَّ كَثْرَةَ الضَّحِكِ تُمِيتُ
الْقَلْبَ.“

Ebû Hureyre'nin naklettiğine göre, Resulullah (sas.) şöyle buyurmuştur: “Ey Ebâ Hureyre, vera sahibi ol ki insanların en abidi olasın. Kanaat sahibi ol ki; insanların en çok şükredeni olasın. Kendi nefsin için istediğini insanlar için de iste ki mümin olasın. Sana komşu olana komşuluğu güzel yap ki; Müslüman olasın. Az gül, çünkü çok gülmek kalbi öldürür.”

İbn Mâce, II, 1410.

Müslümanlar, Hz. Peygamber'in vefatından sonra bir asır geçmeden, saadet asrının o pak, temiz ve berrak yaşayışından uzaklaşmaya, zenginleştikçe, dünyaya açıldıkça, İslam coğrafyasına yeni topraklar, yeni kaleler ve yeni saraylar ilave edildikçe İslam'ın kalp ve gönül boyutunu, içtenlik ve samimiyetlerini kaybetmeye başladılar. Bu noktada başlayan yeni bir hareket, Müslümanları kendine gelmeye, vakt-i saadetin ihlas ve samimiyetine dönmeye davet etti. Öze dönüş hareketi olarak değerlendirileceğimiz bu hareketin ilk öncüleri aynı zamanda ilk İslam âlimleri olmuş ve bütün ilke ve esaslarını Resul-i Ekrem'in zühd hayatı üzerine bina etmişlerdir. Aklı ve kalbi, ruhu ve bedeni, âlimlikle zahidliği birleştiren bu bilginler, sonraları İslam'ın ilk sufilerinden sayılmışlardır. Tasavvuf, âlim ve zahid oldukları kadar hakîm/hikmet erbabı olan bu büyük insanların başlattıkları hareketin adıdır. Başka bir ifadeyle tasavvuf, Hz. Peygamber'in örnek hayatıyla başlattığı, sahabenin yaşatmaya devam ettiği, inkıtaa uğradığı dönemde âlim ve zahidlerin öze dönüş hareketiyle yeniden başlattığı zühdün bir bilgi ve yaşantıya dönüşmesidir.

İslam'ın iki önemli boyutu vardır. Biri, bilgi ve hikmet, diğeri sevgi ve marifet. Bilgi ve hikmet boyutunu şeriat; sevgi ve marifet boyutunu tasavvuf tamamlamış ve bütün dünyaya yaymıştır. Bilgisiz sevgi gözü kör eder, akli devreden çıkarır. Bazen şirke dönüşür. Sevgisiz bilgi de kuru olur, pratik hayatta amellere dönüşmez, bazen de kişiyi dalalete sürükler, şeytanı sürüklediği gibi.

Ancak esefle belirtelim ki tasavvuf ve onun kurumsallaşmış şekli olan tarikatların bir kısmı, zamanla bilgi ve hikmetten akıl ve marifetten uzaklaşmış, asli fonksiyonunu kaybetmiş, hatta İslam'a zarar vermeye başlamıştır. Bütün iradeleri, ilahî iradenin potasında eriterek, tevhidin evrensel boyutunu gerçekleştiren bu müessese, bazı yerlerde bir tek insanın iradesine ve keyfî davranışlarına terk edilebilmiştir. Baki hakikatler fani şahsiyetler üze-

rine bina edilebilmiştir. Bu kişi ve gruplara İslam'ın bilgi ve hikmet boyutuyla karşı çıktığında “Siz, kâl ilmine değil hâl ilmine bakın.” diyerek kendi bildiklerini ve yaşantılarını tek hakikat olarak dikte etmeye çalışmışlardır. Bir kısmı aşırılığa kaçarak, fitratla savaşıyor dini zorlaştırmaya kalkışmış ve dine mağlup olmuştur. Bir kısmı da aşırı esnek davranarak İslam'ın en temel ilke ve esaslarını sulandırmaya kalkışmıştır.

Bilgi ve hikmete dayalı ilk tasavvuf mektepleri müridlerin kalplerini sevgi ile doldururken akıllarını ilimle doyurmayı unutmuş, bedenlerini terbiye ederken ruhlarını eğitmeyi ihmal etmiştir. İlim, bu mektebin olmazsa olmaz ilk şartı olmuş, ne medrese tekkeden ne de tekke medreseden hiç ayrılmamıştır. Nakşibendi tarikatının öncü isimlerinden Mevlânâ Câmî (Molla Câmî) bir beytinde şöyle demiştir:

إِذَا لَمْ يَكُنْ فِي الشَّيْخِ خَمْسُ فَوَائِدٍ
وَأِلَّا فَدَجَّالٌ يَقُودُ إِلَى الْجَهْلِ

Eğer bir şeyhte beş yararlı (vasıf) yok ise o,
Cahillere önderlik yapan bir deccaldir.

Bu yararlı vasıflardan ilkinin, “*عَلِيمٌ بِأَحْكَامِ الشَّرِيعَةِ عَارِفًا* / İslam ahkâmı konusunda, hem âlim hem de arif olacak.” diye açıklar. Yani şeyh dediğimiz kimse için sadece İslami ilimlerde doğru bilgi sahibi âlim olmak yetmez. Aynı zamanda bu bilgilerin temel dayanaklarını yani hikmeti de bilecek, *arif* olacak.

Çağımızda şeyh kimliğini bürünerek toplumun önüne çıkan bazı kişilere bu zaviyeden bakacak olursak, mürşid-i kâmil olmak için öngörülen diğer vasıfları saymaya ve diğer vasıfların bulunup bulunmadığını araştırmaya gerek kalmayacaktır.

Doğru bilgiye ve sahih inanca dayalı ilk tasavvuf mekteplerinde ilahî bir ikram olarak kabul edilen kerameti açıkça göstermek en çirkin bir davranış telakki edilirken bilgi ve hikmetten hatta sevgi ve marifetten yoksun bazı şeyhler ise bunu toplum üzerinde bir nüfuz sağlamak için pervasızca bir gösteriye dönüştürmüştür.

İmam-ı Rabbânî, kerameti, küçük ve büyük diye iki kısma ayırmıştır. Ona göre küçük keramet, havada uçmaktır nitekim

onu sinekler de yapar. Denizde yürümektir nitekim onu balıklar da yapar. Büyük keramet ise “istikamet” üzere olmaktır. Yani özünde ve sözünde doğru olmaktır. Sözlerine devamla İmam-ı Rabbânî şöyle der: “Sözünde ve özünde doğru olmayan birini havada uçarken görürseniz taşılayıp düşürün. Çünkü keramet ile istidrâcı ayıran temel faktör istikamettir.”

Bilgi ve hikmete dayalı ilk öze dönüş hareketinde zikir, kalbin biricik ilacı ve bir gönül ibadeti olarak görülmüş ve zikirde gizlilik esas alınmıştır. Oysa çağımızın bazı tarikatları bunu açıktan açığa yapmak şöyle dursun kameralar önünde bir gösteriye dönüştürmüş, orada en mahrem kalması gereken vecd hâlleri de magazin dergilerine peşkeş çekilmiştir.

İlk öze dönüş hareketi dünyevileşmeye dalmaya ve mal ile servete tapınmaya bir tepki olarak ortaya çıkmış, bu sebeple her türlü servet ve sermayeden uzak durmak esas alınmıştır.

عَنْ أَنَسٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُكْثِرُ أَنْ يَقُولَ: ”يَا مُقَلَّبَ
الْقُلُوبِ ثَبَّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ.“

Enes'in naklettiğine göre, Resulullah (sas.) sık sık şöyle derdi: “Ey kalpleri (hâlden hâle) değiştiren (Allah'ım)! Kalbimi dinin üzere sabit kıl.”

Tirmizî, Kader, 7.

Son yıllarda gerek küresel gerekse ülkeler ölçeğinde toplumların dindarlık düzeylerini ölçmek için pek çok araştırma yapılmış ve yapılmaktadır. Sosyologların, sosyal bilimcilerin, siyaset ve devlet organlarının yaptıkları bu anket ve araştırmalar, farklı amaçları bir yana; yöneltilen sorular, anketlere katılanların cevapları üzerinden yapılan dindarlık tespit ve tahlilleri ile çıkarılan sonuçlar, aslında pek çok soru işaretini de beraberinde getirmektedir. Gerçekten dindarlık bu şekilde sorularla ölçülebilir mi? Sorularla, cevaplarla, ölçümlerle ortaya çıkan dindarlık nasıl bir dindarlıktır?

Her şeyden önce din ile dindarlığın birbirinden ayrı değerlendirilmesi yanında din ve dindarlık olgusunu birbirinden ayırt edecek kriterlerin bilinmesi gerekmektedir. Zira din ile onun insan hayatındaki yerini anlamak olan dindarlık farklı hususlardır. Din, insanın Allah'la, hemcinsleriyle ve varlıkla ilişkilerini düzenleyen ilahî kaynaklı öğretiler/değerler manzumesidir. Dindarlık ise bu öğretilerin insan tarafından anlaşılan ve insan eliyle bireysel ve toplumsal hayata taşınan yönüdür. Din, mahza hakikattir. Dindarlık ise bu hakikatin beşer aynasında yansımasıdır. Dinin beşer bir peygamber vasıtasıyla vahyedilmesi ve peygamberler tarafından yaşanan bir hayata dönüşmesi, aslında din ile dindarlık arasında uçurumun olmaması içindir. Aksi hâlde dinin öğretilerine uygun olmayan dindarlık biçimleri ortaya çıkardı. Dindarlığın içinde insanın zihinsel, duygusal ve kültürel katkıları söz konusudur. Psikolojik ve sosyolojik etkenlerle beraber yanlış anlama, eksik uygulama, metodoloji yoksunluğu gibi bilimsel problemler ilave edildiğinde din ile dindarlık arasındaki uçurum daha da derinleşmektedir. Bu itibarla dindarlığın boyutlarının iyi bilinmesi icap eder.

Dindarlığın bir asli/manevi/deruni boyutu vardır; bir de maddi/şekli/zahirî boyutu vardır. Bu bağlamda deruni dindarlık dinî

yaşamak şeklinde tezahür eden dindarlığın hakiki boyutunu; şekilci, gösterişçi dindarlık ise dinî kullanmak şeklinde görünen zahiri boyutu ifade eder. Deruni dindarlıkta kişinin hareketlerine kalbindeki iman yön verirken şekilci, gösterişçi dindarlıkta dış beklentiler yön verir. Dış beklentiler sadece maddi çıkar ve menfaat değil; aynı zamanda güvenlik, teselli, sosyalite sağlama, ilgi çekme, statü ve masumiyet elde etme gibi benliğe ilişkin hususlar da olabilir. Deruni dindar, Allah'a yöneldiğinde benliğinden vazgeçerken diğeri hiçbir zaman benliğinden vazgeçmez. Kısacası kalbini ve ruhunu inancına veren, inancını kalbine ve ruhuna yerleştiren gerçek dindar, saygınlık kazanmak için hiçbir zaman dinin akidelerine sahte bağlılık göstermez.

Dinin toplumsal boyutunu namaz kılma, oruç tutma oranları ve cami sayısı gibi unsurlarla ölçmeye çalışmak doğru olmadığı gibi mümkün de değildir. Çünkü din ile toplum arasındaki ilişkiler bu şekilde tespit edilemez. Dindarlık sadece gözle görebildiğimiz ibadetler, merasimler ve ibadethanelerden ibaret değildir. Dinî hayatın, dindarlığın görülen ve görülmeyen yüzü vardır. Camiler, mabedler, simgeler, semboller, kıyafetler, dinin görünen, şekli ve maddi boyutlarıdır. Dinin maddi tezahürleri cami içinde namaz kılanların sayısıdır. Kılınan namazın huşu içinde edası ve insanları her türlü fuhşiyat ve münkerden uzak tutmasına gelince Allah katında asıl dindarlık, bu son kısım ile değerlendirilmektedir.

Dindarlığın pek çok boyutunu anket ve araştırmalarla tespit etmek mümkün değildir. Dindarlığın asli/manevi boyutu, dinin, inancın ve dindarlığın özü ve en önemli yönüdür. Maneviyat, ne kadar bilimsel olursa olsun hiçbir anketle, hiçbir araştırma ile tespit edilemez. Dinin olmazsa olmaz ilkesi, bütün ibadetlerin temeli ve her türlü söz ve davranışın özü ve ruhu, ihlas, içtenlik ve samimiyettir. İhlas ve samimiyet, Allah'ın sevgisine ve rızasına nail olmayı her şeyin fevkinde tutmaktır. Nitekim Sevgili Peygamberimiz (sas.) bir hadislerinde, "Din, samimiyettir." buyurmuş; Allah'a, Peygamber'e, Kur'an'a, meşru kamu düzenine ve bütün Müslümanlara karşı samimi olmayı dinin tanımı olarak belirlemiştir. İhlas ve samimiyetin terazisi sadece Allah'ın elindedir. İnsanların kalbini yararak görme yetkisi hiç kimseye verilmemiştir. Ancak sıklıkla rastlandığı gibi bilgi, amel ve ahlak ol-

madan, “Kalbim temizdir.” söylemi ile samimiyet iddiası, kuru bir ifadeden öteye geçmez. Dindarlıkta en önemli unsur, maneviyatın derin bir şekilde hissedilmesi ve gündelik hayatta tutum ve davranış hâline dönüştürülmesidir.

Dindarlığın bilgi boyutunu da yüzeysel araştırmalarla tespit etme imkânına sahip değiliz. Zira dindarlığın bilgi boyutu, insanın akıl yürütmesi, sorgulaması, yorumlaması ve anlamlandırması gibi bilişsel süreçleri de içine alır. İhlaslı ve samimi dindarlığın süreklilik kazanması, sergilenen her tutum ve davranışın sahih bilgiye dayanmasıyla mümkün olur. Dindarlığın nitelikli olması, bütün esaslarıyla icra edilmesi, takva temelinde gerçekleştirilmesi ve güzelleşmesi ancak bilgiyle sağlanabilir. Bilinçli olarak gerçekleştirilmeyen veya eksik ya da yanlış bilgiye dayanan bir dindarlık, İslam’ın kabul ettiği bir dindarlık biçimi değildir. İslam, ancak dinin bilinçli ve güzel bir biçimde yaşanmasını istemektedir. Ayrıca gerçek anlamda dindarlık için bilginin yanında bilgiyi doğru kullanma, farkındalık, estetik, incelik ve yücelik de gereklidir. Bilişsel düzeyde varlığı ve varoluşu anlamlandıramayan, insanın anlam arayışına cevap veremeyen bir dindarlık sinede yüktür. Böyle bir dindarlık insanın potansiyellerini de engeller. İslam’da insanın neye inandığını, ne yaptığını, yaptığı ibadetin ne anlama geldiğini bilmesi esastır. Bilmeyen insan dinini, dindarlığını yanlışlarla makul kılabilmekte, çirkinleştirebilmekte, hatta inancın temel kaide ve prensiplerinin dışına çıkabilmektedir. Cehaletin pek çok kötülüğün nedeni olduğu düşünülürse bilinçsizce sergilenen dindarlığın dinin doğru algılanmasının önünde de bir engel olduğu görülecektir.

Araştırmalarla tespit edilemeyecek bir boyut da dindarlığın duygusal boyutudur. Bu boyut, bağlanma, dayanma, güvenme, sığınma, sevme, ümitlenme gibi duygusal süreçleri içerir. Duyguları yönlendiren dindarlık olduğu gibi dindarlığa yön veren duygular da vardır. İbadet hayatı ile zenginleşmeden, dinin şifalı ellerinde gönül terbiyesinden geçmeden ve duygular terbiye edilmeden gerçek anlamda dindarlık mümkün değildir.

Dindarlıkta aslanan bilgi ile beraber bağlılık ve teslimiyettir. Dindarlığın duygusal boyutları sadece bağlanma ve teslim olmakla sınırlı değildir. Allah’ı ve Peygamber’i sevmek, ibadetlerde ihlas, niyette samimiyet, fedakârlık, korku ve ümit gibi dinin te-

melini oluşturan duygular dindarlığın tamamlayıcısıdır. Nitekim bu duygular insanların dinî hayatında o kadar etkilidir ki insan normal olarak hangi duyguları daha fazla beslemiş ve geliştirmişse din de o duygunun belirtileriyle canlanır. Eğer bir insan duygu dünyasında ilahî sevgiyi geliştirmişse sevecen, sevimli dindar; içtenliği ve samimiyeti geliştirmişse samimi dindar; fedakârlığı geliştirmişse fedakâr dindar; ümidi içinde yeşertmişse ümitvar dindar; korkuyu geliştirmişse korkak dindar; saldırganlığı geliştirmişse saldırgan dindar; kin ve nefreti geliştirmişse kindar dindar olur. Duygusal düzeyde duygularımıza zarafet ve letafet kazandırmayan bir iman, soğuk, kuru, etkisiz, güçsüz ve donuk bir dindarlık meydana getirir. Kuru, duygusuz, korkusuz, ümitsiz, merhametsiz, kibirli, kaba dindarlık gösterisi ise Allah nezdinde hiçbir değer ifade etmez.

Dindarlığın ahlaki boyutu, iman esaslarının ve ibadetlerin insanda gerçekleştirmek istediği nihai gayedir. Bu da ancak bilgiye dayalı ahlak eksenli bir dindarlık anlayışıyla mümkün olur. Dindarlık bilgi ve ahlaka dayanarak sağlam bir zemine oturur. Dindar toplum, düşünce ve davranışlarında din, iman ve ahlakı bir bütün olarak yaşayan toplumdur. Gerçek dindarlık, sadık iman ve ihlaslı bir ibadetle birlikte anne babaya iyilikle muamele etmek; akraba, yoksul ve kimsesizlere yardımda bulunmak; yakın ve uzak komşuyu gözetmek; cana kıymamak, zinaya yaklaşmamak, içki içmemek, hayâsızlık yapmamak; yetimlerin mallarına dokunmamak, verilen sözde durmak, ölçü ve tartıda hile yapmamak, rüşvet alıp vermemek, kul ve kamu hakkına riayet etmek, diğer canlılara, tabiata ve çevreye zarar vermemek gibi dinin bireysel ve toplumsal hayatta görünen emir ve yasaklarına uyma konusunda ortaya çıkar. Gerek küresel ölçekte gerekse ülkeler bazında son yıllarda yapılan dindarlık araştırmalarında yöneltilen sorulara bakıldığında dindarlığın ahlaki boyutunun da göz önünde bulundurulmadığı görülecektir.

Sonuç olarak dindarlık, yaratıcıya, kendimize, bütün insanlara ve bütün evrene karşı dürüst, adil, ahlaklı ve samimi olmaktır. Dindarlığın en temel ilkesi içtenlik ve samimiyettir. Sanal, görsel ve gösterişçi dindarlık gerçek dindarlık değildir. Dindarlık, Yaratıcıya saygılı, mahlûkata şefkatli ve merhametli olmaktır. Dindarlık, tevazudur, muhabbettir; kibir ve husumet değildir.

Dindarlık, başkasını aşağı, hor, hakir görmek değildir. Dindarlık bağnazlık, ötekini tanımamak hiç değildir. Dindarlık, herkesin iman, hikmet ve hakikat denizinden avuçlayıp içebildiğidir. Umanın kendisi değildir. Dinin bizatihi kendisi hiç değildir. Henüz bütün bunları toplumlarda tespit edip ölçebilecek bir araştırma yöntemi de gelişmemiştir.

عَنِ الْأَعْرَجِ الْمُزَنِيِّ وَكَانَتْ لَهُ صُحْبَةٌ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:
”إِنَّهُ لَيُعَانُ عَلَى قَلْبِي وَإِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ فِي الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ.“

el-Eğar el-Muzenî isimli sahabiden rivayet edildiğine göre, Resulullah (sas.) şöyle buyurmuştur: “Bazen benim kalbimde bir dalgınlık olur ve bu yüzden günde yüz defa Allah’a istiğfar ederim.”

Muslim, Zikir, 41.

KALBİN YAKARIŞI: DUA

Dua, ruhun Allah'a yükselişi ve O'nun huzurunda âşıkâne çırpınışıdır. Dua, zekânın karanlık gecesine aşkın yaptığı bir hamle ve uzattığı bir ışıktır. Dua etmek, değer verilen bir aşkın, duyarlı olmanın ve sevmenin tecellisidir. Aynı zamanda güvenmenin, inanmanın ve tanımanın yoludur. Dua ihtiyacını kendisinde öldüren bir toplum; maddi ve manevi fesat ve çöküşten korunabilecek unsurlara artık sahip değildir. Dua, bir toplumda zayıflar ve unutulmaya yüz tutarsa toplumun çöküşüne, dirençsiz kalmasına zemin hazırlar.

Dua, salt insan zaafının giderilmesi demek de değildir. Bilakis dua, insan gücünün takviyesi, olumlu işlerin sürdürülmesi ve bireyin, bireysel ve toplumsal yaşamını düzenleme isteğidir. Dua, salt bizim isteklerimizi kazanmamızın aracı değil belki bizzat bir aşkın göstergesidir. Uyuşturucu veya yatıştırıcı bir ilaç gibi mertlik ve cesareti öldüren, bilgi ve uyanık olma duyarlılığını yok eden şeye dua denmez. Güçsüzlüğü karşılamak, sorumluluktan kaçmak, işsizlik, tembellik ve tehlikelerden uzak kalmak, yaşama karşı direnmek ve toplumsal sorumluluk bilincinin yokluğu gibi eksiklik ve zayıflıkları yenmek amacıyla dua edileceğini sananlar yanılırlar.

“Kulluğun özü” olarak nitelendirilen dua hakkında Yüce Rab-bimiz, “Bana dua edin ki duanıza icabet edeyim.” (40/Mü'min, 60) buyurarak müminin kendisine yönelmesine her an karşılık vereceğini hatırlatır. Zira dua insanın varoluş nedenidir. Kul, duası sayesinde Allah katında değer kazanır. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur: “(Resulüm!) De ki: Duanız olmasa Rab-bim size ne diye değer versin!” (25/Furkân, 77).

Sevgili Peygamberimiz'den bize gelen dua metinleri tetkik edildiğinde, salt birer dua olmayıp dinî, felsefi ve ahlaki birer eğitim öğretim metinleri oldukları görülecektir. Sevgili Peygamberimiz'in duaları bizdeki gibi maddi olarak ihtiyaç duyulan şeyleri isteme

değildir. Bilakis onun dualarında beğenilen huyları ve insani faziletleri isteme vardır. Onun duaları, toplum içinde mutluluk, adalet ve huzurun oluşması içindir. Onun duaları alçaklık, adilik, zillet ve başkasına muhtaç olmaktan; zorbalık, baskı ve zulüm altında yaşamaktan; insani zayıflık ve çöküş etkenlerinden kurtulma isteğidir.

Resul-i Ekrem'in yaptığı örnek dua ifadeleri şöyledir:

“Ey Allah'ım! Ey Rabbimiz! Bize dünyada iyilik, güzellik ve nimet ver, ahirette de iyilik, güzellik ve nimet ver ve bizi ateş azabından koru.”¹

“Allah'ım! Senden hidayet, takva, iffet ve gönül zenginliği istiyorum.”²

“Allah'ım! Beni bağışla, bana hidayet nasip eyle, bana rızık ver, beni afiyette daim eyle ve bana merhamet et.”³

“Allah'ım! Bana doğru olanı ilham et ve beni nefsimin şerrinden koru.”⁴

“Allah'ım! Yaratılışımı güzel yaptın, ahlakımı da güzelleştir.”⁵

“Allah'ım! Bana öğrettiğin ilim ile beni faydalandır, bana fayda verecek ilmi bana öğret ve benim ilmimi artır. Her hâl üzere Allah'a hamd olsun. Cehennem ehlinin hâlinde Allah'a sığınırım.”⁶

“Allah'ım! Hatalarımı kar ve soğuk su ile temizle; kalbimi, beyaz elbiseleri kirlerden temizlediğin gibi hatalardan temizle, benimle günahlarımın arasını doğu ile batı arası kadar uzaklaştır.”⁷

“Allah'ım! Kederden ve üzüntüden, âcizlikten ve tembellikten, korkaklıktan ve cimrilikten, borç yükünden ve düşmanların galip gelmesinden sana sığınırım.”⁸

“Allah'ım! Fakirlikten, yokluktan ve zilletten sana sığınırım. Zulmetmekten ve zulme uğramaktan sana sığınırım.”⁹

“Allah'ım! Faydası olmayan ilimden, saygısız/imansız kalpten, doymayan/tatmin olmayan nefisten ve kabul olmayan duadan sana sığınırım.”¹⁰

¹ Buhârî, Da'avât 55.

² Muslim, Du'â 7.

³ Muslim, Zikr 35.

⁴ Tirmizî, Da'avât 70.

⁵ İbn Hıbbân, Ed'ıye 959.

⁶ Tirmizî, Da'avât 130.

⁷ Buhârî, Da'avât 38, 43-45.

⁸ Buhârî, Da'avât 39.

⁹ Ebû Dâvûd, Salât 367.

¹⁰ Muslim, Du'â 73.

“Allah’ım! Kulağımın şerrinden, gözümün şerrinden, dilimin şerrinden, kalbimin şerrinden ve tenasül uzvumun şerrinden sana sığınırım.”¹¹

“Allah’ım! Gazabından rızana, azabından affına, senden sana sığınırım. Senin kendi nefsini övdüğün gibi ben seni övemiyorum.”¹²

“Allah’ım! Kabir azabından, nefsin vesvesesinden ve işlerin dağınıklığından sana sığınırım. Allah’ım! Rüzgârın getirdiği afetin şerrinden sana sığınırım.”¹³

“Allah’ım! İşlediklerimin şerrinden ve işlemediklerimin şerrinden sana sığınırım.”¹⁴

“Allah’ım! Altından kalkamayacağım borçtan, düşmanın galip gelmesinden ve düşmanları sevindirecek bir musibete duçar olmaktan sana sığınırım.”¹⁵

“Allah’ım! Kötü bir ömür sürmekten sana sığınırım, kalp fitnesinden sana sığınırım ve kabir azabından sana sığınırım.”¹⁶

Görüldüğü gibi sevgili Peygamberimiz’den gelen dua metinlerinde düşünsel öge ağır basmaktadır. Duaların başında yer alan Allah’a hitap tarzları incelendiğinde her birinin Allah’ı tanıma konusunda birer felsefi kitap olacak mahiyet taşıdığı görülecektir. Onun duaları Allah’ı tanıma, insanı tanıma, ahlak ve toplumsal usuller, yüce ideallere ulaşma; bireysel, toplumsal ve ahlaki alçaklık, adilik ve tehlikelerden bir korku ve bir kaçış hakkındadır.

¹¹ Tirmizî, Da’avât 76.

¹² Mâlik, Du’â 497.

¹³ Tirmizî, Da’avât 94.

¹⁴ Muslim, Zikr 64.

¹⁵ Nesâî, İsti’âze 16.

¹⁶ Nesâî, İsti’âze 16.

عَنْ وَابِصَةَ بْنِ مَعْبَدٍ الْأَسَدِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ لِيَوَابِصَةَ:
”الْبِرُّ مَا اطْمَأَنَّتَ إِلَيْهِ النَّفْسُ وَاطْمَأَنَّ إِلَيْهِ الْقَلْبُ، وَالْإِثْمُ مَا
حَاكَ فِي النَّفْسِ وَتَرَدَّدَ فِي الصَّدْرِ وَإِنْ أَفْتَاكَ النَّاسُ وَأَفْتَوْكَ.“

Esed kabilesine mensup Vâbisa ibn Ma'bed, Resulullah'ın (sas.) kendisine şöyle dediğini nakletmiştir: "... İyilik, gönlü huzura kavuşturan ve içe sinen şeydir; kötülük ise, insanlar sana fetva verseler (onaylasalar) bile, gönlü(nü) huzursuz eden ve iç(in)de bir kuşku bırakan şeydir."

Dârimî, Büyü', 2.

Vefakârlık ve ahde vefa, İslam ahlakının temel umdeleri olarak kabul edilmiş, her ikisi de Allah'la ilişkilerimizi tanzim etmele-ri cihetiyle imanla ilişkilendirilmiş, birey toplum ilişkilerini düzenleyen yönüyle de hukuki müeyyidelere bağlanmıştır. Her iki haslet de İslam'ın ahlaki erdemler hiyerarşisinde en üst mertebelerde tutulmuştur.

Mümin, her şeyden önce Rabbine karşı hakşinas, kadir bilir ve vefakârdır. Rabbine karşı vefakâr olan, O'nun kullarına karşı da kadirşinas ve vefakâr davranacaktır. Annemize, babamıza, eşimize, dostumuza karşı her türlü vefasızlığımız ve kadirbilmezliğimiz, Rabbimize karşı vefamıza da gölge düşürecektir.

Aynı hususlar ahde vefa için de fazlasıyla söz konusudur. Zira insan daha varlık sahnesinde vücut bulmadan önce hayatının en büyük ahdini, en büyük sözünü hem de varlık âleminin Rabbine vermiştir. İnsan bir misakla varlık âlemine gelmiştir. Yüce Allah'ın elest bezminde, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" hitabına, "Evet (buna) şahidiz."¹ diyerek karşılık veren insan, böylece büyük bir emanet ve ağır bir sorumluluk üstlenmiştir. Bu emanet dağlara tevdi edilmiş, dağlar bu emaneti yüklenmekten kaçınmışlardır. İnsanoğlu bu büyük sözünde durmayıp emanete ihanet ettiğinde zalûm (çok zalim) ve cehûl (çok cahil) sayılacağını bile bile büyük bir cesaretle bu emaneti kabul etmiş ve Allah'a söz vermiştir.²

İnsanoğlunun verdiği bu söz, sıradan bir söz değildir. Yaratıcısına verdiği bir ahittir, bir misaktır. Varoluşumuzun nihai anlamı, verdiğimiz bu ahde sadakatimizde yatmaktadır. Bu aynı zamanda hayatımızın ve yaratılışımızın da gayesidir. Bu söze sadık kalan kişi, hiçbir zaman ahde vefasızlık etmez. Dolayısıyla ahde

¹ 7/Araf, 172.

² 33/Ahzab, 72.

vefanın gerçek manası, Allah'a verdiğimiz erdemli ve güvenilir olma sözümüzü hatırlayıp ne pahasına olursa olsun bu söze sadakat göstermekle başlar. İnananlar olarak ahlak telakkimiz, verdiğimiz söze ne derece sadık kaldığımız ile yakından ilgilidir.

Kur'an'da, verilen sözlerin yerine getirilmemesi Allah katında en sevimsiz davranışlardan biri olarak kabul edilmekte, dünyevi beklenti ve çıkar nedeniyle verdiği sözden dönenler, "Allah'a karşı verdikleri sözü ve yeminlerini az bir bedelle değiştirenlere gelince, işte bunların ahirette bir payı yoktur. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için acı bir azap vardır."³ ayet-i celilesi ile uyarılmaktadır. Sevgili Peygamberimiz (sas.) de verilen her sözü borç ve emanet olarak telakki etmiş ve şöyle buyurmuştur: "Emanete riayet etmeyenin (gerçek manada) imanı yoktur. Ahde vefa göstermeyenin (hakiki manada) dinî yoktur."⁴

Günlük hayatın akışı içinde yeni konuşmaya başlayan çocuğumuza verdiğimiz sözden, nikâhta eşlerimize verdiğimiz söze –ki bu, manevi boyutuyla bir misak, hukuki boyutuyla bir akit, ahlak boyutuyla ise bir ahittir– iş anlaşmalarından topyekûn millete verdiğimiz söze varıncaya kadar, her söz sorumluluktur. Ve verdiğimiz her söze karşı ahde vefamız, aslında Allah'a verdiğimiz söze/misaka sadık kaldığımızın bir göstergesidir.

Vefakârlık ve ahde vefa, aynı zamanda peygamberlerin temel özelliklerinden biridir. Bütün peygamberler hem Allah'a, hem insanlığa, hem de bütün varlığa son derece vefalı davranan, sözlerinde duran kişilerdir. Kur'an, yeri geldikçe bize o eşsiz vefa örneklerinin hayatlarından söz eder. Örneğin Allah'ın dostu ve nebilerin babası Hz. İbrahim, Nemrut'un ateşini göğüslerken vefasından hiçbir şey kaybetmemiştir. Oğlu İsmail ile beraber yaşamış oldukları ağır imtihanı Allah'ın ahbine gösterdikleri vefalarıyla başarmışlardır. Kur'an-ı Kerim, Hz. İbrahim'in vefasını, "Yoksa Musa'nın ve çok vefakâr olan İbrahim'in sayfelerindeki şu hakikatler kendisine haber verilmedi mi?"⁵ ayetiyle dikkatlerimize sunar.

Bütün hayatı boyunca vefakârlığı bir erdem olarak öğreten ve yaşatan Sevgili Peygamberimiz (sas.) de çevresindekilere küçük yaştan itibaren vefakâr davranmanın önemini aşlamıştır. En küçük iyilikler için dahi vefa gerektiğine vurgu yapan Allah Resulü, iyi ve kötü günde beraber olan, hüznü ve sevinçleri birlikte yaşayan eşlerin ve aile fertlerinin birbirlerine karşı vefakârlığına özel bir vurgu yapmış ve kendisi de bunun en güzel örneklerini sergilemiştir.

Unutulmamalıdır ki verilen sözlerin tutulması, ahde vefa,⁶ antlaşmalara riayet, birey olarak kurtuluş vesilesi, toplum olarak da huzur ve barış unsurudur. Tutulmayan söz, yerine getirilmeyen vaat, şartlarına riayet edilmeyen anlaşma ise, toplumsal çöküşü hızlandıracak, ahirette de bize büyük sorumluluklar yükleyecektir. Söz, Müslüman'ın onurudur. Söze sadakat, dünyada onur ve güven, ahirette ise Yüce Allah'ın iltifat ve rızasını kazanmaktır.

Bir müminin Allah'a verdiği söz ile peygambere mirasçı olmaya namzet bir âlimin yahut topluma din-i mübin-i İslam'ı anlatmayı, mihrap, minber ve kürsü vazifesini deruhte etmeyi üstlenmiş bir insanın sözü aynı değildir. Zira ikincisi, bildiği bütün hakikatleri gizlemeden, saklamadan insanlığa anlatmaya ve o bilgi doğrultusunda hayatını tanzim edip yaşamaya söz vermiştir. Mihrap bir emanettir, kürsü bir emanettir, minber bir emanettir. Ve her biri için hem Rabbimize hem de bütün topluma verdiğimiz bir söz ve ahd ü peymanımız vardır. Yüce Rabbimiz bizi, hem kendisine hem de kullarına verdiğimiz sözlere vefadan ayırmasın.

⁶ 3/Âlu İmrân, 76.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صُورِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ."

Ebû Hureyre'nin naklettiğine göre, Resulullah (sas.) şöyle buyurmuştur: "Allah sizin suretlerinize ve mallarınıza değil, kalplerinize ve amellerinize bakar."

Muslim, Birr 33.

İslam kültür ve medeniyetinde her biri birçok manayı ifade eden anlam yüklü değerlerden biri de mihrabdır. Mihrab, cami ve mescidlerde kibleyi ve imamın namaz kıldırırken cemaatin önünde duracağı yeri gösteren mimari yapının adıdır.

Kur'an'ın muhtelif ayetlerinde “mabed”, “ihtişamlı, korunaklı binalar” gibi anlamlara gelen mihrab, imamet makamı, mücadele mekânı ve mimari boyutu gibi özellikleriyle önemli bir değer olarak dikkat çekmektedir.

Camilerimizin kible tarafında duvarın ortasında girintili bir şekilde yer alan mihrab, imamın cemaate namaz kıldırırken öne geçtiği ve sadece imamet makamına tahsis edilen yer olması özelliğiyle mabedlerimizin en kıymetli ve en şerefli mekânıdır. Aynı şekilde mihrab, Müslümanların hem birlik, beraberlik ve bütünlüğünü resmeden hem de tevhid inancını temsil eden peygamber makamıdır. İslam toplumunun tefrikaya düşmemesinde, manevi temsil makamı yüksek olan mihrabın rolü büyüktür. Bu ve benzeri özelliklerinden olsa gerektir ki kişinin, tek başına namaz kılarlarken mihrabda namaza durması hoş karşılanmamıştır.

“Savaşmak” anlamındaki Arapça *harb* kökünden gelen mihrab sadece imamın, cemaate namaz kıldırıldığı mekân değil; aynı zamanda “her türlü kötülükle savaşılan yer” anlamına gelmektedir. Mihrab, hep birlikte kibleye dönüşü sağladığı gibi, kişiye ve topluma zarar veren tüm kötülüklerle mücadeleyi de sembolize etmektedir. İşte bu noktada her çeşit kötülükten uzaklaşmanın mekânı olması mihrabın muhteşem bir ahlak boyutunun da olduğunu göstermektedir.

Diğer taraftan “Allah güzeldir, güzelliği sever.” nebevi öğretisi, Müslümanların hayatlarını maddi manevi tüm yönleriyle şekillendirmiştir. Bu çerçevede İslam'ın bidayetinden günümüze mimari gelişimi uzun bir döneme yayılan ve dinî mimarinin en önemli unsurlarından biri hâline gelen mihrab da İslam sanatı-

nın eşsiz güzelliklerinin ve estetiğinin sergilendiği şaheserler olarak ortaya çıkmıştır.

Bütün bunlarla birlikte irfan geleneğimizde de mihraba derin bir anlam yüklenmiştir. Yeryüzündeki her cami Kâbe'nin bir şubesi, her mihrab da camide kibleyi remz eden en önemli unsurdur. Diğer taraftan Kâbe, nazargâh-ı ilahî ve insanın hayat kaynağı olan kalbe eşdeğerdir. Bu sebeple imam, namazı bitirdikten sonra arkasını kibleye, yönünü de insanlara döner. Çünkü imanın karşısında birden fazla kible ve Kâbe; arkasında ise tek bir kible ve Kâbe vardır. Kâbe ile kalp arasındaki bu bağlantıyı dışa yansıtmanın ve Kâbe'den alınan ilham ile gönüller inşa etmenin gerekliliğinin bir kez gönül yıkmak yetmiş defa Kâbe'yi yıkmaya eşit kabul edilerek izah edilmesi oldukça manidardır. Bunu Molla Câmî meşhur bir beytinde şöyle dile getirmiştir:

*Kâbe bünyâdı Halîl-i Âzer'est
Dil nazargâh-ı Celîl-i Ekber'est*

Kâbe, Âzer oğlu İbrahim peygamberin inşa ettiği taş bir yapıdır. Gönül ise yüce Allah'ın nazargâhıdır.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "مَنْ كَانَتْ
الْآخِرَةُ هَمَّهُ جَعَلَ اللَّهُ غِنَاهُ فِي قَلْبِهِ وَجَمَعَ لَهُ شَمْلَهُ وَأَتَتْهُ الدُّنْيَا
وَهِيَ رَاغِمَةٌ، وَمَنْ كَانَتْ الدُّنْيَا هَمَّهُ جَعَلَ اللَّهُ فَقْرَهُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ
وَفَرَّقَ عَلَيْهِ شَمْلَهُ وَلَمْ يَأْتِهِ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا مَا قُدِّرَ لَهُ."

Enes ibn Mâlik'in rivayet ettiğine göre, Resulullah (sas.) şöyle buyurmuştur: "Kimin kaygısı ahiret olursa Allah onun zenginliğini kalbine yerleştirir, iki yakasını bir araya getirir ve dünya zelil bir şekilde ona gelir. Kimin kaygısı da dünya olursa Allah onun fakirliğini iki gözü arasına koyar ve onun iki yakasını bir araya getirmez; kendisine de ancak onun için takdir edilen dünyalık ne ise o gelir."

RAHMAN'IN GERÇEK KULLARI

“Fark Ettiren” anlamına gelen ve Kur'an-ı Kerim'in isimlerinden de biri olan Furkân suresinde müminlerin vasıfları şöyle dile getirilmiştir:

وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا

“Rahmân'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir.” (25/Furkân, 63)

Müminler, Rahman'ın has kullandır. Rahman'ın kulları öncelikle merhametlidirler. Yeryüzünde mütevazı bir hayat yaşarlar. Kibirleşmezler, gururlanmazlar, başkalarına üstünlük taslamazlar.

Tevazu, Kur'an-ı Kerim'in en çok üzerinde durduğu ahlaki bir ilkedir. Daha çok sosyal ilişkileri içeren bu ilke, insanın hem yaratıcısı ile, hem de diğer insanlarla ilişkisini düzenlemektedir. Tevazu, hiçbir zaman miskinlik, aşağılık duygusuna kapılmak ve başkaları karşısında kişinin kendisini küçük görmesi değildir. Tevazu, kişinin yerini bilmesidir, alçakgönüllü olabilmesidir. Ancak günümüzde bireysellik çok fazla ön plana çıktığından egoizm, benlik, bencillik, kibir ve gurur gibi hastalıklar çağımızın hastalıkları hâline gelmiştir.

وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامٌ

“Cahiller onlara laf attıkları zaman, ‘selâm!’ der (geçer)ler.” (25/Furkân, 63)

Diğer taraftan insan, sosyal ilişkilerinde pek çok insanla karşılaşmaktadır. Bu insanlar içerisinde özellikle cahil insanlarla ilişkiler hiç çekilmez. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus da Kur'an-ı Kerim'de “cahil” tabirinin hiçbir zaman okuma yazma

bilmeyen anlamında kullanılmadığıdır. Nitekim günümüzde de “diplomalı cahiller” diye kullanılan çok güzel bir tabir vardır. Çünkü tek başına değerden arınmış bir bilginin insanı herhangi bir yere götüremeyeceğini çağımız insanı artık görmüştür. Kur’an-ı Kerim’in cahillerle ilişkilerde müminler için getirdiği ilke, cahiller kendilerine sataştığında onların seviyesine inmeden selam deyip geçmeleridir. Çünkü müminler, vakur ve mütevazı insanlardır.

وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا

“Onlar, Rabblerine secde ederek ve kıyamda durarak geceleyenlerdir.” (25/Furkân, 64)

Müminler, geceleri kalkarlar, Rablerinin huzurunda kıyamda dururlar ve Rableri için secdeye kapanırlar. Secde, sadece namazın bir parçası olarak emredilmiş bir ibadet değildir. Secde hem insanın kendisinden geldiği toprakla buluşması, hem insanın tevazuunun çok önemli bir göstergesi, hem de yaratıcısının huzurunda eğilmesidir. Onun için bir hadiste insanın yaratıcısına en yakın olduğu hâlin secde olduğu belirtilmiştir.

وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا

“Onlar, Rabblerine secde ederek ve kıyamda durarak geceleyenlerdir. Onlar, şöyle diyenlerdir: ‘Ey Rabbimiz! Bizden cehennem azabını uzaklaştır, gerçekten onun azabı sürekli bir helaktır!’” (25/Furkân, 65-66)

Müminler, ahiretin farkında olarak yaşarlar. Hayatı dünyadan ibaret bilerek bir hayat yaşamazlar. Hayatın geçici olduğunu bilirler ve ahirette karşılaşılabilecekleri herhangi bir azaptan korunmak için yaratıcılarına yalvarırlar.

وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا

“Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır.” (25/Furkân, 67)

Müminler, harcama yaptıkları zaman ne israf ederler, ne de cimri davranırlar, ikisinin arasında bir yol izlerler. Yani harcamalarında ölçülüdürler. Beled suresinde inanmayanların özellikleri sayılırken övünerek mal tüketmelerinden söz edilir. Hâlbuki servet ve servet harcamakla övünmek insanın bir değeri değildir. Üretmek bir değerdir. Maalesef çağımızda müthiş bir tüketim ekonomisi oluşmuş ve insanlar, tüketim toplumu hâline gelmiştir. Tüketim bir değer hâline geldiğinde insanlar tüketmek için yaşarlar. Tüketmek bir değer olarak insanlar tarafından kabul edildiğinde insanlar tüketmek için üretirler ve bu uğurda da insanı insan yapan değerler heba edilir. Kur'an-ı Kerim'in harcama konusunda getirdiği ilke iktisattır. İktisat, "harcamada orta yolu bulmak" demektir. "Muktesit", aynı zamanda adil davranan demektir. Yani iktisat ile adalet Kur'an-ı Kerim'de eş anlamlıdır. Peygamberimiz de "İktisatlı hareket eden fakir olmaz." derken bunu kastetmiştir.

Müminler, harcama yaparken cimrilik yapmazlar. Cimrilik, kötü bir haslettir. Çünkü Allah, verdiği nimeti üzerimizde görmek ister.

وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ

"Onlar, Allah ile beraber başka bir ilaha kulluk etmeyen..." (25/ Furkân, 68)

Müminler, Allah dururken başka ilahlara tapmazlar. Bu ilahlar ister görünen, müşahhas türden olsun, isterse soyut, görünmeyen türden olsun fark etmez. Başka ilahları tanrı edinmek ifadesi ile putlar da nefsini kendisine tanrı edinenler de kendi arzularını tanrılaştıranlar da kastedilmiştir.

وَلَا يَفْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا

"...Haksız yere, Allah'ın haram kıldığı cana kıymayan ve zina etmeyen kimselerdir. Kim bunları yaparsa ağır azaba uğrar." (25/ Furkân, 68)

Müminler, Allah'ın haram kıldığı cana kıymazlar, zina etmezler. Çünkü bunları yapan büyük günaha düşmüştür ve kıyamet günü kat kat azaba çarptırılacaktır. Adam öldürmüş, zina etmiş

ve şirke düşmüş biri cehennemde ebedî kalabilir. Ancak bunun bir istisnası vardır. O da tevbedir. Kişi, tevbe eder ve tevbe ile birlikte iman eder, durumunu düzeltir ve salih amel işlerse Allah, kötülüklerini iyiliklere dönüştürüp onları affedeceğini belirtmiştir. Tevbe, Kur'an-ı Kerim'in daima açık bıraktığı bir kapıdır.

وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا

“Onlar, yalana şahitlik etmeyen, faydasız boş bir şeyle karşılaştıkları zaman, vakar ve hoşgörü ile geçip gidenlerdir.” (25/ Furkân, 72)

Müminler, yalana şahitlik etmezler, boş ve kötü sözlere rastladıkları zaman da vakarlı bir şekilde onlardan yüz çevirip geçerler. Müminler, yalana ve kötülüğe seyirci kalmazlar. Kendilerine faydası olmayan, anlamsız bir şeyle karşılaştıklarında orayı terk ederler.

Bu konuda hayat programımızı, yaptıklarımızın ne kadarının anlamlı, ne kadarının anlamsız, ne kadarının boş, ne kadarının dolu olduğunu sorgulamalıyız. Kur'an-ı Kerim'de cennetin birçok güzelliği yanında özellikle cennette yalanan ve lüzumsuz hiçbir sözün işitilmeyeceğinden söz edilmektedir. Dolayısıyla eğer insanlar, dünyayı cennete dönüştürmek istiyorsa lüzumsuz ve faydasız şeylerden yüz çevirmelidir. Nitekim Hz. Peygamber, boş oturanlara selam dahi vermemiştir.

Müminler, kendilerine Allah'ın ayetleri hatırlatıldığında ayetlere karşı duyarsız kalmazlar. “Yaratıcının bizlere mesajı nedir?” diye merak duyarlar, mesajı anlamaya ve onu yaşamaya çalışırlar.

Müminler şöyle dua ederler: “Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler bağışla ve yüzümüzü aydınlatacak, ağartacak bir aile hayatı ver. Bizi mahcup edecek eş ve çocuklar değil. Bizi takva sahiplerine önder kıl.”¹

Bu dua, temiz toplum olmanın, dünya ve ahirette huzur bulmanın anahtarıdır. İşte bunlara sahip olanlar eğer sabrederek bu işleri yaparlarsa bunun karşılığında cennetin en yüksek makamına ulaşırlar. Orada hürmet ve selamla karşılanırlar. Orada ebedî kalırlar. Orası ne güzel bir yerdir.

¹ 25/Furkân, 74.

Furkân suresinin son ayetinin mealiyle bitirelim:

قُلْ مَا يَعْبُؤُا بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا

“(Ey Muhammed!) De ki: ‘Duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin! Siz yalanladınız. Öyle ise azap yakanızı bırakmayacak.’”²

² 25/Furkân, 77.

قَالَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ”يَا بُنَيَّ إِنَّ
قَدْرَتَ أَنْ تُصْبِحَ وَتُمْسِيَ لَيْسَ فِي قَلْبِكَ غِشٌّ لِأَحَدٍ فافْعَلْ“،
ثُمَّ قَالَ لِي: ”يَا بُنَيَّ وَذَلِكَ مِنْ سُنَّتِي وَمَنْ أَحْيَا سُنَّتِي فَقَدْ
أَحْبَبَنِي وَمَنْ أَحْبَبَنِي كَانَ مَعِيَ فِي الْجَنَّةِ.“

Enes ibn Mâlik anlatıyor: “Resulullah (sas.) bana dedi ki, ‘Evlâdım! Eğer kalbinde hiç kimseye karşı hile olmadan sabaha ve akşama erişmeyi başarabilirsen bunu yap. İşte bu benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimi yaşatırsa beni sevmiş olur, kim de beni severse cennette benimle birlikte olur.’”

Tirmizi, İlim, 16.

Yüce Rabbimizin, “İnsan için ancak çalıştığı vardır.”¹ ayeti ile Sevgili Peygamberimiz’in (sas.), “Kişi, elinin emeğinden daha hayırlı bir şey asla yememiştir.” hadisi, emeğin ve kişinin çalışarak hayatını kazanmasının önemine vurgu yapmakta, “İşçiye ücretini alın teri kurumadan veriniz.” sözü de insan emeğinin, emeği kullanan açısından değeri üzerinde durmaktadır. Dolayısıyla kendisi değerli olan insanın emeği de değerlidir.

Ayrıca statüler farklı olsa da işçi ve işverenin önce Allah’a, sonra da birbirlerine karşı sorumlulukları vardır. Nitekim zenginlerin, ticaret erbabının büyük bir hırsla mal biriktirme yarışına girip hizmetçilerini ve kölelerini hor ve hakir gördükleri bir zamanda, Sevgili Peygamberimiz’in “Hizmetçileriniz, kardeşlerinizdir.” ifadesi, haksızlık ve zülüm üzerine kurulu yapıyı değiştirmeye yöneliktir. Bir kudsi hadiste Allah Teala, çalıştırdığı işçiye işini yaptırdığı hâlde ücretini ödemeyen kimsenin kıyamet gününde hasmı olacağını bildirmiş, Sevgili Peygamberimiz, “Her kimin kardeşi hizmetinde çalışırsa, yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin.” buyurmuş, onlara güçlerini aşan işler yüklememeyi, eğer ağır işler yüklenirse de yardım etmeyi istemiştir.

Evet, Müslümanlar, işvereniyle, işçisiyle, işsiziyle kardeşler. Aralarında bulunan sosyal ilişkilerdeki ast üst ilişkisi ne olursa olsun, neticede birbirlerine kardeşçe davranmak durumundadırlar. Zenginiyle fakiriyle, patronuyla işçisiyle İslam ahlakının öğretileri doğrultusunda hareket etmelidirler. Maddi durum, mevki ve makamları ne olursa olsun aralarında şefkat ve merhamete dayalı dayanışma ve yardımlaşma esastır. Nitekim bizim medeniyetimizde kaynağını Kur’an-ı Kerim ve Sevgili Peygamberimiz’in sünnetinden alan ve “kardeşlik esasına dayalı mesleki eğitim” diye niteleyebileceğimiz “Ahilik” müessesesi, her sanat ve zanaat

¹ 53/Necm, 39.

erbabının, yetiştirdiği çırağına, kalfasına, ustasına sadece iş ve mesleğini değil; aynı zamanda kardeşliği, hak ve sorumluluğu, alın terini ve emeği, helal kazancı, dürüstlüğü, sadakati ve teva-zuu öğretmesini sağlamıştır.

Modern zamanların yeni olduğu kadar karmaşıklık ve çeşitlilik arz eden ticari ve iktisadi muameleleri karşısında Rahmet Peygamberi'nin günümüzün ölçüleriyle ancak bir kasaba sayılabilecek bir şehrin küçük bir pazarında, bir hurma teknesinin başında irat ettiği, "Bizi aldatan bizden değildir." sözü, bugün de bütün sadeliğiyle hüküm sürmektedir. Bu bağlamda İslam'ın iktisat adına ortaya koyduğu esaslar, bir bütün olarak, nasıl kazanmalı ve nasıl harcamalı sorularının cevabıdır. Zira ne kadar karmaşık olursa olsun bütün iktisadi haksızlık ve tecavüzlerin temelinde, "Sen çalış ben yiyeyim." bencilliği yatmaktadır. Bencilliğinin mağlubu olan insan, aldatmaktan, sömürmekten ve zulmetmekten çekinmez.

İslam'ın getirdiği hükümler, helal ile haramın arasını ayıran sınırlardır. Bu sınırların delilsiz, hüccetsiz ve keyfi bir şekilde genişletilmesi Allah'ın hakkına (*hukûkullâh*) tecavüzken, daraltılması ise kulun hakkına (*hukûku'l-ibâd*) tecavüzdür. Bu sınırları ihlal, emeğin ve emekçinin mağduriyetine ve haklarının zayı olmasına; sınırlara riayet ise, hakkın teslimine ve sosyal nizamın sürekliliğine vesile olur. Üzülerek ifade edelim ki emek, yaşadığımız çağda sarfiyatı çok fazla yapılan, karşılığı az ödenen ve aynı zamanda çok fazla zayı edilen bir değerdir.

Şurası iyi bilinmelidir ki emeğin değmediği, erişmediği bir hayat yoktur ve düşünülemez de. Çünkü emek, hayatın idamesi için çok büyük bir değerdir. Dolayısıyla emek hangi aşamada olursa olsun, hangi elden çıkarsa çıksın kutsaldır. Bu açıdan emeğiyle hayata dokunan ve insanlığa katkı sunan herkes kıymetlidir.

Sonuç olarak yüce dinimiz İslam'ın öğretileri, Resul-i Ekrem'in (sas.) örnek hayatı bizlere, say u gayret göstermeyi, emek sarfetmeyi, alın teri dökmeyi, emeğin hakkını vermeyi, emrimiz altında çalışanlara adaletle muamele etmeyi emreder. Sevgili Peygamberimiz'in ahlakını ahlak edinme şiarında olan kardeşleri olarak bizler, emeğe ve emeği sarf edene verdiğimiz değerle, ona biraz daha yaklaşmış olacağız.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: "قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ:
أَعَدَدْتُ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ، وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ،
وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ."

Ebû Hureyre'den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sas.) şöyle buyurmuştur: "(Yüce) Allah şöyle buyurdu: 'Salih kullarım için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiç kimsenin aklına gelmeyen şeyler hazırladım.'"

Muslim, Cennet, 2.

HAK VE HAKİKAT

Modern zamanlarda hakların savunulması ve korunması amacıyla uluslararası düzeyde pek çok kurum ve kuruluşun varlığına rağmen yaşadığımız dünyada haksızlıkların, zulümlerin ve hak ihlallerinin azalmak bir yana artıyor olması insanlığın geleceği adına kaygı vericidir.

İslam kültür ve medeniyetinde “hak” kavramı oldukça geniş bir anlam yelpazesine sahiptir. İnsanın Rabbi, kendisi, diğer insanlar, canlılar ve içinde yaşadığı çevre ve tabiatla olan ilişkisinde İslam’ın iman, ibadet, ahlak, muamelat ve ukubatla ilgili tüm esasları “hak” kavramı ile yakından ilişkilidir. Bu itibarla dinî ve akli hemen her ilim dalında “hak” konusu ele alınmıştır.

Her şeyden önce Yüce Rabbimizin güzel isimlerinden biri olan Hak, Kur’an’da ve Hz. Peygamber’in hadislerinde İslam, Kur’an, vahiy ve tevhid anlamlarına geldiği gibi hayatın içinden hemen her konuyu anlatmak üzere kullanılmış; ayrıca ölüm, kıyamet, cennet ve cehennem gibi ukba ile ilgili olarak da kullanılmıştır. Hak, hem korunması, gözetilmesi ya da sahibine ödenmesi gereken maddi veya manevi imkân, pay, eşya ve menfaat; hem de kişinin yetkileri, ayrıcalıkları ve diğer varlıklara karşı görev ve sorumlulukları demektir.

Resul-i Ekrem’in (sas.) hadislerinde Allah’ın ve Peygamber’in hakkından din kardeşliği hakkına; İslam’ın hakkından Müslüman’ın Müslüman üzerindeki hakkına; ana baba hakkından evlat ve çocukların hakkına; akraba ve komşuluk hakkından arkadaşlık ve dostluk hakkına; karıkoca hakkından misafir ve yolcu hakkına; beden ve organların hakkından ailenin hakkına; fakir ve dilenci hakkından bitki ve hayvanların hakkına kadar çok geniş bir alanda haklardan ve bu hakların getirdiği yükümlülüklerden söz edilmektedir. Rahmet Peygamberi’nin (sas.), “Her hak sahibine hakkını ver!” hadisi herkese haklara riayet etme yükümlülüğünü getirirken; “Her hak sahibinin konuşma yetkisi vardır.”

sözü de hak sahibinin hakkını kullanma, koruma ve isteme yetkisini ifade etmektedir.

Yüce dinimize göre hakkın kaynağı, sahibi ve belirleyicisi Yüce Allah'tır. Yüce Rabbimiz Kur'an'da, tüm insanlığı hakka, hakikate, adalete, ahlak ve fazilete davet etmiş; hakkı anlatmaya, hakikati duyurmaya, adaleti yüceltmeye, sevgiyi yaymaya; fazilet ve erdem de hak ve hakikatin yanında yer almak olduğunu öğretmeye gelmiştir. Kültürümüzde gelenekselleşen bir duada, "Allah'ım! Hakkı hak olarak bilip hakka uymayı, batılı batıl olarak bilip batıldan uzaklaşmayı nasip eyle!" ifadeleri hak şuurunun canlı tutulmasına yöneliktir.

Trafikteki bir kuralı çiğnemekten çevreye zarar vermeye; her türlü israftan kamu malını çarçur etmeye; sigara içmekten ormanları yakmaya; adam kayırmacılıktan ayrımcılığa; mezhep, meşrep ve cemaatçilikten ırkçılığa; rüşvetten yolsuzluğa; kumardan gasba; dolandırıcılıktan hırsızlığa; aldatmadan hileye; karaborsacılıktan haksız kazanca; giybetten iftiraya; yalandan sahteciliğe; cinayetten şiddet ve teröre İslam'ın yasakladığı bütün eylem ve davranışlar, aslında hem Allah'ın hakkına hem de insanların hakkına bir tecavüzdür.

Fert ve toplum hayatının bir denge ve düzen içinde sürdürebilmesi, hak duyarlılığıyla yakından ilgilidir. Bu bilinci vicdanlara yerleştiren ise hakkın, kaynağına olan imandır. Zira tarih boyunca meydana gelen hak ihlallerine bakıldığında bunun, bir davranış sorunu olmasının ötesinde bir inanç sorunu olduğu görülecektir. Dolayısıyla hak meselesinin inanç boyutu çözülmeyen davranış boyutunu çözmek mümkün değildir. Bir başka ifadeyle hakkın ve hakikatin kaynağının Cenab-ı Hak olduğu, hak ihlalinin sadece insana karşı yapılan bir zulüm ve haksızlık değil, aynı zamanda Allah'a karşı bir saygısızlık olduğu kalplere yerleşmedikçe, hak ihlallerinin önüne geçmek imkânsızdır.

Bugün bütün insanlığın gözü önünde başta Suriye ve Myanmar/Arakan olmak üzere dünyanın muhtelif yerlerinde gerek din kardeşlerimizin gerekse masum insanların maruz kaldığı vahşet ve insanlık dramı, hak ve hukuk tanımayanların canavarlaşan ve azgınlaşan iradeleri karşısında hakkın gereğini yerine getirmek, İstiklal Şairimiz Mehmed Âkif'in ifadesiyle "hakkı tutup kaldırmak" insanlığa düşen bir görev ve sorumluluktur.

Son olarak Şunu ifade etmek gerekir ki geleneğimizde ölen bir insanın kabri başında yapılan telkin, aslında sadece ölene yapılan bir hatırlatma değil aynı zamanda geride kalanların bir ömür, hak ve hakikat uğrunda yaşamaları gerektiğine yönelik bir hatırlatmadır.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: "لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبَرٍ" قَالَ رَجُلٌ: إِنَّ الرَّجُلَ يُحِبُّ أَنْ يَكُونَ ثَوْبُهُ حَسَنًا وَنَعْلُهُ حَسَنَةً. قَالَ: "إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ، الْكِبَرُ: بَطْرُ الْحَقِّ وَغَمَطُ النَّاسِ."

Abdullâh ibn Mes'ûd'un anlattığına göre, bir gün Hz. Peygamber (sas.), "Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse cennete giremez." buyurdu. Bunu duyan bir adam, "Ama insan elbisesinin ve ayakkabısının güzel olmasından hoşlanır!" deyince, Allah Resulü, "Allah güzeldir, güzelliği sever. Kibir ise hakikati inkâr etmek ve insanları küçük görmektir." buyurdu.

HAYÂ HAYATTIR

Hayâ, İslam ahlakının en temel kavramlarından biridir.¹ Bu, öyle bir kavramdır ki kelime yapısı itibarıyla bünyesinde hayatı, tatmini, rahmet, bereket ve sağlığı, mülkü, mülkün bekasını, selam ve dostluğu barındırmakta; aynı zamanda afet ve beladan salim olma, kaçınma ve gizlenmeyi de ifade etmektedir.

Ahlaki bir mefhum olarak ise hayâ, çirkin ve mezmum olan her şeyden uzak durma ve hakkı teslimde kusur etmeme anlamına gelmektedir.

İslam, fert ve toplumun terbiyesi düşüncesini, hayat felsefesini böyle şümullü bir mefhum üzerine kurmuştur. Bu itibarla söz konusu mefhumu kuvveden fiile aktarabilen bir insan, hayatın, canlılığın, diriliğin, dostluk, barış, sevgi ve adaletin numune-i imtisali olacağı gibi onu hayata aktarabilen bir cemiyet de hakiki manada bir saadet cemiyeti olacaktır.

Başta Buhârî ve Muslim olmak üzere hadis koleksiyonlarımıza şöyle bir göz attığımızda, “Ben, güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim.”² diye buyuran Sevgili Peygamberimiz’in bizzat kendisinin hayâ timsali olduğu ve bu konuya ne kadar ehemmiyet verdiği açıkça görülür. Onun aşağıdaki hadis-i şerifleri bunlardan yalnızca birkaçıdır:

“Hayâ imandan bir şubedir.”

“Her dinin bir ahlakı vardır. İslam ahlakı ise hayâdan ibarettir.”

“Hayâ, pür hayır demektir.”

“Hayâ, ancak hayır getirir.”

“Allah’tan hakkıyla hayâ ediniz.”

“Allah, hayâ edilmeye insanlardan daha çok layıktır.”

Hayâ, bütün erdemlerin ifadesi; hayâsızlık ve fuhşiyat ise reza-

¹ Hayâ konusunda daha geniş bilgi için “Samimi İmanın Şubeleri” adlı yazıyı tekrar inceleyebilirsiniz. Bkz. bu kitap 49-54. sayfalar.

² Hakîm, *el-Mustedrek*, II, 670.

letin, tefessüh ve kokuşmanın, vahşet, atalet ve miskinliğin, tatsızlık ve kaosun kaynağıdır. Hayâ, insanın insanlığının tabiri; hayâsızlık ise tereddinin, süfliyatın, behimi arzuların, maddeye yani ruhsuzluğa doğru gidişin ve inhitatın tarifidir. Hayâ, insanın Allah, tabiat, eşya ve hemcinsleri karşısında olması gereken yerin muhafazası; hayâsızlık ise isyanın, inkârın, haddini bilmezliğin, tahribat ve haksızlığın göstergesidir.

Tarih, hayâ timsali fert ve toplumların örnekleriyle doludur. Aksi de mevcuttur. Ancak biz bu çağda hayâsızlığın sembolü faaliyetlerin ve eylemlerin en bayağısını idrak etmiş olmakla meyyus ve mahzunuz.

İnsanlık tarihinin hiçbir döneminde asrımızdaki gibi iffet ve namusa tasallut, yavruların, anne ve babaların gözleri önünde ırza tecavüz, savaş stratejisi olarak bilinçli ve planlı bir şekilde yapılmamıştır. Hayâ yoksunu bir medeniyet, türünün en sefil örneklerini gözler önüne sermektedir.

Sevgili Peygamberimiz ne güzel ifade etmişlerdir:

“Hayâ etmedikten sonra dilediğini yap.”³

³ Buhârî, Ehâdisu'l-Enbiyâ, 51, hadis no. 3224.

عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ قَالَ: لَا أَقُولُ لَكُمْ إِلَّا كَمَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ، كَانَ يَقُولُ: "...اللَّهُمَّ! إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ، وَمِنْ قَلْبٍ لَا يَخْشَعُ، وَمِنْ نَفْسٍ لَا تَشْبَعُ، وَمِنْ دَعْوَةٍ لَا يُسْتَجَابُ لَهَا."

Zeyd ibn Erkâm şöyle demiştir: "Ben size Allah Resulü'nün (sas.) söylediğinden başka bir şey anlatmıyorum! O şöyle derdi: '...Allah'ım, fayda vermeyen ilimden, huşu duymayan kalpten, doymayan nefisten ve kabul olunmayan duadan sana sığınırım.'"

Muslim, Zikir, 73; Nesâî, İstiâze, 65.

1

Bilginin insanlığı için ne derece vazgeçilmez önemde olduğu, İslam'ın bilgiye ne kadar değer verdiği, Müslüman fert ve toplumların bilgi ve hikmetle donanımlı olmalarının nasıl ehemmiyet taşıdığı bilinen ve tekrarlanagelen bir gerçektir. Biz, farkını bilgi ile ortaya koyan ama bunu, bilginin malzemesinde veya türünde değil bizzat onun ahlak ve sorumluluk niteliklerinde arayan, hatta bilgiyi ahlak ve hikmetle özdeşleştiren bir medeniyetin mensuplarıyız.

Bugün, çağdaş iletişim teknolojileri sayesinde bilginin salt enformasyona, enformasyonun da eğlence sektörüne dönüştüğü ve giderek enformatik bir cehaletin ve kirliliğin egemen olduğu dünyamızda üzerinde en çok durulması gereken esas konu, bilgiden çok bilgi ahlakı ve bilgi, insan ilişkisinin ahlaki boyutu olmalıdır. Zira evrensel anlamda bilim, icatlardan icatlara atılırken ahlaka ve insanı insan yapan değerlere olan inanç bu duruma ayak uyduramamaktadır. Daha bilgili olmak, daha ahlaklı daha erdemli ve daha doğru olmak anlamına gelmemektedir. Ne yazık ki, aklın şaşırtıcı ve sınırları zorlayan ilerlemelerine tanıklık eden çağımız, insanlığa barış yerine savaş ve terör getirmektedir. Geçen yüzyılda, bilim ve teknik alanında yaşanan gelişmeler barışa değil, sanki savaşa ve teröre hizmet etti. İnsanlığın öldürme güçleri tetiklendi; kinin, öfkenin ve budalalığın eline korkunç silahlar verildi. İnsan teknolojinin kölesi oldu. Tüketim, lüks, açgözlülük, hırs sınır tanımaz boyutlara ulaştı.

Esasında ahlaka duyulan ihtiyaç olguların büyüklüğüyle doğru orantılıdır. Bugün bilim ve teknoloji alanında yaşanan büyük gelişmeler ahlaka olan ihtiyacın büyüklüğünü de ortaya koymaktadır. Evet, "Gücün ahlakı hukuktur." denilir, ama ahlakı dışlayarak gücü hukukla sınırlamak da pek mümkün görünmemektedir. Bunlar, sadece batılı/seküler bilgi için geçerli değil; varlık sebebi ahlak olan dinî bilgi için de büyük ölçüde söz konusudur. Gün-

müzde dinî bilginin elde edilebilme imkânları geçmişe göre büyük bir gelişme göstermiş olsa da bilgi düzeyindeki gelişmelerin bireysel ve toplumsal hayatta ne derecede bir ahlak ve sorumluluğa dönüştüğü oldukça tartışmalı bir husustur.

Modern zamanlarda başta ahlak felsefesi olmak üzere bilimsel anlamda ahlakla ilgili çalışmalar ciddi bir gelişme göstermiş ve farklı alanlarda zengin bir literatür ortaya çıkmıştır. Bütün insanları bağlayan genel bir ahlaktan söz edildiği gibi her meslek için belli bir ahlaktan da söz edilmiştir. İş ahlakı, çalışma ahlakı, ticaret ahlakı, üretim ahlakı, tıp ahlakı, siyaset ahlakı, düşünce/kalem ahlakı gibi başlıklar sık sık kullanılsa da bilgi ahlakı pek kullanılan bir başlık değildir. Belki bilginlerin ahlakından söz edilmektedir, ama salt bilgi ahlakından söz edilmemektedir. Müslümanlar, ilmi, ahlak ve sorumluluk olarak gören bir anlayışı temsil etmek durumunda oldukları için biz, buna uygun olarak “bilgi ahlakı” tabirini kullanmayı tercih ettik. Önce bilim ahlakı, araştırma ahlakı gibi başlıklar altında zikredilen bazı ahlaki ilkelere değinelim sonra da rivayete dayalı geleneksel ahlaka dair eserlerimizde ilmin adabı, ilmin hukuku, ilmin ziyneti, ilmin afetleri, ilmin gaileleri ve ilmin zayi edilmesi gibi başlıklar altında yer alan rivayetlerden hareketle bazı hususlara işaret etmeye çalışalım.

Bilginin güç, sermaye ve iktidarla ilişkisi; başka bir ifadeyle ulema ümera münasebeti, tarih boyunca pek çok problemin müessir sebebi olmuştur. Bilgi, güç ve iktidar arasında çok yönlü, zorunlu ilişkilerin var olduğu inkâr edilemez. Bu ilişki, iktidar olmak isteyen bilgi ve bilgiyi kullanmak isteyen iktidar şeklinde cereyan etmiştir. Bu işten zararlı çıkan ve istismar edilen, bilgi ve ona sahip olan bilginler olmuştur. Zira en dindarından en sekülerine kadar her türlü iktidar, gerek meşruiyet sorununu ve gerekse kitleler üzerinde kuracağı egemenliği sağlama almak veya gücüne güç katabilmek için bilgiden ve bilginlerden hoyratça istifade etmek istemiştir. Her durumda ilmin hassasiyetine bağlı kalarak gayr-i ahlaki kullanıma set çekmek veya doğru olan her bilgide mevcut olan gücü zorbaların kapris ve ihtiraslarına peşkeş çekmek gibi her türlü olumlu ve olumsuz tavrı, bilgi ahlakının yahut bilgi, güç, iktidar ilişkilerinin ahlaki ilkeleri belirlemelidir.

Bilginin kurumsal bir nitelik kazanması modern zamanlara özgü bir durum değildir. Ancak modern zamanlarda eğitimin ideolojik bir çehre kazanması, kurumsal bilgiyi zorunlu kılmıştır. Bilgi ahlak ilişkisi açısından Ortaçağ'daki kilise okulları, medreseler ve modern zamanların üniversiteleri arasında çok büyük bir farkın olduğunu söylemek bazen güçleşmektedir. Başta kurumun kendisi, onun verdiği rütbe ve payeler, hiyerarşik düzen ve diploma, varlık sebebi hakikatin üstündeki perdeyi kaldırmak olan bilginin önüne geçmiştir. Söz konusu kurumların doğrudan güç ve iktidarla kurdukları ilişkiler, bilginin salt gerçeği ortaya çıkarmasına çoğu zaman engel olmuştur.

Bilgi, tarih boyunca işlevsel olarak genellikle iki amaçla kullanılmıştır:

1. Statüko adına mevcut durumun kalıcı olmasına katkı sağlamak.
2. Var olanı yeterli görmemek; daha iyiye ve doğruya yönlendirmek.

Bilgi ahlakına göre birincisi doğru değildir. Zira mevcut olan, içinde barındırdığı yanlışlıkları, zulüm ve baskıları sürdürme eğilimindedir. Kurulu düzen her zaman hakikatin ortaya çıkmasını istemeyebilir. Böyle olunca bilgi eleştiri niteliğini yitirir ve eleştirel olmayan bilgi de ahlaktan uzaklaşma eğilimine girer. Aslında sadece hakikati ortaya çıkarmakla iş bitmez; onu örten yalan ve yanlış bilgilerle mücadele etmek de gerekir. Bu mücadelede eleştirel bilgiye ihtiyaç vardır. Ancak eleştiride adalet ilkesinden hiçbir zaman ödün verilmemelidir. Bir ilim adamı eleştiride adalet ilkesini göz ardı ederse bu durum onun güvenilirliğini ortadan kaldırır.

Modern zamanlarda bilim ahlakı veya akademik ahlak denilince üzerinde en çok durulan husus, ilim adamının tarafsızlık ilkesi olmuştur. Bu durum ilk bakışta önemli bir ahlak ilkesi gibi görülebilir. Elbette hakikati keşfetme yolculuğuna çıkan bir ilim adamının kendi heva ve hevesinden, kendi ön yargı ve şartlanmışlıklarından, güç ve iktidarın dayatmalarından uzak kalarak hakikate ulaşma çabası anlamında tarafsızlık önemli bir ahlak ilkesidir. Ne var ki tarafsızlık ilkesinden ne kastedildiği önemlidir. Kime göre ve nasıl bir tarafsızlık? Her şeyden önce ilim adamı tamamen tarafsız olabilir mi? İlim adamının tarafsız olması ne ka-

dar mümkün veya ahlakidir? Hakikat arayıcısı olan ilim adamı, hakikatten yana taraf değil midir? Öyleyse bir ilim adamının taraflısızlık ilkesi bilgi ahlakına gösterdiği hassasiyet bağlamında ele alınmalıdır.

Bilgi ahlak ilişkisi açısından en önemli husus, bilginin elde edilış gayesi ve buna uygun kullanımudur. Zira Elmalılı Hamdi Yazır'ın ifadesiyle söylemek gerekirse, "Her ilim muhterem olabilir, ancak her ilim büyüklüğü nisbetinde ilmî haysiyetle hayr ü şerre müsaid olur. İlim her ne kadar harika engiz ve ne kadar ince ve yüksek olursa şerr ü fitne ihtimali de o nisbette büyük olur. İlimler hüsn-i isti'mal edilirse zehirlerden devalar, suistimal edilirse devalardan, sümûm istihsal edilir."

Bu konuda hadisçilerin serlevha yaptıkları bir hadis vardır: İbn Mâce'nin Abdullâh ibn Ömer'den rivayet ettiğine göre Resul-i Ekrem şöyle buyurmuştur: "Her kim sefihlerle tartışmak, bilginlere üstünlük taslamak yahut insanların yüzlerini kendisine çevirmek için ilim talep ederse o kimse ateştedir." Aynı hadisi Câbir ibn Abdillâh şu ifadelerle rivayet etmiştir: "Bilginlere üstünlük taslamak, sefihlerle mücadele edebilmek ve meclislerde kendinize yer açabilmek için ilim öğrenmeyin. Her kim böyle yaparsa varacağı yer ateştir."

Ebû Hureyre'den gelen bir rivayete göre ise Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Her kim sadece Allah rızası için elde edilmesi gereken bir bilgiyi dünyalık bir menfaat için elde etmeye kalkışursa kıyamet günü cennetin kokusunu bile hissedemez."

Hadis musannefatımızın "Kitâbu'l-İlm" bölümlerinde rivayetlerin yoğunlaştığı diğer bir konu ilim amel bütünlüğüdür. Öyle ki bu konudaki rivayetler Hatib Bağdâdî'nin *İktidâu'l-İlmü'l-Amel* adlı muhalled eserine vücut vermiştir. İbn Abdilberr *Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fadlih* adlı eserinde Hz. Ali'den şu sözü nakleder: "Ey ilim taşıyıcıları, ilminizle amel edin. Âlim, ilmi ile amel eden, ilmi ameline muvafık olan kimsedir." Hz. İsa'nın şöyle dediği nakledilmiştir: "Amel etmek için değil de konuşmak için ilim talep eden kimse nasıl olur da ilim ehlinden sayılır?"

Her bilgi faydalıdır. Ancak amel olarak pratik hayata yansımayan bilgi faydasız kabul edilmiş ve Hz. Peygamber'in Allah'a sığındığı işlerin başında faydasız bilgi gelmiştir. Sürekli yaptığı dua şöyledir: "Allah'ım! Faydasız bilgiden, saygı duymayan kalpten,

doymak bilmeyen nefisten, yaş dökmeyen gözden ve dikkate alınmayan duadan sana sığınırım.”

İlmin adabı başlığı altında yer alan rivayetler tevazu, hilm, vakar ve sekinet kavramlarını ilimle birleştirmek gerektiğine işaret eder. Taberânî'nin *Evsat*'ında rivayet ettiğine göre Resul-i Ekrem şöyle buyurmuştur: “Allah için ilim öğrenin, ilim için de sekinet ve vakar öğrenin; mütevazı olunuz, zorba bilginlerden olmayınız.” Hz. Peygamber ilim ve vakar kavramlarını başka yerlerde de birlikte kullanmış ve “Allah'ım! İlmimi artır.” diye dua ettiği gibi, “Rabbim vakarımı arttır.” diye de dua etmiştir.

Eğer bir insan bilgi ve hikmetle donanmışsa, bilgi ve hikmete uygun sekinet ve vakara sahip olmuşsa, söz konusu bilgi ve hikmeti bir ahlak ve sorumluluk olarak pratik hayata aktarmışsa, artık o kişinin ahlaki her davranışı hilm adını alır. Artık ilim ve hilm birleşmiştir. Resul-i Ekrem, “Hilm kadar ilme yakışan bir şey olamaz.” buyurmuştur.

Hilm sahibi âlimler konuştuğlarında ilimle konuşur, sustuklarında hilmle susarlar. Hilm kelimesinin Türkçemize, “uysallık ve yumuşaklık” diye çevrilmesi yanlış olmuştur. Çünkü hilm, sefih kelimesinin zıddıdır.

Rivayete dayalı geleneksel ahlak kaynaklarımıza Hz. İsa'dan şöyle bir söz geçmiştir: “Domuzun boynuna inci asmayın, zira domuz inciden anlamaz. Aynı şekilde istemeyene hikmet vermeyin, zira hikmet inciden daha kıymetlidir. Hikmeti istemeyen kimse domuzdan daha kötüdür.” İbn Abdilberr aynı ifadeleri Hz. Peygamber'den gelen bir hadis formunda şöyle nakletmiştir: “Kardeşim İsa bir gün İsrailoğulları'na konuşurken şöyle demişti: “Ey İsrailoğulları! Hikmeti, ehli olmayana vermeyin ona zulmetmiş olursunuz.”Başka bir rivayette bu hususlar “ilmin hukuğu” olarak ifade edilir. Rivayet şöyledir: “Malının senin üzerinde nasıl hakkı varsa ilmin de senin üzerinde hakkı vardır. Ehil olmayana ilim vermeyin, cahillik yapmış olursunuz. Ehil olandan esirgemeyin, günah işlemiş olursunuz. Sefihler yanında hikmetli konuşmayın, seni yalanlarlar; hekimlerin yanında batıl konuşmayın seni azarlarlar.”

عَنْ أَبِي بَرزَةَ الْأَسْلَمِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ” يَا مَعْشَرَ
مَنْ آمَنَ بِلِسَانِهِ وَلَمْ يَدْخُلِ الْإِيمَانُ قَلْبَهُ: لَا تَغْتَابُوا الْمُسْلِمِينَ
وَلَا تَتَّبِعُوا عَوْرَاتِهِمْ فَإِنَّهُ مَنْ اتَّبَعَ عَوْرَاتِهِمْ يَتَّبِعِ اللَّهُ عَوْرَتَهُ،
وَمَنْ يَتَّبِعِ اللَّهُ عَوْرَتَهُ يَفْضَحْهُ فِي بَيْتِهِ.“

Ebû Berze el-Eslemî'den rivayet edildiğine göre, Resulullah (sas.) şöyle buyurmuştur: “Ey diliyle iman edip, kalbine iman girmemiş olan kimseler! Müslümanların gıybetini yapmayın ve onların gizli hâllerini araştırmayın. Çünkü her kim onların gizli hâllerini araştırırsa Allah da onun gizli hâlini araştırır. Allah kimin gizli hâlini araştırırsa onu evinde (gizlice yaptıklarını ortaya çıkararak) bile rezil eder.”

İslam medeniyetinde kardeşlik, en üst seviyede ele alınarak insanlık ailesine mensup olmanın getirdiği bir gerçeklik olarak değerlendirilmiştir. Yüce Rabbimizin, “Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık..” (49/Hucurât, 13) ayeti ile Sevgili Peygamberimiz’in on binlerce Müslüman’a irat ettiği Veda Hutbesi’nde, “Hepiniz Âdem’densiniz. Âdem de topraktır.” hadisi öncelikle bütün insanların Hz. Âdem’den ve Hz. Havva’dan gelen kardeşliğini ilan etmektedir. Kerim Kitabımız, Hüd, Salih ve Şuayb peygamberlerden, kendi kavimlerinden farklı inanca sahip olmalarına rağmen onların kardeşleri olarak söz etmiştir. Hz. Ali’nin, “Ya hilkatte eşimsin ya dinde kardeşimsin.” sözü de aynı hakikati ifade etmektedir. İslam’da, insanlıkla birlikte, insanı insan kılan yüksek inanç ve değerlerle birbirine bağlanmaya daha büyük bir önem verilmiştir.

İnsanlık, önce kardeşlikle tanışmasına rağmen tarih boyunca pek çok kardeşlik ihlallerine tanıklık etmiştir. Hz. Âdem’in oğullarından Kâbil, kıskançlık ve menfaat duygularına yenik düşerek kardeşi Hâbil’i öldürmüştür. Yine aynı sebeplerle Hz. Yakub’un oğulları, kardeşleri Yusuf’a ihanet etmişlerdir. Tarih boyunca sayısız cinayet ve katliamlar yaşanmış, pek çok savaş, insanların bitmek tükenmek bilmeyen hırs, arzu ve tamahkârlıkları yüzünden çıkmıştır. Aslında kardeşliği zedeleyecek duygular insanoğlunun benliğinde başından beri hep var olagelmıştır. İnsanlığın atası Hz. Âdem’den âlemlere rahmet olarak gönderilen son peygamber Hz. Muhammed Mustafa’ya (sas.) kadar bütün peygamberler bir bakıma yeryüzünde bozulan kardeşliği her fırsatta yeniden tesis etmek için gönderilmişlerdir. Çünkü kardeşlik yitirildiğinde bıraktığı boşluğun doldurulması imkânsızdır.

Kardeşlik için ille de kan bağı şart değildir. Mümin gönülleri birbirine bağlayan iman bağı yeterlidir. Cahiliye döneminde

birbirlerine düşmanlıklarıyla ün salmış Evs ve Hazrec kabilesine mensup Arapların iman bağıyla nasıl kardeşler hâline geldikleri, iman kardeşliğinin toplumda nelere kadir olduğunun en güzel örneklerinden biridir. Peygamber şehri Medine’de Enes ibn Mâlik’in evinde Sevgili Peygamberimiz’in Ensar ile Muhacirler arasında gerçekleştirdiği kardeşlik uygulaması, tarihte eşi ve benzeri bulunmayan, tüm çağlara damgasını vuran örnek bir uygulamadır. Bu uygulama sebebiyledir ki, hicretin ardından Medineliler, Muhacir kardeşlerine evlerinin kapısını açmakta âdeta yarışmış, ellerinde ne var ne yoksa hemen her şeyi bölüşmüşlerdir. Muhacirler de kendilerine sunulan kardeşlik bağlarını sadece şükran ve vefa duygularıyla karşılamakla kalmamışlar; aynı zamanda bu kardeşliği pekiştirmek için canla başla çalışmışlardır. Neticede fazlası olan eksigi olandan yüz çevirmemiş, eksigi olan bu yüzden kendini zaaf sahibi bilmemiştir. Esasında eksik olan hep söylenen değildir, kardeşliktir. Çünkü kardeşlik her şeyden önce bir retorik/söylem ve edebî bir kurgu değil, bir hukuk ve ahlaktır. İşte Ensar ve Muhacir böyle bir kardeşliği yaşayarak ortaya koymuşlardır.

Hicretten önce kavmiyetçilik, asabiyet ve menfaat üzerinden ittifaklar oluşturmaya alışmış olan Medine, hicretten sonra soy, renk ve coğrafya farklarını öne çıkartmayan yeni bir toplum ruhuyla şekillenmiştir. Böylece soy, nesep ve ırk kardeşliğinden daha üstün olan İslam kardeşliği tesis edilmiştir.

Bugün başta İslam dünyası olmak üzere topyekûn insanlık âleminin duçar olduğu manevi problemlerin gerek tanımlanma, gerekse çözüme kavuşturulması konusunda Peygamber Efendimiz’in risaletine başvurma ve onun rehberliğinde ilerleme konusunda ciddi ve kayda değer bir ihmalkârlıkla karşı karşıyayız. Etrafımızı saran dost ve kardeş Müslüman ülkelerde meydana gelen iç çatışmaların ortaya çıkardığı kaosu İslami değerler üzerinden onaylamak ve bunları mazur görmek asla mümkün değildir. “Ben, beni görmeden bana iman eden kardeşlerimi özleyorum.” buyuran Sevgili Peygamberimiz’in bugün yaşadığımız acılar karşısında neler hissedeceğini tahmin etmek hiç de zor değildir. Kardeşlik bağlarının neredeyse ciddi yaralar aldığı bir zaman ve mekânda hem Peygamber Efendimiz’e (sas.) hem de bir birimize kardeş olmanın iklim ve ortamlarını yeniden bulmak ve

onun özlemini çektiği kardeşler topluluğu olmayı yeniden hatırlatmak zorundayız.

Müslüman coğrafyasında meydana gelen kardeş kavgaları, iç çatışmalar, kardeşlik ortamını ciddi anlamda yaralamakta, “Ümmet-i Muhammed” olma duyarlılığı ciddi bir şekilde hasara uğramaktadır. Allah’ı bir, Peygamber’i hak bilme düsturundan ayrılmaması gereken ve bu ana çerçeve içinde kardeşlik hukukunu tesis etmek zorunda olan Müslümanlar ne yazık ki bugün bölge coğrafyamızda uyandırılan fitneye dâhil olmakta, birbirlerine kin duyabilmekte, buğz edip intikam rüzgârlarına kendilerini kaptırabilmektedirler. Oysa biz Müslümanlara düşen kardeşlerimizin arasını bulmak ve hiçbir zaman adaletten ayrılmamaktır. Bugün cehalet, kör taassup ve dünyevi çıkarlardan beslenen bir gerilim ve çatışma ortamı, İslam’ın pak ve nezih kardeşlik dilini köreltmekte, Müslüman kardeşliğinin Ensar Muhacir kardeşliğinden beri süregelen tarihsel akışını göz ardı etmekte ve bizi Sevgili Peygamberimiz’in (sas.) özlemini çektiği kardeşler topluluğu olmaktan uzaklaştırmaktadır.

On dört asır önce birbirlerine düşmanlıklarıyla ün salmış Evs ve Hazrec kabilelerini, Ensar ile Muhaciri birbirine kardeş kılan İslam’ın yüce değerleri bugün de eğer bu değerler doğrultusunda ilişkiler ağı yeniden inşa edilebilirse aynı şekilde bütün Müslümanları hatta tüm insanlığı birbirine kardeş kılmaya yetecektir.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ
فَقَالَ تُقْبَلُونَ الصَّبِيَّانَ فَمَا نُقْبَلُهُمْ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ ”أَوْ أَمْلِكُ لَكَ
أَنْ نَزَعَ اللَّهُ مِنْ قَلْبِكَ الرَّحْمَةَ.“

Hz. Âişe'den rivayet edildiğine göre bir bedevi Resulullah'a
“Siz çocuklarınızı öpüyor musunuz? Biz çocuklarımızı öp-
meyiz.” deyince, Resulullah (sas.) “Allah senin kalbinden
merhameti çekip almışsa ben ne yapayım!” buyurmuştur.

Buhârî, Edeb 18.

İnsanlığın ortak paydaları için aşılacak bütün sınırlar, ya insanın düşünce dünyasında ya da bireyin ve toplumun manevi ve ahlaki tutum ve davranışlarında gizlidir. Varlık anlayışımız; kâinata, tabiata bakışımız; insan telâkkimiz ve âlem tasavvurumuz söz konusu sınırların başlıca belirleyicisidir.

Hem düşünce dünyamızın hem de manevi, ahlaki tutum ve davranışlarımızın belirlenmesinde dinlerin ve kültürlerin ne kadar önemli olduğu izahtan varestedir. Ancak dinlerden ve kültürlerden bağımsız olarak modern insanın bu sınırları aşma çabası içinde olduğu, hatta dinlerin ve kültürlerin sınırlandıramadığı işbirliğini yakalama gayreti içinde bulunduğunu ima etmek elbette pek çok hakikati ters yüz etmek anlamına gelecektir.

Yardımsızlık pek çok yüksek değer ve erdemi bünyesinde barındıran evrensel bir kavramdır. Bütün evrensel olgulara ilişkin dinlerin ortak noktalarını tespit etmek mümkündür. Amaçta, yöntemde ve kapsamda farklılık arz etse de bir ilke olarak yardımsızlığı içinde barındırmayan bir din ve gelişmiş bir kültür bulmak mümkün değildir. Eğer bütün yönleriyle evrensel bir yardımsızlık bilinci oluşturulacaksa dinlerin yardımsızlık konusundaki öğretileri bu duruma en güzel dayanak oluşturabilecek bir potansiyele sahiptir. Yardımsızlık alanındaki hiçbir öğreti, komşusu açken tok yatanın kendi sınırlarına dâhil olmayacağını ilan eden, kendisi için istediğini kardeşi için istemeyeni makbul saymayan, hatta başkasını kendi nefesine tercih etmeyi öneren bir inançtan daha etkili olmaz. İşbirliğinin yapılması olarak sınır tanımaz bir yardımsızlıktan bahsedilebilir. Ne var ki teorik olarak dinleri ve kültürleri dışlayarak bir yardımsızlık bilinci oluşturmak kanaatimizce mümkün değildir. Ortak payda için dinler ve kültürler üstü bir söylem oluşturulacaksa bir söylemin kökeni tartışma konusu yapılabilecek-

tir. Kökenini kültür ve dinlerde bulamayacağımız işbirliğinin de etkinliği ve devamlılığı sorun teşkil edecektir.

“Kültür ve Dinlerin Sınırlandıramadığı İşbirliği” sözü ile kültürlerden ve dinlerden kaynaklanan farklılıkların giderilmesi, bunların ortak bir amaç etrafında eritilmesi kastediliyorsa bu durumda da en azından bazı dinler ve kültürler açısından yanlış bir genelleme söz konusu olacaktır. Zira fakir, öksüz, yetim, düşkün ve açlığa maruz kalan insanları inanç farkından dolayı ayırma tabi tutan bir din ve kültür, kendi evrenselliğine gölge düşürmüş olacaktır. İlahi kaynaklı bir dinin böyle bir ayırma gittiğini söylemek doğru değildir.

İslam'ın yardımseverlik konusunda kısmi ve yerel örneklerle ipuçları verdiği ilkeleri evrenselleştirmek, bu alanlarda yeni anlayışlar inşa etmek; infak, zekât, sadaka, karz-ı hasen ve vakıf müesseselerini geliştirmek mümkündür. Böyle bir girişimi diğer din ve kültürlerin de yapması durumunda ortak faaliyetler daha ön yargısız bir şekilde inşa edilebilecektir. Yardımseverlik, farklı din ve kültürlerin medeniyet bilinci etrafında birbirlerinin alanını daraltamayacağı, bu alanda meşruiyet yarışına girişemeyeceği ve inanç yaymacılığı açısından rekabet edemeyeceği kutsal bir insanlık görevidir.

İnsanlık tarihinin yardımseverlik adı altında dinî propagandanın ve yayılmacılığın örneklerini yaşadığı, özellikle geçtiğimiz asırda bilenen bir gerçektir. Doğal ve biyolojik hâlleri istismar ederek yayılan bir inanç, kısa vadede başarı kazansa da uzun vadede kendisine düşman kazandırmaktan başka bir şey elde edemeyecektir. Yardımseverlik alanı daha fazla kirletilmeye müsait değildir. Her konuda olduğu gibi yardımseverliği de sıkı ahlak kuralları ile çerçeveleyen ve yardımseverlik ahlakı diyebileceğimiz kurallar manzumesini vazedenden dinler, geldiğimiz nokta itibarıyla istismarın olmadığı bir faaliyetler alanını dünya genelinde inşa edecek güç ve kudrettedir.

İnsanlar dinden koptukça insanlığın hayrına olacak gelişmeler ve değerlerde de bir aşınma söz konusu olmaktadır. Geçtiğimiz asırda bunun örneklerine insanlık tarihi sıkça şahit olmuştur. Modernizm ideolojisi, modern hayat tarzını âdeta materyalist bir kisveye bürümüştür. Bu hayat tarzı şekilsel dindarlığın içerisine de nüfuz edebilmektedir. Dolayısıyla dindarlık ile materyalist

eğilimleri araya mesafe koymadan sürdüren, bu iki alanının bir arada bulunmasından meydana gelen çelişkileri sorgulamadan yaşayan kitlelerden de bahsetmek mümkündür.

Modern hayat tarzı bireysellik, mülkiyet ve servet tutkusu, saplantılı bir gelecek korkusu gibi hastalıkları insanların nefislerinde içselleştirmiştir. İnsan tutkularının bu yönde gelişmesi diğer kamalık, empati, mütevazılık ve kanaatkârlık gibi tutumların kaybolmasına sebep olmuştur.

Geçtiğimiz asırda açlık, sefalet ve yoksulluk gibi durumların sosyal bir fenomen olarak toplumsal hayatın ahengini tehdit etmesindeki en temel sebeplerden biri de bireylerde ortaya çıkan bu tür durumlardır.

Dünya genelinde yaşanan toplumsal ve küresel sorunların her dönemin görmek istediği ideal insan tipiyle yakından ilgisi vardır. Allah ve ahiret inancı diğer pek çok sosyal problemin çözümüne katkı sunabilecek yardımseverliğin de temel ilkesi olmak durumundadır. Çünkü bu iki inanç insanda hem bireysel hem de toplumsal olarak bir ahlaki değerler manzumesi ortaya çıkarabilmektedir. Dolayısıyla dinlerin en temel öğretileri yardımseverlik için ortak paydayı inşa edebilecek mahiyete ve yetkinliğe sahiptir. Ancak burada medeniyet bilinci ve samimiyetle hareket etmek bütün din temsilcilerinin üzerine düşen bir sorumluluktur. Modern hayat tarzı insanları doğal olmayan bir sürece sürüklemiştir. Bu da insanların toplumsal varlık olmasından dolayı kendi benliklerinde ortaya çıkan işbirliği ve yardımlaşma dürtüsünü ve bilincini aşındırmıştır. Dinî değer ve tecrübelerin canlanması ile beraber bu alanda da yeni canlanma meydana gelecektir.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ”يَقُولُونَ الْكَرَمُ، إِنَّمَا
الْكَرَمُ قَلْبُ الْمُؤْمِنِ.“

Ebû Hureyre (ra.) dedi ki: Rasûlullah (sas.) şöyle buyurdu: “(İnsanlar üzüm ağacına) kerm diyorlar. Kerm, ancak müminin kalbidir”

Buhârî, Edeb, 102.

Yüce dinimiz İslam'ın medeniyet mefkûresi insan ilişkileri üzerine bina edilmiştir. Bizim yaratıcımızla ilişkimizden hemen sonra o ilişkiyi en çok belirleyen, insanlarla, tabiatla varlıkla ve kâinatla olan ilişkilerimizdir. İnsanın çevresi ile ilişkilerinde aile, aile içerisinde anne baba, eş ve çocuklar önceliklidir. İlişkiler açısından bakıldığında aile halkasından sonraki halkada yakın akrabalar, daha sonra yetimler, muhtaçlar, uzak ve yakın komşularımız, dost arkadaş, yolcu ve en nihayet Sevgili Peygamberimiz'in (sas.), "Hepiniz Âdem'densiniz Âdem ise topraktan yaratılmıştır." ifadesiyle yaratılıştaki kardeş olan ve bütün insanlığı içine alan bir ilişkiler ağı önerilmektedir. İşte İslamiyet'in medeniyet mefkûresi bütün bu ilişkiler ağını içine alan geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Dinimiz İslam, bu ilişkiler ağını ilmek ilmek dokumuş, gergef gergef örmüştür.

Kerim kitabımızda, "Allah'a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşına, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin. Şüphesiz Allah, kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez."¹ buyrulmak suretiyle insan ilişkileriyle ilgili çok önemli esaslar ortaya konulmuştur. Toplumun huzur ve mutluluğu ancak bu ilişkilerde rahmet, sevgi, saygı, meveddet, şefkat vb. ilkelerin hâkim kılınmasıyla mümkündür.

İslam literatüründe komşuluk ilişkileri, hem inanç hem hukuk hem de ahlakla ilişkilendirilmiştir. Pek çok hadiste gerçek mümin olmanın yolunun, komşularımızla ilişkilerimizi düzgün tutmaktan geçtiği belirtilir. Nitekim Hz. Peygamber'in ifadesiyle, "Yanı başındaki komşusu açken tok yatan kimse (gerçek) iman etmiş olamaz."²; "Allah'a ve ahiret gününe iman eden ya hayır söylesin ya da sussun; Allah'a ve ahiret gününe iman eden komşusunu rahatsız etmesin, Allah'a ve ahiret gününe iman eden misafirine ikram

¹ 4/Nisâ, 36.

² İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, İmân ve Ru'yâ, 6.

etsin.”³ Cebrail (as.) tıpkı namazı öğretmek için Hz. Peygamber’e geldiği gibi, komşuluk ilişkilerini anlatmak için de ona gelmiştir. Sevgili Peygamberimiz, “Cebrail bana komşu hakkında o kadar tavsiyede bulundu ki onu mirasçı kılacak sandım.”⁴ buyurur ki bütün bu hadisler komşuluk ilişkisinin inanç, hukuk ve ahlak boyutlarını açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla aynı çatı altında güne başlayıp aynı duvara yaslanarak günü sonlandırdığımız komşularımız, hayat telaşı içinde unutulmayacak kadar değerlidir.

Çağımızda, farklı yaşam biçimleri, hızlı kentleşme, göçler, nüfus yoğunluğunun artması gibi unsurlarla, ölçsüz maddileşme eğilimleri, dünyevileşme, bireysellik, bencillik, insanların tutkularına esir olması, nemelazımcılık gibi olumsuzluklar, insan ilişkilerinin bütün boyutlarını olumsuz yönde etkilediği gibi, komşuluk ilişkilerinde de derin sarsıntılara yol açmıştır. Öyle ki artık aynı evin içerisinde yaşayan insanlar dahi farklı odalara kapanarak birbirlerine komşu olmaya başladılar.

Günümüzde teknolojik imkânlar mesafeleri ortadan kaldırdığı için uzak komşularımız bize yakın olmuş, yine büyük kentlerde yatay komşuluk dikey komşuluğa dönüşmüş ve komşuluk kavramını değiştirmiştir. Buna bağlı olarak da bize yeni sorumluluklar yüklemiştir. Bu nedenle modern zamanların yeni bir komşuluk konseptine ihtiyacı var. Dolayısıyla da çağa, modern metropollere, megapollere yeni bir komşuluk aşısı gerekmektedir.

İşte on bir ayın sultanı olarak nitelendirilen ramazan ayı, bu aşının yapılmasında, özümüzde var olan iyilik, kardeşlik ve dayanışma duygularımızı yeniden canlandırarak komşuluk ilişkilerimizin yeniden inşasında önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu mübarek ay, aslında müminler arasında pek çok alanda beraberlikler ortaya çıkarmaktadır. Her şeyden önce hangi ırk ve renkten olursa olsun fakiriyle zenginiyle oruç tutarak açlığı ve susuzluğu birlikte yaşıyor, iftar sevincini/coşkusunu beraber tadıyor, sahura kalkarak bereketli zamanları birlikte paylaşıyoruz. Bu sebeple, ramazanın bize kazandırdığı manevi iklimi taçlandırmak için, komşuluk ilişkilerimizi yeniden canlandırarak hep birlikte yeni bir fiili seferberlik başlatmamız gerekir.

³ Buhârî, Rikâk, 23.

⁴ Tirmizî, Birr ve Silâ, 28.

DİZİN

- A
a'lây-ı illiyyîn 115
Abdullâh ibn Abbâs 177
Abdullâh ibn Amr 57
Abdullâh ibn Mes'ûd 45, 114, 155, 229
Âdem (Hz.) 59, 101, 139, 243; ~oğlunun kalbi 13
âfak 27
Afrika 141
ahde vefa 204
ahilik 221
Ahmed Yesevî 121
ahsen-i takvîm/en güzel kıvamda yaratılan 12
Âişe (Hz.) 13, 45, 122, 127, 149, 247
akl-ı selim 33
alak 128
aldatmak (ğill) 20
alın teri 221, 222
Ali (Hz.) 96, 116, 123, 238, 243
amel 26, 41, 42, 71, 79, 80, 153, 164, 190, 216, 238
Ammâr ibn Yâsir 52
Amr ibn Âs 75
Amr ibn Zeberkan 63
Arafat 102
arif 26, 184
- B
basîret 26
bâtın 26, 28
bayram 103, 140, 143, 153
beddua 92
bencillik 141, 170, 213, 256; -- kabuğu 141
bereket 94
besmele 59
beyân 62
Beytu'l-Haram 101
Beytullâh 101
Bilal (Hz.) 63
bilgi ahlakı 235, 236
birr 45, 46
Buhârî 11, 12, 20, 23, 28, 47, 48, 72, 77, 78, 80, 82, 109, 127, 198, 231, 232, 249, 256
büyük keramet 185
- C
Câbir ibn Abdillâh 238
cahil 13, 22, 81, 123, 203, 213
cami 51, 53, 55, 190
cehrî 61
cennet 66, 107, 141, 147, 158, 179, 180, 225; ~-i Adn 66; ~ -i Firdevs 66
cevâmîu'l-kelim 31
cihad-ı ekber 12, 15
cuma namazını üç defa terk 83
Cündeb ibn Abdillâh 109
- D
dâru's-selâm 158
dil 11, 15, 33, 64, 71, 79, 82, 163, 164
din: ~ tanımı 19, 22; ~-i Mübin-i İslam 32; ~darlığın en temel ilkesi 192
dua 102, 114, 197
- E
Ebu Bekir (Hz.) 45, 123
Ebû Berze el-Eslemî 241
Ebû Dâvûd 13, 19, 22, 37, 38, 48, 115, 198, 241
Ebû Hüreyre 13, 17, 35, 39, 49, 105, 131, 173, 181, 207, 223, 238, 253
Ebû Kubeyis 123
Ebû Mes'ûd 89
Ebû Mûsâ el-Eşarî 13, 43
Ebû Ümâme 145
Ebû'l-Ca'd ed-Damrî 83
Edebâli 115
el-Eğar el-Müzenî 195
ehl-i irfan 27
Ellul, Jackues 71
Emr-i bi'l-ma'rûf 48

Enes ibn Mâlik 9, 119, 125, 211, 219,
244
enfûs 27
erdemliler topluluğu (Hilfu'l-Fudûl)
123, 128
esfel-i sâfilîn 115

F
Fahruddîn Râzî 165
Faruk 111
fesad 41
firâset 26
fuâd 11, 15
fucûr 45
Furkan 67, 111

G
gayr-i ahlaki 80, 236
Gazâlî 14, 15, 71
gecelelerin kalbi 134 bkz. Kadir Gecesi
gerçek dindarlık 192
gönül 11, 12, 14, 15, 22, 26, 38, 51,
64, 85, 104, 108, 115, 121, 122,
134, 141, 158, 159, 171, 183, 185,
191, 198, 210; ~ bağı 158, 159

H
hac 72, 101, 103, 152
Hacı Bektâş-ı Velî 26, 121
hadîs 62
haftı 61
hakikat 27, 46, 66, 71, 72, 73, 179,
238
harb 209
hardal tanesi 155
hasene/hasenât 46
Hassân ibn Sâbit 63
Hatice (Hz.) 122, 123, 128
Hâtimu'n-Nebî 63
havas orucu 95
Havva (Hz.) 243
hayâ 77, 80, 231, 232
hikmet 12, 26, 27, 42, 60, 85, 121,
128, 171, 183, 184, 193, 239; ~i is-
temeyen kimse 239
hilm 81, 239
Hudeybiye 124
huzûr-ı kalb 26
hürriyet 93
hüsn 46, 238; ~ -i isti'mal 238

İ
ibadet 101
İbn Abdilberr 165, 238, 239
İbrahim (Hz.) 101, 102, 115, 140,
152, 204; ~'in serinliği 140
iftar 96, 139

ihlas 20, 22, 26, 85, 164, 177, 183,
190, 191
ihram 101
ihşân 26, 28
iktisat 215
İlâ'r-Refikî'l-A'lâ 129
ilahî nazargâh 170
il(i)m 25, 109, 125, 184, 219, 237,
238; ~in hukuku 236, 239
ilk tasavvuf mektepleri 184
İmam-ı Mâlik 42
İmam-ı Rabbânî 184, 185
iman ve istikamet'in mekânı 33
imsak 95
inanç zorbası 141
inkıbaz 165
insan:~'ın idrak sistemi 26; ~'ların kalbi
12; ~'lığın ölmediği 140
inşirah 108
irade 92
irfan 14, 26; ~la nefsinin tanıyan insan
28
İsa (Hz.) 61, 115, 122, 140, 152, 238,
239; ~ tebüssümü 140
İslâm: ~ irfanı 26; ~'ın medeniyet
mefkûresi 157, 255
İsrâ Suresi 85
İstikamet 32

K
Kâbe 51, 101, 102, 210
Kadir gecesi 133, 134
kalp(b) 11, 12, 13, 14, 15, 33, 170,
171;~e ~ denilmesi 13;~e özü haller
26;~i saran siyah noktalar 170;~in
pas tutması 169;~in pasını silmek ve
her türlü işgalden kurtarmak 171;
Resul-i Ekrem'in ~ ile beden arasın-
daki ilişkiyi anlatan sözleri 12
kandırmak (ğışş) 20
kara taşın nuru 101
karz-ı hasen 250
kavl 60, 61, 66, 72;~i adl 72;~i bâtl
72;~i habîs 72;~i hasen 72;~i lahn
72;~i leyyin 72;~i mâruf 72;~i
muhtelef 72;~i münker 66, 72;~i
sedîd 72;~i seyyi' 72;~i tayyib
72;~i zûr 72
kavurucu ateş 92
kelime-i: ~ tayyibe 65;~ tevhid 61, 65,
78
kelimetullâh 61
kezzâb 45
kindar dindar 192
kişinin kendini bilmesi 26
konuşma özürülü 47
kötü konuşmamak 139

Kuba 51, 52
kul: ~ bir günah işlediği zaman 169,
173; ~luğun özü 197
Kur'an'ı: ~ ezberlemek 116; ~n en te-
mel gayesi 179
kurban 103, 145, 151, 152, 153
küçük keramet 184

L

laf(i)z 60, 61
lağv 61, 66, 170, 179
lubb 11, 15

M

mahmûmu'l-kalb 57
Makâm-ı İbrâhîm 102
marifet 25, 26, 183, 297
maslahat 42
medeni hürriyet 93
medeniyet tarihi 163
Medine Sözleşmesi 123
mêrhamet 37, 142; ~ eğitimi 37; ~
Peygamberi 142
Mescid 54, 63, 85, 87, 123, 148; ~-i
Aksa 85, 87; ~-i Dırar 53; ~-i Haram
85; ~-i Nebevi 63, 123
Meş'ar-i Haram 102
Mevlânâ 21, 26, 117, 121, 184
Mevlânâ Câmî (Molla Câmî) 184, 210
Mevlid Kandili 128
Mihrab 209; ~iye 86
Mikât 101
Mikdâd ibn Esved 13
Mîna 102, 103
miraç(c) 85, 86, 88, 115; ~ın mekânı
87
mizan 112
Muâz ibn Cebel 125
muhabbet 26, 123
Muhammed İkbâl 112, 134
Muhammed Mustafa (Hz.) 140, 243:
~'nin (sas.) son temsilcileri 140;
~'nin insanlığa dair ümidi 140
el-Munâvî 46
muslih 42
mümin 22, 86, 94, 96, 203, 243; ~in
miracı 86; ~ler topluluğu 139
münafığın misali 176
mürşid-i kâmil 184
Müzdelife 102, 103

N

namaz 86
nasihat 19, 20
nasûh 20
nazargâh-ı ilahî 210
nefha-i ilahî 27

nefis tezkiyesi 27
nehy-i ani'l-münker 48
nifak 175, 176
niyette samimiyet 191
Nu'mân ibn Beşîr 11, 14, 23
nuhâ 11
nûr 26
nutk 60

O

oruç 92, 93, 94, 95, 107, 139, 141,
142, 152, 190, 256
Osman (Hz.) 123
Osman Gazi 115

Ö

öksüz 122, 141, 250
Ömer (Hz.) 96, 115, 123

P

pas 169, 170, 173
pozitivist bakış 166

R

ramazan 91, 92, 94, 95, 96, 97, 139,
147, 152
Recep ayı 107
Regaib Kandili 108

S

sa'y 102
sabit 13, 15, 29, 61, 165, 187
Sâbit ibn Kays 63
sabr 139
sadaka 46, 47, 48, 49, 52, 96, 142,
250; ~-i fitr 96
sadr 11, 15
sahur 94, 97; ~un en önemli amaçla-
rından biri 95
salah 41
salih 33, 41, 42, 71, 72, 73, 79, 82,
164, 216
samimi: ~ dindar 192; ~ imanın şube-
leri 22, 231
samt-ı kâzib 45, 72
savt-ı hamir 170
secde 214
sefih 239
selam 157, 158, 159
sevimli dindar 192
sıddik 45
sıdk 45, 46, 48; ~u'l-hadis 45
sıla-i rahim 153
sırat-ı müstakim 13, 32
siyah nokta 169, 173
sömürgeci 141

- söz 60, 62, 71, 72, 157, 205, 237;
~'ün üç boyutu 60
Sufyân ibn Abdillâh 31
suistimal 238
sulh 41, 124
sultan 12, 13
susuzun hâli 139
- Ş
şefkat timsali 140
Şehr ibn Havşeb 15, 29
şerîat 27
şeytan taşlamak için toplanılan taşlar
103
Şüteyr ibn Şekel 161
- T
ta'zîm 26
tabîbu'l-kulûb 11, 12
Taif 123, 129
tarîkat 27
tasavvuf 183
tavaf 101
tefehüm 26
Temîmu'd-Dârî 19
tevazu 213
tevbe-i nasûh 20
tevhid 32, 61, 62, 65, 78, 86, 103,
115, 209, 225
- toplumun huzur ve mutluluğu 255
Tuva Vadisi 139
U
ulu mabet 87
ulûm-i İslâmiye 60
- Ü
ümit 26, 139, 140, 171, 191; ~var din-
dar 192
Ümmü Seleme 15, 29
üşve-i hasene 26
- V
Vâbisa ibn Ma'bed 201
vefa 59, 77, 203, 204, 205, 244
- Y
yakîn 26
yardımseverlik 249, 250
Yazır, Elmalılı Hamdi 59, 238
yetim 141
Yunus Emre 26, 104, 121
yürek 11, 14, 38, 171
- Z
zahir 28, 61
zetzem 102
Zeyd ibn Erkâm 233
zikir 185

أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضَغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ 11

ادْعُوا اللَّهَ وَأَنْتُمْ مُوقِنُونَ بِالْإِجَابَةِ، وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَجِيبُ دُعَاءَ مَنْ قَلْبٌ غَافِلٌ لَاهٍ 17

اسْتَوْوُوا وَلَا تَخْتَلِفُوا، فَتَخْتَلِفَ قُلُوبُكُمْ 89

أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضَغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ 23

اقْرَأُوا الْقُرْآنَ مَا اتَّخَفَتْ قُلُوبُكُمْ، فَإِذَا اخْتَلَفْتُمْ فَقُومُوا عَنْهُ 109

أَوِ امْلِكْ لَكَ أَنْ تَزَعَ اللَّهُ مِنْ قَلْبِكَ الرَّحْمَةَ 247

الْبِرُّ مَا اطْمَأَنَّتَ إِلَيْهِ النَّفْسُ وَاطْمَأَنَّ إِلَيْهِ الْقَلْبُ، وَالْإِيمُ مَا حَاكَ فِي النَّفْسِ وَتَرَدَّدَ فِي الصَّدْرِ وَإِنْ أَفْكَكَ النَّاسُ وَأَفْتَوْكَ 201

إِذَا قَالَ الْمُؤَدُّنُ اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ. فَقَالَ أَحَدُكُمْ: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ. ثُمَّ قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ. قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ثُمَّ قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا 69

الدِّينُ النَّصِيحَةُ، قُلْنَا: لِمَنْ؟ قَالَ: "لِلَّهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْأُمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ 19

اللَّهُمَّ! إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ، وَمِنْ قَلْبٍ لَا يَخْشَعُ، وَمِنْ نَفْسٍ لَا تَشْبَعُ، وَمِنْ دَعْوَةٍ لَا يُسْتَجَابُ لَهَا 233

إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا أَخْطَأَ خَطِيئَةً نَكَتَتْ فِي قَلْبِهِ نُكْتَةً سَوْدَاءً فَإِذَا هُوَ نَزَعَ وَاسْتَغْفَرَ وَتَابَ سَقِلَ قَلْبُهُ، وَإِنْ عَادَ زِيدَ فِيهَا حَتَّى تَعْلُوَ قَلْبُهُ وَهُوَ الرَّانُ الَّذِي ذَكَرَ اللَّهُ [كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى 173

اللَّهُمَّ! إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ النَّارِ وَعَذَابِ النَّارِ وَعَذَابِ الْقَبْرِ وَفِتْنَةِ الْقَبْرِ وَمِنْ شَرِّ فِتْنَةِ الْعِغْيِ وَمِنْ شَرِّ فِتْنَةِ الْفَقْرِ وَمِنْ شَرِّ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ اللَّهُمَّ اغْسِلْ خَطَايَايَ بِمِ 149

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى تَجَاوَزَ عَنْ أُمَّتِي كُلِّ شَيْءٍ حَدَّثْتُ بِهِ أَنْفُسَهَا مَا لَمْ تَكَلِّمْ بِهِ أَوْ تَعْمَلْ 99

جُعِلَتْ لِي الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهْرًا إِنَّمَا أَدْرَكَ رَجُلٌ مِنْ أُمَّتِي الصَّلَاةَ صَلَّى 51

إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صُورِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ 207

رَبِّ اعْنِي وَلَا تُعِنِ عَلَيَّ وَأَنْصُرْنِي وَلَا تَنْصُرْ عَلَيَّ وَامْكُرْ لِي وَلَا تَمْكُرْ عَلَيَّ وَاهْدِنِي وَيَسِّرْ هُدَايَ إِلَيَّ وَأَنْصُرْنِي عَلَيَّ مَنْ بَغَى عَلَيَّ اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي لَكَ شَاكِرًا لَكَ ذَاكِرًا لَكَ رَاهِبًا لَكَ م 177

إِنَّ مِنْ قَلْبِ ابْنِ آدَمَ، بِكُلِّ وَادٍ شُعْبَةٌ. فَمَنْ اتَّبَعَ قَلْبُهُ الشُّعْبَ كُلَّهَا، لَمْ يُبَالِ اللَّهُ بِأَيِّ وَادٍ أَهْلَكَهُ. وَمَنْ تَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ كَفَاهُ الشُّعْبُ 75

إِنَّهُ لَيُعَانُ عَلَيَّ قَلْبِي وَإِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ فِي الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ 195

لَا يَسْتَقِيمُ إِيمَانُ عَبْدٍ حَتَّى يَسْتَقِيمَ قَلْبُهُ وَلَا يَسْتَقِيمُ
قَلْبُهُ حَتَّى يَسْتَقِيمَ لِسَانُهُ، وَلَا يَدْخُلُ رَجُلٌ الْجَنَّةَ
لَا يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ 9

لَقَدْ ظَنَنْتُ لَتَكُونَنَّ أَوَّلَ مَنْ سَأَلَنِي لِمَا رَأَيْتُ مِنْ
حِرْصِكَ عَلَى الْعِلْمِ شَفَاعَتِي لِمَنْ يَشْهَدُ أَنْ لَا
إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُخْلِصًا يُصَدِّقُ قَلْبُهُ لِسَانَهُ وَلِسَانَهُ
قَلْبُهُ 131

مَا مِنْ أَحَدٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا
رَسُولُ اللَّهِ صِدْقًا مِنْ قَلْبِهِ إِلَّا حَرَّمَهُ اللَّهُ عَلَى
النَّارِ 125

مَثَلُ الْقَلْبِ مَثَلُ الرِّيشَةِ نُقِلَتْهَا الرِّيَاحُ بِفَلَاةٍ 43
مَنْ تَرَكَ الْجُمُعَةَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ تَهَاقُوا بِهَا طُبِعَ عَلَى
قَلْبِهِ 83

مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيَعْرِضْهُ بِيَدِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ
فَلْيَسَانِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَيَقْلِبْهُ وَذَلِكَ أضعفُ
الإِيمَانِ 167

مَنْ قَامَ لَيْلَتِي الْعِيدَيْنِ لِلَّهِ مُحْتَسِبًا لَمْ يَمُتْ قَلْبُهُ يَوْمَ
تَمُوتُ الْقُلُوبُ 145

مَنْ كَانَتْ الآخِرَةُ هَمَّهُ جَعَلَ اللَّهُ عِنَاهُ فِي قَلْبِهِ
وَجَمَعَ لَهُ شَمْلَهُ وَأَتَتْهُ الدُّنْيَا وَهِيَ رَاغِمَةٌ، وَمَنْ
كَانَتْ الدُّنْيَا هَمَّهُ جَعَلَ اللَّهُ فَرْقَهُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ وَفَرَّقَ
عَلَيْهِ شَمْلَهُ وَلَمْ يَأْتِهِ مِنْ 211

وُلِدَ لِي اللَّيْلَةُ غُلَامًا فَسَمَّيْتُهُ بِاسْمِ أَبِي إِبْرَاهِيمَ -عَلَيْهِ
السَّلَامُ- "... فَقَالَ أَنَسٌ: لَقَدْ رَأَيْتُهُ وَهُوَ يَكِيدُ
بِنَفْسِهِ بَيْنَ يَدَيِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَدَمَعَتْ عَيْنَا
رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: "تَدْمَعُ الْعَيْنُ 119

يَا أُمَّ سَلَمَةَ! إِنَّهُ لَيْسَ آدِيبِي إِلَّا وَقَلْبُهُ بَيْنَ أُصْبُعَيْنِ مِنْ
أَصَابِعِ اللَّهِ فَمَنْ شَاءَ أَقَامَ وَمَنْ شَاءَ أَرَاغَ 29

يَا أَبَا هُرَيْرَةَ كُنْ وَرِعًا تَكُنْ أَعْبَدَ النَّاسِ، وَكُنْ قَنَعًا
تَكُنْ أَشْكَرَ النَّاسِ، وَأُحِبَّ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ

سَبَعَةَ يُظَاهِمُ اللَّهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ الْإِمَامُ
الْعَادِلُ وَشَابَّ نَشَأًا فِي عِبَادَةِ رَبِّهِ وَرَجُلٌ قَلْبُهُ مُعَلَّقٌ
فِي الْمَسَاجِدِ وَرَجُلَانِ تَحَابَّ فِي اللَّهِ اجْتَمَعَا عَلَيْهِ
وَتَفَرَّقَا عَلَيْهِ وَرَ 49

قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: أَعَدَدْتُ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ مَا
لَا عَيْنٌ رَأَتْ، وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ، وَلَا خَطَرَ عَلَى
قَلْبِ بَشَرٍ 223

قُلِ اللَّهُمَّ! إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ سَمْعِي وَمِنْ شَرِّ
بَصَرِي وَمِنْ شَرِّ لِسَانِي وَمِنْ شَرِّ قَلْبِي وَمِنْ شَرِّ
مَنْبِي 161

قَلْبُ الشَّيْخِ شَابَّ فِي حُبِّ اثْنَيْنِ: حُبِّ الْمَالِ،
وَحُبِّ الْحَيَاةِ 105

كُلُّ مَخْمُومِ الْقَلْبِ صَدُوقِ اللِّسَانِ، قَالُوا: صَدُوقُ
اللِّسَانِ نَعْرِفُهُ، فَمَا مَخْمُومُ الْقَلْبِ، قَالَ: "هُوَ
التَّقِيُّ النَّفْسِيِّ، لَا إِنْتِمَ فِيهِ، وَلَا بَغْيِي، وَلَا غِلٌّ،
وَلَا حَسَدٌ 57

لَا تَكْثُرُوا الْكَلَامَ بِغَيْرِ ذِكْرِ اللَّهِ فَإِنَّ كَثْرَةَ الْكَلَامِ بِغَيْرِ
ذِكْرِ اللَّهِ قَسْوَةٌ لِلْقَلْبِ وَإِنْ أُنْعِدَ النَّاسُ مِنَ اللَّهِ
الْقَلْبُ الْقَاسِي 137

لَا يَجْتَمِعُ الْإِيمَانُ وَالْكَفْرُ فِي قَلْبِ امْرِئٍ، وَلَا
يَجْتَمِعُ الصِّدْقُ وَالْكَذِبُ جَمِيعًا، وَلَا تَجْتَمِعُ
الْحَيَاةُ وَالْأَمَانَةُ جَمِيعًا 35

لَا يَجْتَمِعُ الشُّعْبُ وَالْإِيمَانُ فِي قَلْبِ عَبْدٍ أَبَدًا 39
لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ
كِبْرٍ، قَالَ رَجُلٌ: إِنْ الرَّجُلُ يُحِبُّ أَنْ يَكُونَ تَوْبُهُ
حَسَنًا وَتَعْلُهُ حَسَنَةً. قَالَ: "إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ
الْجَمَالَ، الْكِبْرُ: بَطْرُ الْحَقِّ وَغَمَطُ النَّاسِ 229

لَا يَدْخُلُ النَّارَ أَحَدٌ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ خَرَدَلٍ مِنْ
إِيمَانٍ وَلَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ أَحَدٌ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ
خَرَدَلٍ مِنْ كِبْرِيَاءٍ 155

لِنَفْسِكَ تَكُنْ مُؤْمِنًا، وَأَحْسِنِ جَوَارَ مَنْ جَاوَرَكَ
تَكُنْ مُسْلِمًا، وَأَقِلَّ الضَّحِكَ، فَإِنَّ كَثْرَةَ الضَّ
يَا مَعْشَرَ مَنْ آمَنَ بِلِسَانِهِ وَلَمْ يَدْخُلِ الْإِيمَانُ قَلْبَهُ: لَا
تَغْتَابُوا الْمُسْلِمِينَ وَلَا تَتَّبِعُوا عَوْرَاتِهِمْ فَإِنَّهُ مَنِ اتَّبَعَ
عَوْرَاتِهِمْ يَتَّبِعِ اللَّهُ عَوْرَتَهُ، وَمَنْ يَتَّبِعِ اللَّهُ عَوْرَتَهُ
يَفْضَحْهُ فِي 241

يَا بُنَيَّ إِنْ قَدَرْتَ أَنْ تُصْبِحَ وَتُمْسِيَ لَيْسَ فِي قَلْبِكَ
غِشٌّ لِأَحَدٍ فَاَفْعَلْ، ثُمَّ قَالَ لِي: ”يَا بُنَيَّ وَذَلِكَ
مِنْ سُنَّتِي وَمَنْ أَحْيَا سُنَّتِي فَقَدْ أَحَبَّنِي وَمَنْ أَحَبَّنِي
كَانَ مَعِيَ فِي الْجَنَّةِ 219

يَا مُقَلَّبَ الْقُلُوبِ ثَبَّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ 187
يَقُولُونَ الْكِرَامُ، إِنَّمَا الْكِرَامُ قَلْبُ الْمُؤْمِنِ 253

Beden ülkesinin sultanı kalptir.
Yaratan ve O'nun yarattıkları kalbe vurgu yapar.
Kalp işgal edilir, meşgul olur ama miracı vardır.
Katı olur, kötü olur ama sıcaklığı, safiyeti ve samimiyeti var.
Değişir, bozulur ama salahı, istikameti, terbiyesi vardır.
Yakarır, sorumluluğunu bilir, ahlaki ve sadakati vardır.
Ne mutlu bize ki kalbi imar eden vahiy vardır.
Yumuşar, bayram eder, sonunda bir yolculuğa çıkar sonsuzluğa.
Salaha erer, saf olur, istikamet üzere olur ve
40'lara erer sonunda bir kitap olur.

ISBN 978-605-4696-45-1

9 786054 696451

